T.C.

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS PROGRAMI

RUSYA FEDERASYONU VE AVRUPA BİRLİĞİ TİCARİ VE SİYASİ İLİŞKİLERİNDE ENERJİNİN YERİ

Hazırlayan

Shargiyya GULİYEVA

191148003

Danışman

Prof. Dr. Halil ERDEMİR

MANİSA-2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Rusya Federasyonu ve Avrupa Birliği Ticari ve Siyasi İlişkilerinde Enerjinin Yeri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

/ /2022

Shargiyya GULİYEVA

191148003

ÖZET

RUSYA FEDERASYONU VE AVRUPA BİRLİĞİ TİCARİ VE SİYASİ İLİŞKİLERİNDE ENERJİNİN YERİ

Her geçen gün küresel enerji tüketimi hızlı bir şekilde artmaktadır. Daralan enerji kaynaklarıyla birlikte enerji rezervleri yetersiz olan ekonomiler, enerji rezervlerine hakim olma mücadelesine girmekte ve enerji ihtiyaçlarını karşılamak için enerji ithal etmek zorunda kalmaktadır. Avrupa Birliği (AB) doğal gaz ve petrol kaynaklı enerji ihtiyacını özellikle Rusya-Ukrayna savaşı sırasında Rusların ilgili kaynakları diplomatik bir araç olarak kullanmasından rahatsız olmakta ve bağımlılığını azaltmaya gayret etmektedir.

Enerji kaynaklarının ihracatından elde edilen gelirle ekonomisi büyüten Rusya Federasyonu (RF), enerji ihracatının sürdürülebilirliğini sağlayacak politikalar yürütürken, bölgedeki ulusal güvenliğini ve çıkarlarını korumayı hedeflemektedir. Bu nedenle enerji ihracatının büyük bölümünün AB ülkeleriyle işbirliği içinde kalmaya çalışarak yakın çevresinde de gücünü kaybetmemek için politakalar izlemektedir.

Enerji ticareti, AB ve RF ilişkilerinin uzun süredir devam eden bir koludur. RF, AB'nin petrol, gaz ve katı yakıtlarının ana tedarikçisidir. AB'nin yurtdışından güvenilir enerji kaynakları talebi ve RF'nin geniş fosil yakıt kaynaklarından yararlanma arzusu, enerji sektöründe güçlü bir karşılıklı bağımlılığa yol açmıştır.

Araştırma çerçevesinde, RF ve AB arasındaki enerji işbirliği ile ilgili çok çeşitli konular ele alınmıştır. RF ve AB ithalat-ihracat rakamları, sahip oldukları enerji rezervleri, imzaladıkları siyasi, çok çeşitli ticari ve kültürel anlaşmalardır. RF ve AB'nin küresel enerjideki rolü, aralarında enerji diyaloğunun ana yönleri ve eğilimleri, sorunlar ve beklentiler, mevcut aşamada enerji işbirliğinin önemi, enerji verimliliği, enerji güvenliği, işbirliğinin jeopolitik ve jeo-ekonomik yönleri de incelenmiştir. Üç bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde RF'nin tarihi, sahip olduğu enerji kaynakları ve potansiyelinden bahsedilmiştir. İkinci bölümde AB'nin kuruluşu, enerji rezervleri ve politikaları, enerji üzerinden işbirliği yaptığı ve bağımlı olduğu ülkeler incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Rusya-AB ilişkilerin tarihi, onları birbirine bağlayan doğal gaz boru hatları, işbirlikleri, ilişkilerindeki krizler ve öneriler ele alınmıştır. Sonuç bölümünde ise çalışmamızda ulaştığımız neticeler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: AB, Rusya, Rusya-AB enerji ilişkileri, Doğal Gaz Boru Hatları, Enerji Politikaları.

ABSTRACT

THE PLACE OF ENERGY IN THE COMMERCIAL AND POLITICALRELATIONS OF THE RUSSIAN FEDERATION AND THE EUROPEAN UNION

Global energy consumption is increasing day by day. With the shrinking energy resources, economies with insufficient energy reserves struggle to dominate energy reserves and have to import energy to meet their energy needs. The European Union (EU) is uncomfortable with the use of Russians as a diplomatic tool for its natural gas and oil-based energy needs, especially during the Russia-Ukraine war and tries to reduce its dependence.

The Russian Federation (RF), whose economy is growing with the income from the export of energy resources, aims to protect its national security and interests in the region while implementing policies that will ensure the sustainability of energy exports. For this reason, most of the energy exports try to stay in cooperation with EU countries and follow policies in order not to lose their power in its immediate surroundings.

Energy trade is a longstanding branch of EU-RF relations. RF is the main supplier of oil, gas and solid fuels to the EU. The EU's demand for reliable energy sources from abroad and Russia's desire to benefit from its extensive fossil fuel resources have led to a strong interdependence in the energy sector.

Within the framework of the research, a wide range of issues related to energy cooperation between RF and the EU were discussed. RF and EU import-export figures, their energy reserves, the political, various commercial and cultural agreements they signed. The role of RF and the EU in global energy, the main aspects and trends of energy dialogue between them, problems and expectations, the importance of energy cooperation at the current stage, energy efficiency, energy security, geopolitical and geo-economic aspects of cooperation are also examined. In first the chapter the history of the RF, its energy resources and potential are mentioned. In the second chapter the establishment of the EU, its energy reserves and policies, the countries with which it cooperates and depends on energy are examined. In the third chapter, the history of Russia-EU relations, natural gas pipelines connecting them, cooperation, crises in their relations and proposals are discussed. In the conclusion chapter, the results we reached in our study were evaluated.

Keywords: EU, Russia, Russia-EU energy relations, Natural Gas Pipelines, Energy Policies.

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren, kendisini tanımaktan şeref duyduğum danışman hocam Sayın Prof. Dr. Halil ERDEMİR'e, lisansüstü öğrenim sırasında bana her türlü desteği sağlayan sevgili hocam Sayın Prof. Dr. Osman Murat Koçtürk'e, öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan sevgili anneme, kardeşime ve eşime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Shargiyya GULİYEVA
MANİSA, 2022

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ i
ÖZET ii
ABSTRACT iii
TEŞEKKÜR iv
İÇİNDEKİLER v
KISALTMALAR viii
GRAFİKLER VE TABLOLAR LİSTESİ x
HARİTALAR LİSTESİ xi
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
RUSYA FEDERASYONU'NUN TİCARET VE SİYASETİNDE ENERJİNİN YERİ

1.1 Küresel Değişimlerin Enerjiye Etkisi 4
1.2. Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikaları, Potansiyeli ve Kaynakları 6
1.2.1. Petrol Sektörü 7
1.2.2. Doğal Gaz Sektörü 9
1.2.3. Kömür Sektörü 11
1.2.4. Elektrik Enerji Sektörü 13
1.3. Modern Rusya'da Yeni Bir Dış Politika Aracı Olarak Enerjinin Kullanımı 15
1.4. 1998 Rusya Ekonomik Krizi 16
1.5. Kriz Sonrası Canlanma Döneminde Enerji Kaynaklarının Etkisi 18
1.6. Canlanan Rusya Federasyonu: Vladimir Vladimiroviç Putin Dönemi 20
1.7. Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasının Temel İlkeleri 21
1.7.1. Rusların Asya Dış Politikasının Oluşumu 24
1.7.2. Rus Dış Politikasının Değerlendirilmesi 25
1.8. Enerji Sektörü ve Siyaset 26
1.8.1. Petrol Şirketleri 30
1.8.2. Gazprom 30
1.8.3. Transneft 32
1.8.4. Lukoil 33
1.8.5. Rosneft 36

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TİCARİ VE SİYASİ DURUMUNDA ENERJİNİN YERİ

2.1. Avrupa Birliği'nin Kuruluşunda Enerjinin Yeri 40
2.2. Avrupa Birliği'nin Enerji Kaynakları 42
2.2.1. Avrupa Birliği Petrol Rezervleri 43
2.2.2. Avrupa Birliği Doğal Gaz Rezervleri 45
2.2.2.1. AB' nin Doğal Gaz Tüketimi 45
2.2.2.2. AB'nin Doğal Gaz Üretimi 47
2.2.2.3. AB'nin Doğal Gaz İthalatı 48
2.2.3. Avrupa Birliği Kömür Rezervleri 52
2.2.4. AB Nükleer Enerji Kaynakları 54
2.2.5. AB Yenilenebilir Enerji Kaynakları 56
2.3. AB'nin Enerji Açısından Bağımlı Olduğu Ülkeler 59
2.3.1. Rusya Federasyonu 60
2.3.2. Kuzey Afrika 62
2.3.3. Basra Köfrezi 63
2.4. AB Enerji Politikasının Öncelikli Hedefleri 64
2.4.1. Avrupa Ekonomik Topluluğun'da Enerji: 1960-1980 Yıllarında Önceliklerin Belirlenmesi 64
2.4.2. AB'nin 1990-2020 Yılları Arasında Enerji Politikasının Öncelikleri 66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB-RUSYA İLİŞKİLERİNDE ENERJİNİN YERİ

3.1. AB-Rusya Enerji İlişkilerinin Tarihi 70
3.1.1. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Protokolü (OİA) 71
3.1.2. AB-Rusya Enerji Diyaloğu 72
3.1.3. Enerji Şartı Antlaşması (EŞA) 74
3.2. Rusya'nın "Böl ve Yönet" Stratejisi 75
3.3. Rusya Federasyonu Avrupa Birliği'ne Bağlayan Doğal Gaz Boru Hatları ve Alternatif Boru Hatları 78
3.3.1. Rusya Federasyonu'nu Avrupa Birliği'ne Bağlayan Doğal Gaz Boru 78
3.3.1.1. Yamal-Avrupa I Doğal Gaz Boru Hattı 79
3.3.1.2.Urengoy-Pomary-Uzhgorod Doğal Gaz Boru Hattı (Brotherhood) 81
3.3.1.3. Soyuz Doğal Gaz Boru Hattı (Orenburg Western Border Gas Pipeline) 82
3.3.1.4. Northern Lights Doğal Gaz Boru Hattı (Siyaniye Severa) 83

3.3.1.5. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı 84
3.3.1.6. Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı 86
3.3.1.7.Kuzey Akım-1 (Nord Stream-1) 89
3.3.1.8. Kuzey Akım-2 (Nord Stream-2) 91
3.4. Doğal Gaz Krizleri 95
3.4.1. 2006 Rusya-Ukrayna Fiyat Anlaşmazlığı 96
3.4.2. 2009 Rusya-Ukrayna Fiyat Anlaşmazlığı 97
3.5. Ukrayna Krizi 99
3.6. Rusya - Ukrayna savaşında Rusya'ya uygulanan yaptırımlar 101
3.6.1. AB'nin Ukrayna'yı işgaline tepki olarak Rusya'ya yönelik yaptırımlar 103
SONUÇ 105
KAYNAKÇA 109

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APG	İlişkili Petrol Gazı (Associated Petroleum Gas)
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BP	British Petroleum
BRICS	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika Cumhuriyeti
COVİD-19	Koronavirüs Hastalığı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
EŞA	Enerji Şartı Antlaşması
GHG	Sera Gazı (Greenhouse Gas)
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GW	Gigawatt
ITGI	Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı
KDV	Katma Değer Vergisi
KİK	Körfez İşbirliği Konseyi
KW	KiloWatt
LNG	Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (Liquefied Natural Gas)
NATO	Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OİA	Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Protokolü
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PEESA	Avrupa'nın Enerji Güvenliğini Koruma Yasası

RAO UES	Rusya'nın Birleşik Enerji Sistemi (Unified Energy System of Russia)
RIC	Rusya-Hindistan-Çin
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STB	Serbest Ticaret Bölgesi
SWIFT	Dünya Bankalar Arası Finansal Telekomünikasyon Derneği
TANAP	Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
TAP	Trans Adriyatik Boru Hattı
TEN	Trans-Avrupa Ağları (Trans-European Networks)
TEN–E	Trans-Avrupa Enerji Ağları (Trans-European Energy Networks)

GRAFİKLER VE TABLOLAR LİSTESİ

Grafik 1. Rusya Federasyonu'nda Petrol ve Gaz Kondensatı Üretimi, (milyon ton) 8
Grafik 2. Rusya Federasyonu'nun 1995 – 2020 Yıllarında Kömür Üretimi (milyon ton)..... 13
Grafik 3. En Büyük Petrol ve Gaz Şirketlerinin Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervleri (trilyon m³)..... 31
Grafik 4. En Büyük Petrol ve Gaz Şirketlerinin Gaz Üretimi (milyar m³)..... 32
Grafik 5. 2020 Yılında Batı Qurna-2 Projesi Hariç Petrol Üretiminin Yapısı, %..... 35
Grafik 6. 2020 Yılında RF'nin Bölgelere Göre Gaz Üretiminin Yapısı, %..... 36
Grafik 7. RF'da Ana Faaliyet Bölgelerinde ve Yurtdışında Gaz Üretimi, milyar..... 38
Grafik 8. AB'nin Ülkelere Göre Petrol İthalatı, 2020 ve 2021 Yılının 1. Dönemi (%)..... 44
Grafik 9. AB'nin Doğal Gaz Tüketimi 46
Grafik 10. Her Çeyrekte Yıllıra Göre AB Gaz Tüketimindeki Değişim (%)..... 46
Grafik 11. AB'de Aylık Gaz Üretimi 48
Grafik 12. AB'nin Ülkere Göre Doğal Gaz İthalatı, 2018-2021..... 50
Grafik 13. AB'nin Ülkelere Göre Dogal Gaz İthalatı, 2020 ve 2021 Yılının 1. Dönemi (%) 51
Grafik 14. AB'nin 2015 – 2020 Yıllarında Kömür Üretimindeki Düşüşü 53
Grafik 15. AB Ülkelerindeki Taş Kömür Tüketimi, 2015-2020 (milyon ton)..... 54
Grafik 16. 2020 Yılında AB'nin Nükleer Enerjisi Rekor Miktarda Düştü. Nükleer Enerji Üretimi (mor), 2019'dan 2020'ye Yüzde Değişimi (gölgeli)..... 56
Grafik 17. Rüzgar ve Güneş Sayesinde Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Büyümesi. AB-27'de Elektrik Üretiminin % Payı 58
Grafik 18.AB'de Rüzgar ve Güneş Enerjisindeki Yükselişin Sürdürülmesi 58

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Rusya Federasyonu'nun 2001-2019 Yılları Arasındaki Elektrik Üretim Verileri.... 14
Tablo 2. AB'de Petrol Kullanımının Dağılımı..... 44

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Rusya Federasyonu'nun En Büyük Doğal Gaz ve Petrol Sahaları 11
Harita 2. Nabucco, Kuzey Akımı ve Güney Akımı'nın Öngörülen Güzergahları 76
Harita 3. Rusya Federasyonu Boru Hatları 79
Harita 4. Yamal-Avrupa Boru Hattı 80
Harita 5. Northern Lights Boru Hattı 84
Harita 6. Mavi Akım Boru Hattı 85
Harita 7. Türk Akımı Boru Hattı 88
Harita 8. Kuzey Akım Boru Hattı 90

GİRİŞ

Enerji, devletlerin ticari ve siyasi politikalarının belirlenmesinde önemli bir role sahiptir. Enerji kaynaklarının yetersiz olduğu devletler ve/veya yapılar dışa bağımlıdırlar. Rusya Federasyonu zengin enerji kaynaklarına sahip olması hasabiyle, enerji piyasasında önemli bir yere sahiptir. Avrupa Birliği'ni (AB) oluşturan ülkeler ise enerjiye ihtiyaç duymaktadırlar. Rusya genel ihracatçı Avrupa Birliği ise net ithalatçı olması aralarında karşılıklı ticari bir bağımlılığı kaçınılmaz kılmaktadır. Halen Rusya zengin enerji kaynaklarına sahip olup, bu durumu AB ülkeleri üzerindeki siyasi ve enerji alanındaki ticari üstünlüğünü devam ettirmeye çalışmaktadır. Rusya elindeki enerji kaynaklarını dış politika yapımında önemli bir araç olarak kullanmaktadır. AB ülkelerinin enerji kaynakları konusundaki eksiklikleri ve bu eksikliği giderebilmek için enerji ithalatına mecburdurlar. Rusya'nın ise Avrupa devletlerinin enerji ithalatının önemli bir kısmını karşılıyor olmakta ve Rusya AB'ye karşı elindeki bu enerji kozunu güçlü bir araç olarak kullanmaktadır.

Rusyanın ekonomik anlamda yaşadığı 1998 krizi ve akabinde ekonomisinin yeniden canlanması ve ayağa kalkmasında enerji kaynakları, siyasi ve coğrafi konumu etkili olmuştur.

2000 yılında Vladimir Putin Başkan olduğunda, Rusya'nın elindeki enerji gücünün farkındaydı. Bu farkındalıkla günbegün Rusya enerji satarak ekonomisini geliştirmiş ve siyasi gücünü pekiştirmiştir. Rusya AB ilişkisinde enerji her geçen gün önemini arttırmıştır.

AB üye devletleri, Rusya ile uzun vadeli ikili anlaşmalar imzalamıştır. Anlaşmalar neticesinde Rus gazının Avrupa'ya ulaşması için yeni boru hatları inşa edilmiş yahud planlanmıştır. Moskova Batılı başkentler ile enerji alanındaki karşılıklı bağımlılıktan memnun olarak ilişkilerin artmasını teşvik etmiştir. Aynı şekilde Avrupa Birliği'ndeki devletler de Rusya'dan devamlı ve güvenilir enerji alabileceklerini düşündüklerinden ikili ve çoklu anlaşmalara taraftar olmuşlardır. Rusya-Ukrayna savaşı Rusların Avrupa Birliği ile olan ilişkilerini etkilemiştir. Amerika Birleşik Devletlerinin etkisi ve isteği ile AB Rusya'ya karşı bir takım yaptırımlara katılmak durumunda kalmıştır. Diğer taraftan bağımlılıkları oranında

ABD yaptırımlarına AB ülkelerinden katılanlar olduğu gibi katılmamak için direnenler de olmuştur. Avrupanın karışık ve karmaşık, hatta karşıt politikaların yekpare bir politika üretiminde zorlanacağını göstermektedir.

Tez, Rusya Federasyonu'nun ticari ve siyasi konumunda enerjinin etkilerini ve önemini üç bölümde ele almaktadır. "Rusya Federasyonu'nun Ticaret ve Siyasetinde Enerjinin Yeri" başlıklı birinci bölümde Rusya'nın sahip olduğu zengin enerji kaynakları, Vladimir Putin'in iktidara gelişinin öncesi ve sonrasında ülkede yaşanan değişimlerin göstermiş olduğu etkilerden, yaşanan gelişmeler sayesinde Rusya Federasyonu'nun küresel enerji süper gücü olabilmek için izlediği politikalardan, ülkenin sahip olduğu enerji şirketlerinden bahsedilmiştir.

"Avrupa Birliği'nin Ticaret ve Siyasetinde Enerjinin Yeri" başlıklı ikinci bölümde Avrupa Birliği'nin kuruluş tarihi, AB üye devletlerinin sahip olduğu enerji rezervleri, Avrupa Birliği'nin enerji açısından bağımlı olduğu ülkeleri, Rusya Federasyonu'na olan ihtiyacı ve enerji ithalatı, AB'nin enerji politikaları ele alınmıştır.

"AB-Rusya İlişkilerinde Enerjinin Yeri" başlıklı üçüncü bölümde ise AB-Rusya ilişkilerinin tarihi ve imzalamış olduğu anlaşmalardan, iki taraf arasındaki ilişkilerde yaşanan kriz ve anlaşmazlıkların sebepleri ve sonuçlarından, AB-Rusya arasındaki enerji ticaretinin sağlandığı enerji nakil hatlarından, Ukrayna krizinden sonra AB'nin Rusya'ya göstermiş olduğu tepkilerden bahsedilmiştir.

Bu çalışma ile AB ve Rusya Federasyonu'nun siyasi ve ticari alanlardaki resmi kaynakları, makale, yapılmış doktora ve yüksek lisans tezleri, kitaplar, gazete, dergi ve medya araçları araştırılıp incelenmiştir.

Araştırmamızda temel kullandığımız birincil kaynaklar Rusya'nın Enerji Bakanlığı (Министерство энергетики РФ), Rusya'nın İstatistik kurumu (Федеральная служба государственной статистики), Gazprom, Lukoil, Rosneft, BP verileri kullanılmıştır.

Avrupa Birliği tarafındaki veriler için ise, EUROSTAT başta olmak üzere, British Petroleum (BP), EMBER ve Statista verileri kullanılmıştır. Ele aldığımız enerji konuları ile ilgili yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinden Sulejmanović, A., Ünal, M.C., Erkan, A.Ç., Mammadova, N., Akçapa, M., Milatschew, V. diğer tüm akademik makale ve kitaplardan ise Yapıcı, M.İ., Михайленко, В.И. & Успенских, Т.А., Боровский, Ю.В & Шишкина, О.В., Bahgat, G., Ергин, Д., Солиев, Р.А. kullanılmıştır. Bu kaynakların özellikleri ise araştırma konusu olan

çalışma için resmi verileri, tarihi, ticari ve siyasi bilgileri, doğal kaynakların mevcut rezevlerini ve konu ile bağlantılı olan bir çok bilgiyi içermesidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RUSYA FEDERASYONU'NUN TİCARET VE SİYASETİNDE ENERJİNİN YERİ

1.1 Küresel Değişimlerin Enerjiye Etkisi

Enerji kaynaklarının dünya siyasetindeki önemini, rolünü anlayabilmek ve geleceğe yönelik ihtiyaçları belirlemek için enerjinin gelişim ve değişim sürecinin bilinmesi büyük önem taşır (Akbulut, 2008:118). İnsanlığın var olmasından itibaren enerji kullanımına ihtiyaç duyması ve ilk olarak kendi kas gücünü kullanması nedeniyle, enerjinin tarihi insanlık tarihi ile birlikte doğmuştur. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde de gösterdiği gibi insanoğlu var olduğu andan itibaren öncelikle fizyolojik ihtiyaçlarını karşılama zorunluluğunu hissetmiş ve sadece kendi kas gücünün yetersiz kaldığında enerji kaynaklarına yönelmiştir. Bu durumda ateşin kullanımı meydana çıkmıştır. Yaklaşık bir milyon yıl önce ateşi keşfeden insanoğlu; ateşi ilk önce vahşi hayvanlardan korunmak amacıyla kullanmıştır. Daha sonrasında ateşteki enerjiyi fark etmişler ve uzun yıllar boyunca ateşi aydınlanma, ısınma, silah yapma, su ısıtma ve yemek pişirme gibi amaçlarda kullanmışlardır (Demirbaş, 2002: xviii ; Coşkun, 2007: 33).

İnsanoğlu Ortaçağ'da enerjiyi elde etmek için hayvanlar, su, rüzgar, odun ve kömürü kullanarak ilkel insandan 10 kat daha fazla tüketimde bulunuyordu. Sanayi çağının başlangıcından bu yana geçen 200 yılda tüketim 30 kat artmış ve 2001 yılında 14,3GJ TEP/yıl'a ulaşmıştır. Sanayi toplumunun insanı, ilkel bir insandan 100 kat daha fazla enerji tüketir ve 4 kat daha uzun yaşadığı ileri sürülmektedir (Дроговоз & Курбаналиев, 2014:1).

Sanayi ve ulaşım gibi sektörlerin gelişmemesi enerji çeşitleri ve miktarlarının yetersiz olmasından kaynaklanmıştır. Nitekim XVIII. yüzyılın ortalarında yaklaşık 728 milyon dünya nüfusu enerjiyi ısınmak için kullanmıştır. Bugünlerde çok büyük çevre sorunlarına sebep olan enerjinin o dönemde tabiata verdiği zarar minimum seviyede gerçekleşmiş olmalıdır. Bir süre sonra kömür devreye girmiştir (Atalay, 1999:4; Tanoğlu, 1971:1).

Kömür madenciliği ilk kez XVII. yüzyılda İngiltere'de başlamıştır. XVII. yüzyılda üretilen kömür konutların ısıtılmasında ve XVIII. yüzyılda demir cevherini eritmede kullanılmış ve Sanayi Devrimi'nin başlamasına büyük önem katmıştır (Kömürlü, 2020:22; Akbulut, 2008:119). Başta İngiltere olmak üzere, Batı ülkeleri ve ABD, XIX. yüzyıldan XX. yüzyılın ortalarına kadar sanayinin altyapısını oluşturan kömürün bulunduğu bu konumlar, sanayileşmede merkezi bir konuma gelmişlerdir. Buna örnek olarak; II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batı ülkelerini bir araya toplayan ve bugünkü Avrupa Birliği'nin çekirdeğini teşkil eden Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun kurulmasının ana temelini kömür ve kömürün kullanımını oluşturmuştur. Ekonomik büyüme ile doğru orantılı olarak enerjinin ortak ve rasyonel şekilde kullanımını sağlayarak, ülkenin vatandaşlarının yaşam standartlarının yükseltilmesi hedef olarak alınmıştır (Akbulut, 2008:119).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra kömürün yerini petrol almıştır. Bu savaşta petrol kendi gücünü göstermiştir. Sovyet Rusya, Fransa, Doğu Avrupa, Balkanlar'ın bir kısmını işgal eden Hitler Almanyası tanklarını harekete geçirecek yakıta ulaşamayıp savaşı kaybetmiştir (Atalay, 1999:137; Emed, 2006:2).

Dünya devletleri Savaş sonrasında petrol arama çalışmalarını hızlandırmış ve yeni petrol yataklarını bulmuşlardır. Özellikle XX. yüzyılın başında İran ve Osmanlı Devleti sınırlarında bulunan petrol yatakları ve sonrasında; Güneybatı Asya ülkeleri (Orta Doğu), Güney Amerika ve Hazar denizinde keşfedilen yataklar eklenerek dünyanın önemli enerji bölgelerine dönüşmüştür. Petrol, dünya ekonomik ve politik yapısında köklü değişikliklere neden olarak İkinci Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesinde büyük katkıda bulunmuştur (Akbulut, 2008:119).

Petrolle birlikte 1985–1995 yıllarında, doğal gaz ve nükleer enerji kaynaklarının üretiminde ve tüketiminde artışlar olmuş, kömürün ise birincil enerji kaynakları içindeki payı azalmıştır. Dünyanın en büyük petrol üretim bölgesi olan Güneybatı Asya ülkelerinde gelişme hızı yavaş olduğundan, tüketim de çok düşük seviyede kalmıştır. Afrika'nın da kalkınma hızı yavaş olmasından dolayı enerji üretim ve tüketimindeki artışın düşmesine sebep olmuştur. Enerji üretiminde en yüksek artış ise Uzak Doğu ve Okyanusya'da gerçekleşirken, enerji üretimi ve tüketimi Kuzey Amerika, Avrupa ve Rusya'da artmıştır (Tümertekin ve Özgüç,1999: 384).

Tüm enerji kaynaklarının ticari bir niteliği vardır. Bu durumda enerji kaynaklarının potansiyelini, onların kullanımlarında ortaya çıkabilecek sorunları

öngörmek ve teknolojik ihtiyaçlarını planlamak önemlidir. Örneğin Rusya Federasyonu mevcut enerji kaynaklarının tüketiminde önde olmaktadır (Akbulut, 2008:120).

1.2. Rusya Federasyonu'nun Enerji Politikaları, Potansiyeli ve Kaynakları

Rusya, küresel enerji sisteminde oldukça önemli bir oyuncudur. Küresel gayri safi yurtiçi hasılanın (GSYİH) sadece %3'ü, küresel nüfusun %2'si, küresel birincil enerji üretiminin %10'unu, küresel birincil enerji tüketiminin %5'ini ve uluslararası enerji ticaretinin %16'sını sağlamaktadır (The Energy Research Institute of the Russian Academy of Sciences (ERI RAS) and the Analytical Centre of the Government of the Russian Federation, 2016 https://www.eriras.ru/files/forecast_2016.pdf).

Rusya yanma ile ilgili faaliyetler için petrol, gaz ve kömür kullanımından kaynaklanan birincil enerji tüketimi, elektrik üretimi ve karbondioksit emisyonlarında Çin, Amerika Birleşik Devletleri ve Hindistan'dan sonra dünyada dördüncü sırada yer almaktadır (Mitrova ve Melnikov, 2019:74).

Rusya, dünyanın en büyük sekizinci petrol rezervine sahip ve dünyanın en büyük Suudi Arabistan'dan sonra ikinci petrol ihracatçısıdır. Aynı zamanda dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerine sahip olarak en büyük doğal gaz ihracatçısıdır. Buna ek olarak, Rusya ikinci en büyük kömür rezervlerine sahiptir. Bu doğal kaynaklar, özellikle petrol, uzun süredir Rusya ekonomisinin temel gücünü ve ekonomik sağlığının önemli bir belirleyicisi olmuştur (Cooper, 2009:15).

Rusya, 2000 ile 2015 yılları arasında yakıt ve enerji ürünlerinin ihracat hacmini katlayarak dünya enerji sektöründe önemli bir aktör haline gelmiştir. Rusya Federasyonu, enerji sektöründeki rölünün devamlılığı için kendisini engelleyebilecek girişim ve değişimleri kendi lehine çevirmek durumundadır (Кондратов, 2015:91). Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarının sektörel incelenmesi enerjideki yerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

1.2.1. Petrol Sektörü

Rusya Federasyonu önemli miktarlarda kanıtlanmış petrol rezervlerine sahiptir. Rusya Federasyonu dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %6.2'sini oluşturarak 107.2 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir (BP, 2020:14).

Rusya, petrol üretiminde (ABD ve Suudi Arabistan ile birlikte) üç dünya liderinden biridir. Rusya'da son yıllarda petrol üretiminin seviyesi, OPEC+ anlaşması kapsamındaki yükümlülüklerin yerine getirilmesi ile belirleniyor. 2017 yılında petrol tarihinde "OPEC+ Anlaşması" olarak adlandırılan yeni bir sayfa açılmıştır. Suudi Arabistan ve Rusya'nın öncülüğünde 24 petrol üreticisi, 2014-2016 yıllarında fiyatlardaki çöküşle şok olan petrol piyasasını kurtarmak için bir mücadele başlatmıştır. Bu dönemde petrol fiyatlarında büyük bir düşüş yaşanmıştır. Brent markasının (Brent Ham Petrol) varili 2014 yılının yaz aylarında 115 dolardan 2016'nın başında yaklaşık 27 dolara kadar inmiştir. Daha sonra OPEC ülkeleri ve bunun dışındaki bazı ülkeler durumu ortak çabalarla kurtarmaya karar verdiler ve yıl sonuna kadar Viyana'da OPEC+ anlaşması olarak adlandırılan petrol üretimini azaltmak için bir anlaşma imzaladılar. Ekim 2016 yılınındaki anlaşmaya göre dünya üzerinde günlük toplam 1.8 milyon varil azaltma kararı almışlardır. Karar alan ülkelerden Rusya'ya düşen pay 300 bin varil olup, bu da genel üretim içinde %16.6 oranına tekabül etmektedir (https://ria.ru/20171225/1511681058.html, E.T. 16.11.2020).

2018'in ilk yarısında OPEC+ ülkelerinin üretimindeki düşüş devam etmiştir. Bazı ülkelerde üretimin ciddi düşmesi nedeniyle anlaşmadaki düşüşler öngörülenden daha büyük oldu. Dünyada petrol talebinin artmasıyla birlikte OPEC+ anlaşmasının uygulanması, arz fazlasında bir daralmaya ve fiyatlarda artışa neden olmuştur (Бобылев, 2019: 13). Anlaşmaya göre yılın ikinci yarısında artırma fırsatı sayesinde, Rusya'da petrol üretimi 2018 yılında toplam 556 milyon ton/yıllık bir seviyeye ulaşmıştır (Федеральная служба государственной статистики, https://rosstat.gov.ru/, E.T. 25.11.2020).

Rusya Federasyonun'da 2019 yılında petrol ve gaz kondensat üretimi, 2018 yılının seviyesinden %0.8 daha yüksek olan 561.2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Rusya Federasyonu'ndaki üretim artışı, Aralık 2018'de kabul edilen OPEC+ anlaşmasına katılan ülkelerin hedef petrol üretim seviyesini artırma kararı ile

ilişkilendirildi. Rusya için hedef üretim seviyesi günlük 10.96 milyondan 11.22 milyon varile çıkarıldı (Министерство энергетики РФ, minenergo.gov.ru).

Grafik 1. Rusya Federasyonu'nda Petrol ve Gaz Kondensatı Üretimi, (milyon ton)

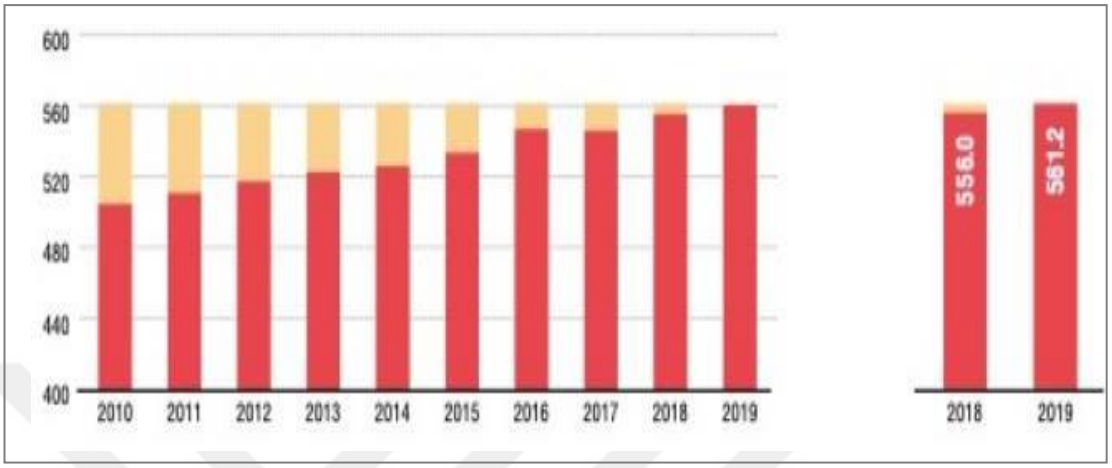

Kaynak: Министерство энергетики РФ, minenergo.gov.ru

Bugünlerde ve gelecekte petrol ve gaz üretimi için ana bölgeler Batı Sibirya ve Ural-Volga bölgesidir. Bu alanların bazı hammadde tabanlarının kalitesinde hızlı bozulmalar olduğu belirtilmektedir. Bu da bazı yataklarda halen çalışmaları gerektirmektedir. Bununla birlikte önceden keşfedilmiş olan bu sahalar Avrupa'nın Kuzeyi, Doğu Sibirya ve Uzak Doğu'daki petrol ve gaz sahalarının geliştirilmesinden daha karlı olduğu belirtilmektedir (Черепанова, 2019:111-112). Bugüne kadar, Rusya ve Batı Sibirya'nın Avrupa bölgelerindeki rezervlerin keşfi petrol için %65-70, gaz %45-75, Doğu Sibirya ve Uzak Doğu sadece %6-8 ve kıta sahanlığı için ise sadece %2 olmaktadır. (https://ru.wikipedia.org/wiki/Топливно-энергетический_комплекс_России, E.T. 06.12.2020).

2019 yılında petrol üretiminin büyük bir kısmı Ural Federal Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. 2018 yılında 307 milyon ton olarak gerçekleştirdiği petrol üretimini, 2019 yılında %1 artışla 310.1 milyon tona ulaştırmıştır. Rusya Federasyonu'nun sadece bu bölgeden elde ettiği petrol üretimi bütün yurtta üretilen petrol üretiminin %55.3'lük payını oluşturmaktadır (Rosneft Annual Report 2019:128).

Uzak Doğu Federal Bölgesin'de ise 2018 yılında 31.5 milyon ton olarak gerçekleşen petrol üretiminin, 2019 yılında %5.8 artışla 33.3 milyon tona ulaşmasını sağlamıştır. Bu bölge ise Rusya Federasyonu toplam üretimin %5.9'luk payını oluşturmaktadır (Rosneft Annual Report 2019:128).

Volga Federal Bölgesi'nde 2018 yılında 117.3 milyon ton olarak gerçekleşen petrol üretiminin 2019 yılında %1.4 oranında artarak 118.9 milyon tona yükselmiştir. Rusya Federasyonu bu bölgedeki üretimin %21.2'lik payına sahiptir (Rosneft Annual Report 2019:128).

Güney Federal Bölgesi, 2018 yılında 14.32 milyon ton olarak gerçekleştirdiği petrol üretiminde 2019 yılında %1.9 oranında artış sağlayarak 14.6 milyon tona ulaşmıştır. Bu bölge Rusya Federasyonu üretimin sadece %2.6'lık payına sahiptir (Rosneft Annual Report 2019:128-129).

Kuzeybatı Federal Bölgesi'nde 2018 yılında 31.6 milyon ton olarak gerçekleşen petrol üretiminin 2019 yılında %1.3 oranında düşüş sağlayarak 31.2 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Bu bölge ise Rusya Federasyonu toplam üretimin %5.6'lık payını oluşturmaktadır (Rosneft Annual Report 2019:129).

Kuzey Kafkas Federal Bölgesi 2018 yılında 1.062 milyon ton olarak ürettiği petröl, 2019 yılında %6.2 oranında düşerek 1 milyon tona ulaşmıştır. Rusya Federasyonu bu bölgedeki üretimin sadece %0.2'lik payına sahip olmaktadır (Rosneft Annual Report 2019:129).

Sibirya Federal Bölgesi 2018 yılında 53.16 milyon ton olarak gerçekleştirdiği petrol üretiminde 2019 yılında %3.5 oranında azalarak 51.3 milyon ton petröl üretmiştir. Bu bölge ise Rusya Federasyonu toplam üretimin %9.1'lik payını oluşturmaktadır (Rosneft Annual Report 2019:129).

1.2.2. Doğal Gaz Sektörü

Rusya'da doğal gaz ilk olarak 1819 yılında St. Petersburg'da ve 1900'lü yılların başına kadar büyük şehirlerde aydınlatma amaçlı olarak kullanılmıştır. 1917 yılında ilk olarak Bakü'de doğal gazın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) dönemi endüstride kullanımına başlanmıştır. Ancak Josef Stalin'in uyguladığı ekonomi politikalarında doğal gaz kullanımına pek fazla önem verilmemiştir. İlk boru hattı inşası 1943'te 160 km uzunluğunda Bouguruslan-Kuibyshev arasında yapılmıştır. 1953 yılında Nikita Khruschev'in iktidara gelmeden önceki süreçte enerji tüketiminde kömür ön planda yer almıştır. Kafkasya, Orta Asya ve Ukrayna arasında doğal gaz boru hatları inşaatı 1965 yılında tamamlanmıştır. Sibirya'da bulunan doğal gazın Moskova'ya boru hattıyla bağlanma süreci ise 1966 yılında bitirilmiştir. Daha sonra Moskova, Sibirya ve diğer Sovyet

Cumhuriyetlerindeki doğal gaz sahalarını bir boru hattıyla Moskova'ya bağlayarak Sovyetler Birliği'nin doğal gaz merkezi haline gelmiş ve doğal gaz tüketimini artırmıştır (Akdoğan, 2008: 67-68).

Dünyada doğal gaz kaynaklarının coğrafi dağılımı oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Mevcut rezervlerin büyük bir kısmı başta Rusya Federasyonu olmak üzere, eski SSCB ve bazı Güneybatı Asya ülkelerinde yoğunlaşmaktadır. Rusya Federasyonu, dünyanın en büyük enerji rezervlerine sahip olarak, doğal gazın üretiminde (ABD'den sonra) ikinci olsa da ihracatında birinci sırada yer almaktadır. Rusya'nın Asya Pasifik Bölgesinde bulunan zengin doğal gaz rezervleri jeopolik ve jeoekonomik yönlerden oldukça önemlidir (Bayraç, 2018:17-26). Rusya Federasyonu, toplam olarak kanıtlanmış dünya doğal gaz rezervlerinin yaklaşık %19.9'unu yani 38 trilyon m^3 kanıtlanmış doğal gaz rezervine sahiptir (BP 2020:32). Rusya Federasyonu 2019 yılında 679 milyar m^3 doğal gaz üretirken aynı dönem içinde 444.3 milyar m^3 tüketim gerçekleştirmiştir (BP, 2020: 34-36).

Kanıtlanmış doğal gaz rezervlerinin payı açısından Rusya Federasyonu lider konumdadır. Ülkedeki en büyük gaz sahaları Batı Sibirya eyaletinde bulunmaktadır. Yamal Yarımadasında (Bovanenkovskoye, Kharasaveyskoye, Yuzhno-Tambeyskoye), Doğu Sibirya'da (Kovyktinskoye), Uzak Doğu'da (Chayandinskoye) ve Kuzey Kutbunda (Shtokmanovskoye, Kruzenshternskoye) bölgeleri gaz rezervlerindeki artışa büyük katkı sağlamaktadır. Rusya'nın Avrupa kısmında, esas gaz rezervleri Astrakhan ve Orenburg sahalarında yoğunlaşmıştır (Коноваленко, 2016: 86). Doğal gazın yoğun olarak bulunduğu Batı Sibirya'daki doğal gaz rezervleri hem Avrupa devletlerinin hem de iç tüketimin büyük bir kısmını karşılamaktadır. Barents ve Karadeniz'de yeni keşfedilen sahalar için projeler geliştirilmektedir. Bu bölgeler dışında Volga-Ural Bölgesinde, Hazar Denizi'nde ve Kuzey Kafkasya'da da doğal gaz rezervleri bulunmaktadır (Akdoğan, 2008: 67).

Harita 1. Rusya Federasyonu'nun En Büyük Doğal Gaz ve Petrol Sahaları

Kaynak: Gazprom Annual Report 2019

1.2.3. Kömür Sektörü

Rusya'da kömür endüstrisinin tarihi 18. yüzyılda başlamıştır. İlk olarak 1801 yılında geliştirilmeye başlanan kömür yataklarındaki çalışmalar 19. yüzyılın ilk çeyreğinde, kömür bölgeleri Rusya'nın topraklarında keşfedilmiştir. 1930'lu ve 1940'lı yıllarda Rusya'daki kömür endüstrisi, ülkenin en büyük enerji hammadde kaynağı olmuştur. Bugün Rusya Federasyonu'nda 57 maden ve 130 açık maden ocağında kömür üretilmekte olup, 64 kömür konsantre tesisinde ise işleme ve zenginleştirme işlemi yapılmaktadır. Aynı zamanda, ülkenin ve dünyanın en büyük kömür madenciliği bölgesi olan Kuzbass (veya Kuznetsk), Rusya'daki tüm kömür üretiminin neredeyse %60'ını sağlamaktadır (https://energypolicy.ru/a-novak-ugolnaya- promyshlennostross/business/2020/13/17, E.T. 17.02.2021).

Rusya kömür üretiminde dünya liderlerinden biridir. Küresel pazarda kömür üretiminde Çin (%47.6), Endonezya (%9), Amerika Birleşik Devletleri (%8.5), Avustralya (%7.8) ve Hindistan'dan (%7.6) sonra altıncı sırada yer alan Rusya %5.5'lik paya sahiptir. Kömür ihracatında Avustralya (%27.5) ve Endonezya'dan (%26) sonra üçüncü sırada yer alan Rusya dünya üzerinden %16.6'sını oluşturmaktadır (BP, 2020:46-49). Rusya Federasyonu dünya toplam kanıtlanmış kömür rezervlerinin %15.2'sine (162 milyar 166 milyon ton) sahiptir (BP, 2020:44).

Rusya Federasyonu'nun bir çok sektöründe kömür tüketilmektedir. İç piyasada kömürün ana tüketicileri enerji santralleri ve kok fabrikalarıdır. Kömür madenciliği bölgeleri arasında Kuznetsk kömür havzası (Batı Sibirya'da bulunmaktadır) bölgesi en büyük kömür tedarikçisidir. Ülkede çıkarılan tüm kömürün %57'si ve koklaşabilir taş kömürünün %75'i bu bölgede üretilmektedir (Таразанов & Губанов , 2019: 54).

2018 yılında Rusya Federasyonu'nda 440.2 milyon ton kömür çıkarılmıştır. Çıkarılan kömürün 345.8 milyon ton koklaşabilir kömürden oluşmaktadır. Bu koklaşabilir kömürün işlenmesi sürecinde elde edilen kok, metalurji endüstrisinde, kimya üretiminde ve enerji mühendisliğinde kullanılmaktadır. Koklaşabilir kömür dışında kalan diğer 94.4 milyon ton olarak üretilen kömürün bir kısmı doğrudan enerji üretiminde kullanılmıştır. Rusya Federasyonu'ndaki kömür madenciliğinin coğrafi yapısı, toplam madencilik hacminin neredeyse beşte dördü olan Sibirya Federal Bölgesinde üretilmekte olup, ardından Uzak Doğu, Kuzeybatı ve Güney Federal Bölgeleri gelmektedir. Rus kömürünün ihracatı Avrupa'dan Asya-Pasifik bölgesine kadar uzanmaktadır (Шарипов, 2019: 186).

Rosstat'ın verilerine göre 2019'da Rusya'da kömür üretimi 439.2 milyon ton gerçekleşerek, 2018 yılına göre 1 milyon ton yani %0.2 oranında azalma görülmüştür. 2020 döneminin ilk 9 ayında Rusya'da kömür üretimi 290.5 milyon tona ulaşmıştır.

Grafik 2. Rusya Federasyonu'nun 1995 – 2020 Yıllarında Kömür Üretimi (milyon ton).

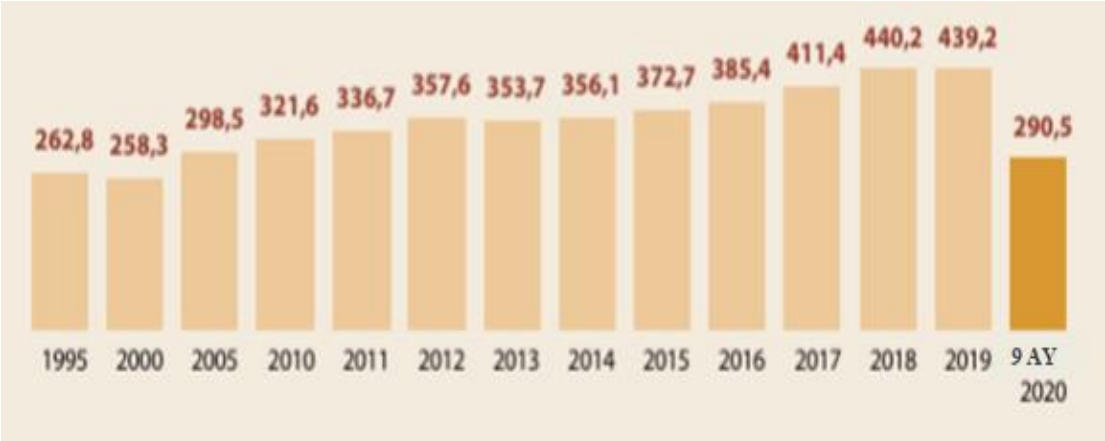

Kaynak: Федеральная служба государственной статистики, https://rosstat.gov.ru/

1.2.4. Elektrik Enerji Sektörü

Elektrik enerji üretimi Rusya Federasyonu ekonomisinin önde gelen sektörlerinden biri olarak toplumun ihtiyaçlarını sağlamaktadır (Елисеев, 2020:97).

SSCB enerji endüstrisinin temeli 1920-1930 yılları arasında atılmıştır. Sovyet Rusya'nın Elektrifikasyonu için Devlet Planının (GOELRO Planı) uygulanmasıyla, elektrik üretiminden halkın arzına kadar Birleşik Enerji Sistemi kurulmuştur (Елисеев, 2020:99).

15 Ağustos 1992 tarihli 923 sayılı ve 5 Kasım 1992 tarihli ve 1334 sayılı Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Kararnamesi uyarınca "bağımsız" Rusya topraklarında kalan enerji sistemleri, RAO UES (Rusya'nın Birleşik Enerji Sistemi) (44 federal enerji santrali; dağıtım ağları) çerçevesinde birleştirilmiştir. Termik ve hidroelektrik santralleri, ana enerji hatları, bölgesel enerji şirketlerindeki hisseler RAO UES'nin mülkiyeti devredildilmiştir (Елисеев, 2020:100).

Halen, Rusya'nın enerji sistemi, RAO UES (sırayla birbirine bağlı 7 enerji sisteminden oluşan (Merkezi UES, Orta Volga, Urallar, Kuzey-Batı, Güney, Sibirya ve Doğu bölgeleri) bu bölgeler 70 adet enerji sistemine ayrılmıştır. Aynı zamanda endüstriyel üretimin kademeli büyümesi nedeniyle enerji tüketiminin artma eğiliminde olduğu bu 7 coğrafi bölge izole edilmiştir (Chukotka Özerk Bölge, Kamçatka, Sakhalin, Magadan, Norilsk-Taimyr ve Nikolaevskiy, Sakha Cumhuriyeti' Yakutya'nın kuzey kısmı) (Министерство энергетики РФ, https://minenergo.gov.ru/node/532, E.T. 18.02.2021).

Rusya dahil birçok ülkede, son 20 yılda elektrik piyasasını yeniden yapılandırma süreci başlamıştır. Rusya'da elektrik enerjisi endüstrisinin reformu iki kez gerçekleşmiştir. İlk olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, ikincisi de 2001 yılına dayanmaktadır. Sovyet döneminde, elektrik enerjisi endüstrisinin gelişimi yüksek bir hızla ilerlerken, SSCB'nin çöküşüyle elektrik üretiminde bir düşüş meydana geldi. Üretimdeki düşüş 1991'den hemen sonra başlamış ve hızla giderek artmıştır (Макаров И & Макаров О, 2015: 2653-2654).

Elektrik enerjisi endüstrisindeki reformun temel amacı, tüketicilere güvenilir ve kesintisiz bir elektrik tedariği sağlamaktır. Bu reformlar elektrik üretimdeki büyüme döneminde ikinci aşama olarak görülmektedir. Bu temel amaçlar elektrik enerji endüstrisine yatırım teşviki akışını sağlamak ve bunun sonucunda sektördeki işletmelerinin verimliliğini artırmaktır. Amaç ve hedefler 11 Temmuz 2001 tarihli № 526 sayılı "Rusya Federasyonu Elektrik Endüstrisinde Reform Yapılmasına Dair" Hükümet Kararnamesi'nde tanımlanmıştır. Bu kararnamede belirlenen hedeflere göre, Rusya'nın teknik olarak mümkün olduğu tüm bölgelerde elektrik piyasalarının oluşturulması, elektriğin iletimi ve dağıtımını tekelcilik operasyonlarından ayırıp, rekabetçi toptan ve perakende pazarlarını oluşturarak amaçlarına ulaşılması gerekiyordu (Постановление Правительства РФ от 11 июля 2001 г. N 526 "О реформировании электроэнергетики Российской Федерации" https://base.garant.ru/183525/, Е.Т. 18.02.2021).

Tablo 1. Rusya Federasyonu'nun 2001-2019 Yılları Arasındaki Elektrik Üretim Verileri

Yıl	Elektrik üretimi (milyar Kw*S	Yıl	Elektrik üretimi (milyar Kw*S)	Yıl	Elektrik üretimi (milyar Kw*S)	Yıl	Elektrik üretimi (milyar Kw*S)
1970	470	1996	830	2004	930	2012	1054
1980	805	1997	824	2005	952	2013	1045
1990	1082	1998	820	2006	974	2014	1056,7
1991	1068	1999	844	2007	1000	2015	1050
1992	1008	2000	870	2008	1018	2016	1072
1993	957	2001	887	2009	1040	2017	1074
1994	876	2002	888	2010	1037	2018	1091
1995	860	2003	915	2011	1053	2019	1096

Kaynak: Министерство энергетики РФ, https://minenergo.gov.ru/activity/statistic

Rusya'da toplam 1.500'den fazla elektrik santrali bulunmaktadır. Bunlardan 51'i özellikle ülkenin toplam elektriğinin yaklaşık yarısını üreten 1 GW'dan fazla kurulu güce sahip olan, büyük Hidro ve Termik santraller ayrıca, üretilen elektriğin %19'unu oluşturan 10 adet Nükleer santralden oluşmaktadır. Rusya Federasyonu ürettiği elektriğin Finlandiya, Litvanya, Çin, Kazakistan, Moğolistan, Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Norveç ve Güney Osetya gibi ülkelere ihraç etmektedir (http://www.myenergy.ru/russia/, E.T. 18.02.2021). Bununla birlikte Şubat 2022 itibariyle Rusya-Ukrayna savaşı sırasında bazı Doğu Avrupa ülkelerine verilen elektrikte sıkıntılar yaşanmaktadır.

1.3. Modern Rusya'da Yeni Bir Dış Politika Aracı Olarak Enerjinin Kullanımı

1991 yılı Rus tarihinde yeni bir dönüm noktası olmuştur. Hem iç hem de dış politika ilişkilerinin inşası konusundaki görüşlerin çarpıcı bir şekilde değiştirmiştir. Amerika Birleşik Devletleri dünya arenasında büyük rakibi olan SSCB'nin varlığının sona ermesiyle, liderik konumunu ele geçirmek için aktif bir şekilde çaba göstermiştir. Bu koşullar altında, yeni Rus siyaseti ve uygulamalarının amacı Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri ile etkileşime girmenin yollarını arayacak olan yeni bir dış politika çizgisi inşa etmek zorunda kalmıştır. SSCB'nin çöküşünden sonra ülkede enerji sektörü de dahil olmak üzere, yeni yönetim organları oluşturulmuştur. 28 Şubat 1991'de Rusya Yakıt ve Enerji Bakanlığı, "yakıt ve enerji" kompleksinin (FEC) geliştirilmesinin hakkında stratejik kararlar almak için kurulmuştur (Дрякин, 2019 :32).

Fiyatların serbestleşmesi ve piyasa ekonomisinin kontrolsüz gelişiminden dolayı, devlet memurları petrol ve gaz sektöründe çeşitli ticari şirketler kurmuşlardır. 1990'lı yıllarda Lukoil, Yukos, Surgutneftegaz, Rosneft ve Transneft gibi şirketler piyasaya çıkmıştır. Rusya'da en büyük gaz üreticisi olan Gazprom, aynı zamanda dünyanın en büyük doğal gaz şirketidir. 1992 yılına kadar Rusya enerji piyasasında 2.000'den fazla şirket ve işletme kurulmuştur. Sanayinin en önemli sektörünün zarar etmesini önlemek için hükümet onu yeniden yapılandırmıştır (Конторович и др, 2008: 96-89).

17 Kasım 1992'de 1403 sayılı Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı "Kamu işletmelerinin anonim şirketlere, petrol arıtma endüstrisi ve petrol ürünlerinin bilimsel üretim derneklerine özelleştirilme ve dönüştürülme özellikleri hakkında"

kararı ile özel bir sisteme geçişinin temelini atmıştır (Указ Президента РФ от 17 ноября 1992 г. № 1403, https://base.garant.ru/100297/, E.T. 20.02.2021). Bu karar ile özelleştirilmeye geçişin hukuki altyapısı sağlanmıştır.

Bu Karar uyarınca, şirketlerin hisselerinin adi olanları %75, imtiyazlı hisselerin ise %25'i oranında bölünmüştür. Adi hisselerin %51'i devlete devredilerek 3 yıl süreyle devlet mülkiyetinde kalmıştır. Yabancı şirketler hisselerin %15'inden fazlasını satınalma hakkına sahip değildir. Kararnameye göre, tüm petrol ve gaz üreten işletmeler üç gruba ayrılmıştır (Дрякин, 2019:33-34):

1. Tek bir komplekste birleşmiş şirketler kendi hisselerinin %38'ni Federal Şirket olan Rosneft'e devretmişlerdir.
2. Lukoil, Yukos ve Surgutneftegaz şirketlerinin dahiline Tyumen petrol üretimi kuruluşları yanı sıra RF'nin Merkezi, Kuzey-Batı, Volga ve Ural bölgelerine petrol ürünleri sağlayan kuruluşlar da dahil edilmiştir.
3. Petrol ve petrol ürünleri taşımacılığı yapan kuruluşların Transneft ve Transnefteprodukt'a devredilmiştir.

1998 yılında Rus petrol endüstrisinin gelişiminde yeni bir dönem başlamıştır. Ekonomik kriz bağlamında, petrolün maliyeti keskin bir şekilde düştü ve enerji kaynaklarının ihracatdaki karlılık payı azalmıştır. Bütçenin önemli bir bölümünü oluşturan sektörü desteklemek için hükümet, petrol şirketlerinin vergi yükünü ve nakliye tarifelerini düşürmüştür. 1999 yılında petrol fiyatları büyümeye başlarken, Rus petrol şirketleri üretimde bir artış sağlamayı ve ihracat rakamlarını gerekli seviyede tutmayı başarmıştır (Дрякин, 2019:34).

Böylece, Sovyet sonrası 10 yıllık kalkınma sürecinde, Rusya'nın petrol ve gaz endüstrisi sadece bir piyasa ekonomisini yeniden inşa edip mali krizin üstesinden gelmiştir. Bununla birlikte modernizasyon için gerekli yabancı sermayeyi çekerek etkili yönetim teknolojilerini uygulayarak zengin kaynaklarının üretimini arttırmıştır. Bütün bunlar sadece ülke ekonomisinin temelini oluşturmakla kalmayıp aynı zamanda iç ve dış politika ilişkilerinde petrol ve gaz kaynaklarının önemli bir araç olarak kullanmasına ortam hazırlamıştır (Дрякин, 2019:34-35).

1.4. 1998 Rusya Ekonomik Krizi

Rusya'daki 1998 ekonomik krizi, ülke tarihindeki en şiddetli ekonomik krizlerden biridir. Rusya'da, iç borç ödemelerinin askıya alınması, Asya

ekonomilerinin çöküşünden kaynaklanan büyük bir Rus ulusal borcu, likidite krizi, ihracatının temelini oluşturan düşük küresel hammadde fiyatları nedeniyle kriz başlamıştır. Ekonomideki bu olumsuzlukların yanı sıra enflasyon sorunu da ortaya çıkmıştır. Enflasyondan olumsuz etkilenerek vergi ödemelerinde sorun yaşanmış ve bu da bütçe açığının artmasına neden olmuştur. Rus ekonomisi bütçe açığından zorluk çekiyordu ve Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (GSYHİ) %5-8'i arasındaydı. Bu açığı kapatmak için hükümet, kısa vadeli devlet hazine bonolarını satışa çıkarmıştır (https://ria.ru/20130816/956675756.html, E.T. 02.03.2021).

1998 yılı Ağustos ayının ortalarında, devlet hazine bonolarına borç verebilecek kimsenin olmaması, dolar veya diğer yabancı para birimleri tükenmesinden dolayı tahviller ödenemedi. Sonuç olarak hükümet iflasını ilan etmek zorunda kalmıştır (Ünal, 2011: 17-18).

17 Ağustos 1998'de yabancı kredilerin ve ödenmemiş kısa vadeli hazine bonoların geri ödenmesine ilişkin bir moratoryum kararı alan Rusya hükümeti, Rusya'nın Merkez Bankası Rublenin devalüasyonunu yaparak çözmeye çalışmıştır. Hükümetin bu kararıyla bağlantılı olarak Rus şirketlerinin özkaynaklarının çökmesi, Rus şirket ortaklarının sunduğu hisse senedi gelirlerinin düşmesi, piyasa düzensizliklerinin ortaya çıkması ve rublenin değerinin düşmesi gibi durumlar yaşanmıştır. Bu karar kapsamında 6 ruble olan döviz koridoru amerikan doları karşısında 9.5'e yükseltilmiştir. Ayrıca, yabancılardan alınan kredilerin vadesi 180 günlük olan süreç 90 güne indirilmiştir. Aynı zamanda, RF'nin geri ödeme yükünü azaltmak için kısa vadeli hazine bonosu ve tahvil kredileri yeni ve uzun vadeli hale getirilmiştir (Ünal, 2011:18).

Dünyada hammadde (öncelikle petrol, gaz, metaller) fiyatlarındaki düşüş ve 1998 baharında Asya'da başlayan küresel mali kriz, durumu daha da kötüleştirmiştir. Bu gelişmelerin bir sonucu olarak, hükümetin döviz kazancı düşmüş ve özel yabancı borç verenler, istikrarsız ekonomilere sahip ülkelere borç verme konusunda son derece temkinli davranmışlardır (https://ria.ru/20110824/422807796.html, E.T. 02.03.2021). Bu ekonomik ortam Rusya'nın ihtiyacı olan nakiti ve krediyi bulmasını güçleştirmiştir.

1.5. Kriz Sonrası Canlanma Döneminde Enerji Kaynaklarının Etkisi

2000'li yıllardan itibaren dünya ekonomisinin gelişmesi, 1998 ekonomik krizinin neden olduğu devalüasyon, moratoryum gibi olumsuz durumlara son vermiş ve Rus ekonomisinin toparlanma aşamasına girmiştir. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ekonomik gerilemenin yanı sıra, Hindistan ve Çin'de artan petrol ve gaz talebi de bu canlanmaya katkıda bulunmuştur. Enerji piyasası disiplini ve fiyat artışları, Rusya'yı doğrudan etkilemiştir. Şirket oligarklarının üretimi artırma kararı, 1998'de devlet tarafından elde edilen gelir üzerinden %13'lük bir vergi uygulanarak vergi serbestleştirme politikasında etki yaratmıştır. Ayrıca, Ağustos 1998'de rublenin devalüasyonuyla Rusya'nın ihracat rakamlarında artış görülmüştür (Ünal, 2011:19).

Rusya'nın enerji kaynaklarının küresel ekonomi ve siyasette etkili olmasının sebebi bir kaç hususta kaynaklanmaktadır (Keppler, 2007:12):

1. Üreticilerin arzı artıramaması; petrol endüstrisine yapılan yatırımların geri dönüşlerinin oldukça uzun olması; fiyattaki herhangi bir artışa hızlı bir şekilde cevap verememesi.
2. Petrol talebinin kısa vadede esnek olmaması.
3. İran, Irak, Venezuela, Nijerya gibi önemli tedarikçi ülkelerde siyasi belirsizliklerin ve karışıklıkların olması.
4. Rusya'nın varil başına 20 dolara kadar risk primi eklemesi; petrolün büyük kısmı belli bir fiyat oranında serbest dolaşımını sağlamıştır. Bu durum da sınırlı bir piyasada tek bir ülkenin yükümlülüklerini tam olarak yerine getirememesi riskinin fiyatları yükselttiği anlamına gelmesi.
5. Asya'nın petrole olan talebinin hızlı büyümesi; yılda %5-10 oranında ekonomik büyümeye, stratejik petrol rezervlerini yeniden inşa eden Çin'den günde bir milyon varillik büyük bir talep artışına eşlik etmesi.
6. Alternatif kaynakların (Kanada ve Venezuela'daki denizin derinlerinde veya ağır petrol kumları gibi) doğası gereği çıkarılması teknik ve coğrafi açıdan zorlukların olması.

Petrol fiyatlarındaki artışın yanı sıra, Rusya enerji sektörünün gelişmesinde ve ekonominin büyümesinde bazı faktörler de etkili olmuştur. Bu faktörlerden biri, ithal ikamesini ve yerli üreticileri teşvik eden göreli fiyat ayarlamaları ve reel faiz oranındaki düşüş olmuştur. 1990'lı yıllarda reel ücretlerdeki azalma ve sanayideki düşüşün ardından bir diğer faktör de iş gücü ve sermaye üretim kapasitesinin tam

olarak kullanılmamasıdır. En son faktör, ekonomide ve endüstriyel kalkınmada verimliliği artırmaya yönelik hükümet politikalarıdır (Ünal, 2011:20).

Uluslararası ekonomi politikası bağlamında Rusya, liberal ekonomik ilkelerin aksine uluslararası ekonomi sistemine dahil edilmiştir. Ticari işlemler, müzakereler ve ilişkiler öncelikle devlet aracılığıyla yönlendirilir. Devlet Rus ekonomisinin başlıca sektörlerini, özellikle de enerji, metalurji ve savunma sektörleri üzerindeki kontrolünü sıkılaştırmıştır. Özellikle enerji, savunma, yüksek teknoloji ve doğal kaynaklar gibi önemli sektörlerde özelleştirme süreci 1990 yıllarında tersine dönmüştür. Stratejik sektörlerdeki yabancı yatırımlar bir firmanın değerinin %50'den daha az yaklaşık %30'u ile sınırlandırılmıştır. Aynı zamanda yabancı yatırımların satın alınmasına yönelik faaliyet ve işlemler devletin gözetim ve onayına tabi olmaya başlamıştır (Wallander, 2007:110).

Rusya Federasyonu'nun doğal kaynaklarının gösterdiği makroekonomik gelişmenin sonucu olarak 2006 yılında ekonomi %7 oranında büyüdüğünde, milli hasıla %9 oranında artmıştır. Kişi başına gelir ise %12 oranında artmıştır. RF'nin döviz rezervleri 400 milyar dolara kadar çıktığında Paris Kulübü'ne (orçlu ülkelerin yaşadığı ödeme zorluklarına koordineli ve sürdürülebilir çözümler bulmak amacıyla resmî alacaklıların bir araya geldiği resmî olmayan bir forumdur) olan 22 milyar dolarlık borcunu kapatmıştır. Aynı zamanda yıl sonunda enflasyon oranı %10'un altına düşmüştür (Eugene, 2007:55).

Enerji sektörü RF'nin ekonomisinde, sanayi üretiminin üçte birini, ihracat gelirlerinin yarısını ve devlet bütçesinin %20'sini oluşturmaktadır. Ek olarak, ana enerji tüketimi ekonomiye büyük katkı sağlamaktadır. Bu, gayri safi yurtiçi hasılası içinde dünyanın en yüksek enerji yoğunluğuna sahip olduğu anlamına gelmektedir. Rus hükümeti ihtiyatlı hareket etse de petrol ve gaz üretiminde büyük artışlar olacağını hesaplamıştır (Hirschhausen, 2004:141-142).

1998 krizinin olumlu sonucu Rus ekonomisinin rekabet gücünün artmasıydı. Rublenin devalüasyonunun bir sonucu olarak, yurt içinde ithal edilen malların fiyatları yükseldi ve yurt dışındaki yerli malların fiyatları düşerek daha önce ihraç edemedikleri pazarlara daha rahat ihracat yapmalarına izin vermiştir. 1998 krizi, yerli sanayinin güç kazanması, ithalattan korunması, petrol ve doğal gaz fiyatlarındaki artış, Rusya ihracat fırsatlarının artmasına yol açmıştır. Küçük işletmeler güçlerini fark etmiş ve büyük işletmelere dönüşmeye başlamıştır (https://ria.ru/20110824/422807796.html, E.T. 02.03.2021).

1.6. Canlanan Rusya Federasyonu: Vladimir Vladimiroviç Putin Dönemi

Ekonomiyi canlandırmak amacıyla Boris Yeltsin döneminde izlenen ekonomi politikaları ile başlatılan "kredi karşılığında hisse" uygulamasından yararlanan genç bankerler olarak adlandırılan "iş adamları" (oligarklar), birçok önemli kamu kuruluşunda hisselere sahip olmuşlardır. Bu yöntem, Rusya Federasyonu tarafından uygulanan şok terapi politikalarının Batı ülkelerinden gelmeyen ya da yetersiz olan yardımlar nedeniyle olumsuz etkisinin olduğu dönemlerde kullanılmıştır. Bu durum devlet idaresinde etkili olmanın yanı sıra devlet işletmelerini iş adamlarına çok ucuza satınalma gücü vermiştir. İş adamları, başta petrol işletmeleri olmak üzere birçok kamu kuruluşunu düşük fiyatlarla satın alıp, kazandıkları gelirlerle banka kurmaya başlamışlardır. 1995 yılındaki ikinci özelleştirmede bankaların enerji sektöründe önemli işleri devralması olmuştur. Bunun sonucunda eski petrol ve gaz baronları ile Rus ekonomisini yönetecek zengin genç banker ve bu finansal-sanayi grupları arasında bir ortaklık kurarak, ekonomi ve siyaset üzerinde etkisi olan, "oligarklar" oluşmuştur. Özellikle 1996 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden sonra siyasi güçlerini de artırmışlardır (Yapıcı, 2010: 56-58; Eser 2017, 55-56).

Vladimir Putin'in iktidara geldikten sonra izlemeye başladığı politikalardan biri devlet yönetimine gelmesinde büyük katkıları olan Yeltsin'in ailesine karşı başlatmış olduğu mücadeledir. Oligarkların Rus siyasetinde çok fazla aktif olmaları ve devletin başında bulunan yöneticiler dâhil kendi iktidarı üzerinde tehdit olarak görmeye başlayan Vladimir Putin bu nedenle oligaklarla mücadeleye başlamıştır. *"Sermaye etkisini iktidara dayatanlar bir sınıf gibi davranmaktan vazgeçsinler"* cümlesiyle bu savaşı sonuna kadar devam ettireceğini söyleyen Vladimir Putin, 2000 yılının Mayıs ayında Gusinski'ye ait Medya-Most ofislerine polisleri yönlendirerek ve şirketin vergi kaçırdığını, Gazprom'a olan 380 milyon dolarlık borçlarını ödemediği için Gusinski'yi hapse attırmıştır. Üç gün boyunca hapiste tutuklu kalan Gusinski ülkeyi terk ederek, Medya-Most üzerindeki kontrolünü Gazprom'a devretmek zorunda kalmıştır (Yapıcı, 2010:87).

Büyük medya gücüne sahip olan Gusinski'nin iktidar aleyhine yayınlar yapmaya başlaması ve Yeltsin'in ikinci dönem iktidara gelmesinde medyanın önemli bir rol oynaması Rusya Federasyonun'daki bu vaziyeti Putin'in medya gücünü kendi yönetimine alma arzusunun bir sonucudur. Oligarkların hukuk dışı eylemlerinden haberdar olan Putin, elinde tutduğu yasal güçle müdahale ederek kısa sürede birçok

medya aracını devletleştirmiştir. Kısacası medya gücünü toplamış ve basının özgürlüğünü bastırmaya başlamıştır (Åslund, 2008:18; Eser 2017, 57-58).

Putin eksik yapılanmalar üzerine kurulan devlet yapısından kaynaklanan sorunlarını kullanarak otoritesini kurmaya başlamış, devletin üst kademelerine kendisine bağlı kişileri atamaya başlamış ve muhalefet olabilecek herkesin yolunu kapatmıştır. Bu bağlamda, Yukos Operasyonu Putin'in hem kendisine karşı çıkanlara hem de enerjiye dayalı dış politikasını sekteye uğratabilecek yaptırımların en önemli başarılarından biri olmuştur. Bu durum Rusya'da oligarkların esareti olarak adlandırılan yeni bir dönem devletin ekonomiye olan ilgi ve müdahalesini artırmaya başlatmıştır. Rusya Federasyonu'nda devletin ekonomiye ilgi göstermesi ve oligarkların zayıflamasıyla birlikte Rusya Federasyonu'nda *"Oligarşik Kapitalizm"*den *"Siloviki Kapitalizmi"*ne (Devlet Gücüne Dayalı Yönetim) geçiş sürecinin temelini atmıştır (Erkan, 2013: 68).

Silovikilerin kontrolü sayesinde, 2001 yılından beri petrol sektörünün %44'ü devletin himayesine geçmiştir (Akın ve Bayram, 2007:9). Putin döneminde, petrol şirketlerinin devlet himayesine geçmeye başlamasıyla birlikte artan petrol fiyatlarına paralel olarak enerji üretiminde artış yapılmıştır. 1999 yılından 2004 yılına kadar Rusya'nın petrol üretimi %48 arttırılarak (1998 yılında yaklaşık günlük 6,08 milyon varil üretilmiştir) günde 9 milyon varile ulaşmıştır (Statista, Oil Production in Russia from 2000 to 2020 https://www.statista.com/statistics/265187/oil-production-in-russia-in-barrels-per-day/).

Yönetim yapısındaki değişiklikler ve hükümetin "kişiselleşmesi" sonucu, Yeltsin ailesi olarak adlandırılan oligarklara karşı iktidar mücadeleleri, oligarkların yerini alan silovikler ile birlikte Putin, dış politikada da bağımsız hareket etmeye başlamıştır (Renz, 2006:90). Böylelikle her ne kadar haksız olarak görülse de Putin'in izlediği politikalar sayesinde Rus ekonomisi düzelmeye başlamış ve Rusya vatandaşlarının refah seviyesi yükselmiştir. İç sorunlarını düzeltmeye başlayan Rusya Federasyonu, olumlu yönlerini de dikkate alarak dış politikasını etkin bir şekilde belirlemeye başlamıştır.

1.7. Vladimir Putin Döneminde Rus Dış Politikasının Temel İlkeleri

Vladimir Putin, tüm ülke için zor bir dönemde devlet başkanı olarak göreve başlamıştır. 1990'ların kaosu Rusya'nın dünya arenasında aktif bir rola sahip olması,

büyük bir jeopolitik ve askeri oyuncu olma konumunu neredeyse tamamen kaybetmesine neden olmuştur. Ekonomide ve iç politikada istikrarsızlık, büyük bir dış borcun varlığı, zayıf bir devlet ile zor koşullarda, yeni Cumhurbaşkanının dış politika rotasını geliştirme görevi ile karşı karşıya kalmıştır. Rusya Federasyonu'nun bir dizi önemli önceliği olan yeni dış politika konsepti Putin'in kararnamesiyle 10 Ocak 2000'de onaylanmıştır. Bunlardan biri, zamanından önce başarıyla tamamlanan ve ülke ekonomisine zarar vermeden dış borç sorununun çözülmesiydi. Bu, uluslararası toplumun Rusya'ya ve Putin'e karşı tutumunu önemli ölçüde değiştirmiş ve yabancı ortaklarının güvenini önemli ölçüde arttırmıştır (Эльхам, М. М. С., & Ахмад, В, 2020:118).

Putin'in gelişiyle birlikte, Rusya'nın dış politikası temel özelliklere sahip net biçimler almıştır. Rusya hem Batılı ülkelerle hem de SSCB'nin bir parçası olan eski cumhuriyetlerle, ayrıca Asya, Latin Amerika ve Afrika devletleriyle kapsamlı ilişkiler ve diyalog kurmaya çalışmıştır. Putin diplomasiye büyük önem veriyordu. Hızlı bir şekilde ortak bir dil bulmayı ve birçok Avrupa devletinin başkanlarıyla dostane ilişkiler kurmayı başarmıştır. Bu ilişkiler sayesinde Cumhurbaşkanının hem kişisel olarak hem de bir bütün olarak Rusya'nın uluslararası imajının iyileştirilmesini etkilemiştir (Сдельников, 2016: 222-223).

2000 yılının dış politika kavramına göre, Rusya için önemli uluslararası kurumlar Birleşmiş Miletler (BM) ve Sekizler Grubu olmuştur. Rusya Federasyonu, önde gelen dünya güçlerinden biri olarak BM platformunda hareket etme hakkının yanı sıra BM Güvenlik Konseyi'nde veto etme hakkına da sahip olmuştur (Концепция внешней политики Российской Федерации (фактически утратила силу) от 28 июня 2000 - docs.cntd.ru, E.T. 09.04.2021).

Rusya Federasyonu'nun bölgesel öncelikleri arasında birkaç yön ayırt edilebilir. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleriyle ilişkilerinde Rusya farklı düzeylerde işbirliği yapmaya ve istikrarlı bir alan inşa etmeye, ortak bir gümrük birliği ve bir toplu güvenlik sistemi oluşturmaya çalışmıştır. Avrupa Birliği ile olan ilişkileri bir yandan Rusya için önemlidir, diğer yandan ise bu ilişkiler oldukça çelişkili olmaktadır. Bu aynı zamanda "Yeni Avrupa" ülkelerinin Rusya'ya karşı keskin olumsuz tutumundan ve etkisini Sovyetler sonrası alanda yaymaya çalışan AB'nin saldırgan politikasından da kaynaklanıyordu (Голуб и Алексеев, 2017:56).

Vladimir Putin döneminde Avrupa ve Rusya ile ilişkilerinin yakınlaşmasını Avrupa olumlu karşılamıştır. Putin 2000 yılında Rusya Federasyonu Devlet Başkanı

seçildiğinde, Avrupa Birliği ilişkilerde yeni bir dönemin başladığını ifade etmiş ve bunu olumlu bir adım olarak değerlendirmiştir. Sonuç olarak İşbirliği Konseyi'nin Nisan ayının sonuç bildirgesinde taraflar arasındaki uzun vadeli ortaklığın altı çizilmiştir. 29 Mayıs'ta düzenlenen AB-Rusya Zirvesi'nde Putin Rusya'nın, AB'yi Rus dış politikasında öncelikli taraf olarak gördüğünü belirtmiştir. AB Rusya'nın çok kutuplu uluslararası sistemde Rusya'nın sorumluluk sahibi ve güvenilir bir ortak olarak yer alacağını belirtmiştir. Ortak açıklamalarda, en çok "karşılıklı çıkar", "ortaklık", "siyası diyaloğun güçlendirilmesi" ifadeleri kullanılmıştır. Bunların hepsi, uygulanan yaptırımların kaldırılacağı Feira Zirvesi için zemin teşkil etmiştir. Avrupa Birliği, yakınlaşmaya başlayan ilişkilerin yanı sıra Feira zirvesinin sonuç bildirgesinde Rusya Federasyonu ile güçlü ve sağlıklı bir ortaklık sağlamalarına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (Korkmaz, 2007:32-33).

Çok kutuplu dünya sisteminde dengeyi korumak için Vladimir Putin Avrupa ülkeleriyle yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmaya özen göstermiştir. Bu hedefler doğrultusunda Avrupalı yabancı yatırımları da ülkesine çekmeyi amaçlamıştır. Vladimir Putin'in 2001 yılında Almanya'ya yaptığı ziyaretin ardından Rusya Federasyonu'ndaki Alman yatırımlarının artması, mevcut dış politikanın olumlu yönde geliştiğini kanıtlamıştır (Erkan, 2013:32-33).

Vladimir Putin döneminde ABD ile olan ilişkilerin gerginliğinin en büyük nedeni şüphesiz iki ülke devlet başkanının dış politika anlayışındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. ABD ve Rusya arasındaki gerginliğin nedenlerinden biri, ABD'nin eski Birlik ülkelerine üstünlük sağlamaya çalışması, Rusya da ABD'ye karşılık olarak İran ve Çin gibi ülkelerle silah ticaretine devam etmesiydi. Rusya Federasyonu'nun İran'ın nükleer programını desteklemesi ve Tahran'a nükleer silah satışının artması, aynı zamanda Rusya Federasyonu'nun Avrupa Birliği ve BDT ülkelerine yönelik izlediği politikalar yüzünden gerilmiştir. ABD-Rusya Federasyonu ilişkileri 11 Eylül 2001 tarihinden itibaren değişiklik göstermiştir (Erkan, 2013:72-73).

Putin, ABD ile ilişkilerinde, gerçekçi bir pragmatik temelde karşılıklı yarar sağlayan ikili temaslar kurma politikası izlemiş ve etkileşiminin (ama işbirliğinin değil) önemini vurgulamıştır. Terörle ortak mücadele için ABD ile ittifak oluşturma girişimleri başarısız olarak Irak'taki savaş ve BDT ülkelerindeki renkli devrimlerle sona ermiştir (Эльхам, М. М. С., & Ахмад, В, 2020:119).

ABD, Güneybatı Asya petrolüne bağımlılığın enerji güvenliği üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle Rusya Federasyonun'dan petrol ihraç etme yönünde adımlar atmış ve Vladimir Putin tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Yukos harekatı sırasında yakın ekonomik ve siyasi ilişkilerin kurulmasının ardından ABD'nin Rusya Federasyonu'nun enerji kaynaklarına el koyma teşebbüsleri ortaya çıkmış ve bu durum iki ülke arasındaki ilişkileri yeniden bozmuştur (Yapıcı, 2010:401).

Amerika şirketlerinin Rus şirketi Yukos ile birleşerek Batı Sibirya'dan Dankinq'e bir boru hattı inşa etmek istemelerinin sonrasında patlak veren olayla birlikte Rusya'nın dış politikası dramatik bir şekilde değişmiştir. Bunun sonucunda enerjiyi siyasi araç olarak dünya siyasetinde önemli bir güce sahip olmuştur. Bu olay, devam eden yıllarda Rusya Federasyonu ile ABD arasındaki enerji mücadelesinde önemli bir başlangıç noktası haline gelmiştir (Erkan, 2013:74-75).

1.7.1. Rusların Asya Dış Politikasının Oluşumu

Putin'in Doğu'ya artan ilgisi, Asya ülkelerinin büyük ekonomik kalkınmasından kaynaklanıyordu. Ancak Moskova, ülkenin doğudaki jeopolitik ve ekonomik konumunun zayıf olduğu gerçeğini de hesaba katmak zorunda kalmıştır. Bu nedenlerle 2000'li yıllarda Putin Çin ile sınır sorununu çözmek ve Pekin ile verimli bir ortaklık kurmak için büyük çaba sarf etmiştir. Böylece Putin döneminde Rusya'nın Asya politikasının oluşumu başlamıştır. Putin Hindistan, Japonya ve Güney Kore ile teknoloji ithalatı ve yatırım amaçlı ilişkiler kurmaya başlamıştır. ASEAN ülkeleriyle (Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur ve Tayland) ise büyüyen bir pazar olduğu için ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Özellikle Şanghay İşbirliği Örgütü, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti) ve RIC (Rusya-Hindistan-Çin) ikili ilişkiler çerçevesindeki Rusya en büyük ve baskın oyuncu olmadığı halde, daha güçlü ve gelişmiş ülkelerle ilişkilerinde dengeyi sağlamak ve çıkarlarını başarıyla savunmak için ortamlar oluşturmuştur (Эльхам, M. M. C., & Ахмад, B, 2020:119).

Çağdaş Rus dış politikasının dinamik dengesi en çok Güneybatı Asya bölgesinde belirginleşmiştir. 2015 yılında Suriye'deki askeri operasyonun başlamasından bu yana Moskova, İran ve İsrail gibi uzlaşmaz düşmanlar da dahil olmak üzere bölgedeki tüm önemli güçlerle verimli ticari ilişkiler sürdürme yeteneğini göstermiştir. Rusya, Suriye'de nispeten küçük ölçekte ve sınırlı kayıplarla

askeri güç kullanarak hedeflerine ulaşmaya çalışmıştır. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana belki de ilk kez Rusya'nın Güneybatı Asya bölgesindeki etkisi ciddiye alınmaya başlanmıştır. Böyle bir başarının elde edilmesi, muhtemelen Rusya'nın kendi çıkarlarına odaklanması ve aynı zamanda diğer ülkelere herhangi bir jeopolitik model veya ideoloji empoze etmeden onlar tarafından yönlendirilmesinden kaynaklanmaktadır. Rusya Federasyonu'nun bölgedeki başarısı iyi bir bilgi ve yerel gerçeklere yönelik politikaları uygulama becerisi ve istekliliğine dayanmıştır (Вахшитех, 2018:37-41).

Güneybatı Asya'daki ve özellikle Suriye'deki olaylar, Rusya'nın dünya sahnesinde küresel bir oyuncu haline geldiğinin bir göstergesi olmuştur. Ancak uyguladığı politikası SSCB'nin eylemlerinden farklıdır. İdeolojik modelini tüm dünyaya yaymaya çalışmak yerine, kendisi için kârlı olan alanlar bulmaya çalışmıştır. Rusya sadece enerji kaynakları, teknoloji, silah, gıda ihraç etmekle kalmıyor, aynı zamanda güçlü bir diplomatik oyuncu olarak hareket etmektedir. Bazı devletlere güvenliğin sağlanmasında hizmet sunuyordu. Bu sayede ülkenin profili sadece Güneybatı Asya'da değil, Afrika ve Latin Amerika'da da yükselmiştir. Bu değişiklikler 2016 yılında Rus dış politikasının yeni konseptine de yansımıştır (Erdemir, 2016:413-421; Эльхам, М. М. С., & Ахмад, В , 2020:120).

1.7.2. Rus Dış Politikasının Değerlendirilmesi

Rusya'nın Putin yönetimindeki dış politikasının tüm alanlarının başarılı olmadığı belirtilmelidir. Avrupa ile işbirliği başlangıçta planlandığı gibi yürümemiştir. Avrupa ülkeleri Rusya ile birlikte Büyük Avrupa'yı inşa etmeye çalışmadılar, buna karşılık Rusya Avrupa'nın sosyal ve politik değerlerini kabul etmemiştir. 2014 Ukrayna krizi bu ilişkileri daha da kötüleştirmiştir. Bu bağlamda iki taraf arasında yalnızca ekonomi, bilim ve kültürel etkileşim kalacaktır. Doğu ülkelerine gelince ise Rusya ortaklarıyla her zaman ortak bir dil bulamıyordu. Ekonomik gücü her yıl artan Hindistan ile ilişkilerinin düzeyi ve dinamikleri, Çin ile mevcut ilişkilerinin çok gerisinde kalmaktadır. Bu, Rusya'yı gelecekte Çin'e belirli bir bağımlılık seviyesinde tutacağını öngörmektedir (Эльхам, М. М. С., & Ахмад, В ,2020:120).

NATO'nun genişlemesi, Moskova'yı endişelendirmeye devam eden acil bir dış politika meselesine dönüşmüştür. Baltık devletlerinin ve SSCB'nin eski müttefikleri olan bazı Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya katılımı, Rusya'nın

güvenliğini tehdit altına alarak tedirginlik oluşturmuştur (Erdemir & Nuri, B, 2013:1-12). Bununla birlikte, 1990'ların ortalarında meydana çıkan bu sorun üzerinde Rusyanın takılması hata olmuştur. Bu hatadan dolayı sorunu çözememesi NATO'nun genişlemesine ve Rusya için olumsuz sonuçlanmasına sebep olmuştur (Голуб и Алексеев, 2017:56-57).

Ukrayna krizi ve Moskova'nın bu olaylara tepkisi, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sadece çeyrek yüzyıl sonra Rusya'nın Batı'nın askeri düşmanı olarak imajını canlandırmıştır. Aynı zamanda NATO için ise kaybolmuş ve hedefsiz hale gelmiş Birliği yeni bir düşman hedefi olarak Rusya Federasyonu'nu yaratmıştır (http://svop.ru/main/20780/ E.T. 05.05.2021).

Son yıllarda, Rusya Federasyonu dünya lideri olma konusunda iddia ederek, askeri ve stratejik potansiyelini geliştirmekte, enerji, nükleer, uzay teknolojileri, bilgi ve nanoteknoloji gibi rekabetçi ekonomik alanların gelişimini teşvik etmektedir. Halen Rusya'nın dış politika faaliyeti, Rusya'nın prestijini güçlendirmeyi, ekonomik büyümeyi ve rekabet gücünü desteklemeyi, güvenliği sağlamayı ve ulusal çıkarları gözetmeyi amaçlamaktadır. İç politik reformlar, Rusya Federasyonu Başkanı'nın siyasi gücünü artırmaya ve dış politikada karar alma sürecinin etkinliğini güçlendirmektedir (Эльхам, М. М. С., & Ахмад, В, 2020:121).

1.8. Enerji Sektörü ve Siyaset

Rusya enerji stratejisini belirlemiş ve enerji politikasının amaçlarını ülkeyi kalkındırma yönünde karar almıştır. Bunlar; doğal enerji kaynaklarının etkin kullanımını teşvik etmek; enerji sektörününde ekonomik büyümeye katkıda bulunmak; ülke nüfusunun yaşam kalitesini ve Rusya'nın dış ekonomik faaliyetlerini iyileştirmek için potansiyelini en üst düzeye çıkarmak; ülkenin dünya ekonomik sisteminde daha iyi bir konuma gelmesine ortam hazırlamaktadır. Dış enerji politikasının stratejik amacı, Rusya'nın enerji potansiyelini verimli bir şekilde kullanarak dünya enerji piyasalarına tam entegrasyonunu sağlamaktır. Buradaki amaç, Rusya'nın konumunu güçlendirmek ve mümkün olan en yüksek kârı elde etmektir (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2010:15, http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf) .

Rusya'nın dış enerji politikasının karşı karşıya kaldığı ve aşılması gereken unsurlar tespit edilmiştir (Sulejmanović, 2014:63):

1. Dünya ekonomik krizi nedeniyle Rus enerji kaynaklarına yönelik fiyatların ve talebin düşmesi.

2. Rus enerjisi için satış pazarlarının yetersiz olduğunun tespit edilmesi ve çeşitlendirilmesi.

3. Rusya'nın transit ülkelere bağımlılığı.

4. Rus enerji şirketlerinin dış pazarlardaki zayıf görünürlüğü.

5. Rusya ile diğer ülkeler arasındaki enerji ilişkilerinin siyasallaşması.

Strateji boyunca enerji sektörünün ülke kalkınmasındaki önemi vurgulanmaktadır. Uzak Doğu ve Doğu Sibirya gibi bu bölgelerde yeni enerji altyapısının inşası ve sosyoekonomik olarak daha da gelişecektir. Enerji ihracatının 2030 yılına kadar Rusya ekonomisi için önemli bir gelişme faktörü olmaya devam etmesi beklenmektedir. Ancak, diğer endüstriler gelişmeye başladıkça enerji ihracatının Rusya ekonomisi üzerindeki etkisinin azalacağı tahmin edilmektedir. Enerji ihracatının büyüme oranları kademeli olarak yavaşlayacak ve 2030 yılına kadar ihracat hacimleri istikrar kazanacaktır. Ekonomik yapıyı çeşitlendirmek ve ülkenin petrol ve gaz ihracatına olan bağımlılığını azaltmak Rusya'nın kabul edilen uzun vadeli ekonomik politikasıdır (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2010:22, http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf).

Bu strateji, Rusya'nın dünya rezervlerinin %23'ü ile dünyanın en büyük doğal gaz rezervine sahip tek ülke ve yıllık doğal gaz üretiminde liderliğini vurgulamaktadır. Rusya aynı zamanda dünya doğal gaz ticaretinin %25'inden sorumludur ve Rusya'nın enerji ihracatı işinde önemi kabul edilen Avrupa ve BDT pazarlarında büyük bir doğal gaz tedarikçisidir. Rusya, doğal gazını Rus boru hatları aracılığıyla AB ve BDT pazarlarına taşıyarak Orta Asya ülkelerinin enerji sektörlerinde de önemli bir rol oynamaktadır. Avrupa gaz tüketiminin %30'unun (Türkiye dahil, ancak BDT ülkeleri hariç) Rusya tarafından karşılandığı göz önüne alındığında, Rusya'nın güvenilir ve sürdürülebilir bir enerji tedarikçisi olmaya devam edebilmesi için ihracat altyapısının daha da geliştirilmesi ve yükseltilmesi gibi transit risklerini azaltmak için alınacak yeni önlemlerden bahsedilmiştir. Bununla birlikte, Çin, Japonya, Kore Cumhuriyeti ve Asya-Pasifik bölgesinin diğer ülkeler gibi Asya pazarlarına enerji ihracatını çeşitlendirmeyi planlaması nedeniyle, Rusya'nın toplam enerji ihracatı hacminde AB pazarlarının öneminin azaltılması da planlanmaktadır.

Bölgeye yapılan petrol ve petrol ürünleri ihracatı, Rusya'nın toplam petrol ihracatında mevcut %6'dan oranından %22-25'e, doğal gazın ise %0'dan %19-20'ye çıkarılması ön görülmektedir. Avrupa pazarlarına olan yüksek ihracat bağımlılığı nedeniyle Rus enerji sektörünün daha az hassas olması için Avrupa'dan uzaklaşmayı 2010'lu yılların başında planlamıştır. Doğu'ya yapılacak çeşitlendirme, uluslararası ticaretini genişleterek ve şirketlerini daha görünür, verimli ve kârlı hale getirerek Rusya'nın dünyadaki lider enerji ihracatçısı konumunu sağlamlaştırmayı hedeflemektedir (Ministry of Energy of the Russian Federation, 2010:55, http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf).

Ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınmasına katkı sağlayacak en önemli stratejik altyapı projelerinden (Sulejmanović, 2014: 65):

- Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu petrol boru hattı
- Petrol ürünleri boru hattı sistemlerinin yapımı Sever ve Yug
- Kuzey Akım ve Güney Akım gaz boru hatları
- Yamal Yarımadası'ndan çoklu gaz taşıma sistemlerinin inşası
- Sıvı hidrokarbonların (petrol, kondensat, sıvılaştırılmış doğal gaz ve hafif hidrokarbonların büyük bir kısmı) taşımacılığı için deniz limanları ve ulaşım altyapısının geliştirilmesi.

Petrol sektörüne gelince; Sovyetler Birliği'nin dağılmasından bu yana Moskova, petrol ihracatından elde edilen gelire giderek daha fazla bağımlı hale gelmektedir (Gustafson, 2012a:89). Rusya'nın petrol üretiminin dörtte üçünü ihraç etmektedir (Gustafson, 2012b:3). Petrol endüstrisinin geliri siyasi ve ekonomik sistemi desteklemektedir. Petrol ve gaz, Rusya GSYİH'sının yaklaşık %30'unu oluşturmakta ve 2000'den beri Rusya'nın GSYİH'in büyümesine katkıda bulunmuştur. Günümüzde petrol, hükümetin vergi gelirlerinin neredeyse %40'ını oluşturmaktadır. Bu nedenle, Rus ekonomisinin ve devletinin sağlığı petrol gelirlerleri ile bağlantılıdır (Gustafson, 2012a:90). ABD ve AB Rusya Federasyonu'nun enerji gelirine olan ihtiyacını Rusları şekillendirmede kullanmak istemektedirler. Ruslar da bu enerji bağımlılığını değiştirmeye gayret etmektedir.

Dünya Bankası verilerine göre, Putin'in Başkan olarak görevdeki ilk döneminde (2000-2004), petrol ve gaz sektörleri ülkenin GSYİH içindeki payı %8'den %19'a yükselmiştir. Hidrokarbonlar, toplam ihracatın %50'sinden, petrol ise tek başına %40'tan fazlasını oluşturmuştur. Putin'in ilk döneminde petrol ihracatı

%80 artmıştır. 11 Eylül'den sonra petrol fiyatlarının önemli ölçüde artması ve petrol sektörünün çok karlı bir iş haline gelmesi Rusya için bir şansa dönüşmüştür. Rusya'nın enerjiyi bir dış politika aracı olarak kullanmaktan çekinmediği düşünülüyor ve bu da Rusya'nın enerji süper gücü olma arzusuyla suçlanmasına yol açmaktadır (Sulejmanović, 2014: 67).

Petrol ve gaz, stratejik kaynaklar olarak kabul edilmektedir: serbest piyasa mekanizmalarının takdirine bırakılmaması gereken bir ülkenin ekonomik güvenliğinin garantisidir. Putin'e göre, özel şirketlerin rolü, enerji kaynaklarının "yönetimi" veya "vesayeti" ile sınırlandırılırken, gerçek mülkiyet devletin elinde kalmaktadır. Bu endişelerin arkasında, Rusya'nın diğer ülkelere boru hattı sistemlerine erişim sağlayacak bir Enerji Şartı Antlaşmasına ilişkin anlaşmayı onaylamadaki isteksizliği yatmaktadır. Bu aynı zamanda "egemen demokrasi" ideologlarının Rus siyasi geleneğinin merkezi bir unsuru olarak gördükleri "güçlü bir devletin" korunmasından da kaynaklanmaktadır. Diğer bir sonuç ise yabancı yatırımın önünde birçok engelin bulunması ve özel şirketlerin stratejik kararlar alırken devletin verdiği yönlendirmeleri kabul etmesi gerektiğidir. Bunun en açık örneği, Mihail Hodorkovski'nin devlet müdahalesini reddetmesinin yol açtığı Yukos'a karşı kampanya olmuştur. Hodorkovski, siyasi muhalefeti finanse ederek, biri Çin de dahil olmak üzere devlet tarafından kontrol edilen alternatif boru hatlarını planlayarak Yukos'un bir kısmını Amerikan şirketleri Chevron Texaco veya Exxon Mobile'a satmaya istekli olmuş ve sonucunda Kremlin'in gazabına uğramıştır. Devlet kapitalizminde yabancı yatırıma izin verilmiştir, ancak devletin kontrolü elinde tutması ve gerçek bir sahip olarak kalması için küçük hisse payı olması gerekmektedir (Morales, 2008:28).

Putin'in vizyonu iktidara gelmeden önce kurulmuştur. Özel mülk sahiplerinin haklarının sınırlandırılmasının ülkenin ulusal çıkarına olduğunu belirtmektedir: Doğal kaynakların ve özellikle maden kaynaklarının kimin mülkiyetinde olabileceğine bakılmaksızın, devlet, bir bütün olarak toplumun ve çıkarları birbiriyle çatışan ve yardıma ihtiyacı olan bireysel mülk sahiplerinin çıkarları doğrultusunda hareket ederek gelişme ve kullanım sürecini düzenleme hakkına sahiptir Aralık 2006'da, gaz boru hatlarının en az %50'sinin Rus mülkiyetine ve %75'inin petrol boru hatlarının mülkiyetine sahip olmasını gerektiren yeni bir yasa çıkarılmıştır. Bu, yabancı mülkiyet haklarını etkili bir şekilde kısıtlamıştır (Sulejmanović, 2014:68-69).

1.8.1. Petrol Şirketleri

1990'larda Rusya hükümeti Rus petrol şirketlerinde büyük bir hisseye sahip değildir. Petrol şirketleri, siyasi olarak iyi bağlantıları olan, oligarklar olarak adlandırılan iş adamları tarafından yönetiliyordu. Bu politika 2003 yılında petrol devi Yukos'un başkanı Mikhail Hodorkovski'nin vergi kaçakçılığı ve diğer suçlamalarla tutuklanmasıyla değişmiştir. Gözlemciler Putin'in yönetiminde Hodorkovski'nin Kremlin'den siyasi bağımsızlık gösterdiği için tutuklandığına inanıyorlardı. Yukos, hükümet tarafından vergilerin ödenmemesi nedeniyle para cezasına çarptırıldı ve iflasını ilan etti. 2004 yılında Yukos'un önemli petrol varlıkları Rus devlet petrol şirketi Rosneft tarafından çok ucuza satın alınmıştır. Yukos davası bu eğilimin tek örneği değildi. 2005 yılında Gazprom, oligark Roman Abramovich'ten büyük bir petrol şirketi olan Sibneft'i (indirimli fiyatdan) satın almıştır. Bu şirket artık Gazprom Neft olarak faaliyettedir. Bu satın almalar sayesinde Rus hükümeti Rusya'daki petrol üretiminin %30'unu doğrudan kontrol etmeye başlamıştır. 2006 yılında Putin, devletin herhangi yeni bir petrol şirketini kontrol altına almayacağını resmi olarak açıklamıştır. Bununla birlikte, devlet, yabancı petrol şirketlerini Rusya topraklarındaki kazançlı petrol sahalarındaki hisselerini Rus devlet şirketlerine satmaya zorlamak gibi başka yollarla petrol sektörü üzerindeki kontrolünü artırmıştır. Lukoil gibi özel petrol şirketleri Kremlin'le yakın ilişkiler kurmaya ve Putin yönetimine düşman olmamaya özen gösteriyor çünkü yönetim tüm petrol şirketlerini doğrudan veya dolaylı olarak kontrol etmektedir. Devlet, petrol üretimi üzerindeki kontrolü artırmanın yanı sıra, devlet kontrolündeki Transneft şirketi aracılığıyla petrol ve rafine ürün boru hatlarını da kontrol etmektedir. Bu petrol boru hattı tekeli gerekirse özel Rus firmalarına, yabancı yatırımcılara ve yabancı ülkelere karşı da baskı uygulamaktadır (Woehrel, 2010:3).

1.8.2. Gazprom

Rusya Federasyonu'nun doğal gazı dünyanın en büyük doğal gaz şirketi olan Gazprom tarafından işletilmektedir. Gazprom'un ilk temelleri 1965 yılında Sovyetler Birliği döneminde kurulan Doğal Gaz Bakanlığı'na dayanmaktadır. Doğal gaz Bakanlığı Haziran 1989'da Petrol Bakanlığı ile birleştirilmek istenmiş, o dönemin Doğal gaz Bakanı Viktor Çernomirdin'in yürüttüğü lobi faaliyetleri sonucunda, Ağustos 1989'da Devlet Doğal Gaz Şirketi - Gazprom kurulmuştur. Rusya

Federasyonu için büyük önem taşıyan kuruluş, günümüzde "devlet içinde devlet" olarak tanımlanmaktadır. Gazprom'un yönetim kurulu başkanlığını Rusya Federasyonu eski Başbakanı Viktor Zubkov yapmıştır (Erkan, 2013:106).

Gazprom halka açık olan bir şirketin hisselerinin %50.23'ü Rusya Federasyonu'na aittir (Gazprom, https://www.gazprom.ru/investors/stock/structure/, E.T. 22.07.2021). Gazprom dünyanın en zengin doğal gaz rezervlerine sahiptir. Dünyada doğal gaz rezervinin %16, Rusya'da toplam doğal gaz rezervinin %71'ine sahiptir. Gazprom, doğal gaz üretiminde dünya lideridir. Dünya doğal gaz üretiminin %12'sini ve Rusya'nın gaz üretiminin %68'ini karşılamaktadır. Günümüzde şirket, Yamal Yarımadası, Kuzey Kutbu kıta sahanlığı, Doğu Sibirya ve Uzak Doğu'nun gaz kaynaklarını geliştirmek için büyük ölçekli projelerin yanı sıra yurtdışında hidrokarbon arama ve üretimi için bir dizi projeyi aktif olarak uygulamaktadır. Gazprom, Rus ve yabancı tüketicilere güvenilir bir doğal gaz tedarikçisidir. Şirket, Rusya'da uzunluğu 175.2 bin km olan dünyanın en büyük doğal gaz iletim sistemine sahiptir. Şirket, yurt dışına 30'dan fazla ülkeye gaz tedarik etmektedir (Gazprom, https://www.gazprom.ru/about/, E.T. 22.07.2021).

Grafik 3. En Büyük Petrol ve Gaz Şirketlerinin Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervleri (trilyon mt)

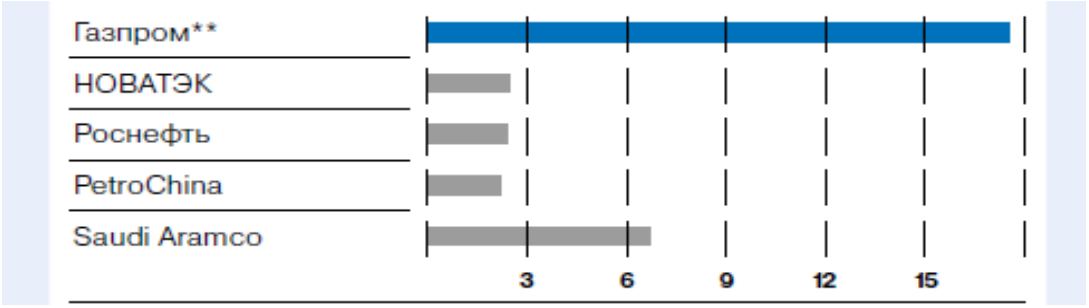

Kaynak: Gazprom Annual Report 2020
https://www.gazprom.ru/f/posts/57/982072/gazprom-annual-report-2020-ru.pdf

Grafik 4. En Büyük Petrol ve Gaz Şirketlerinin Gaz Üretimi (milyar mt)

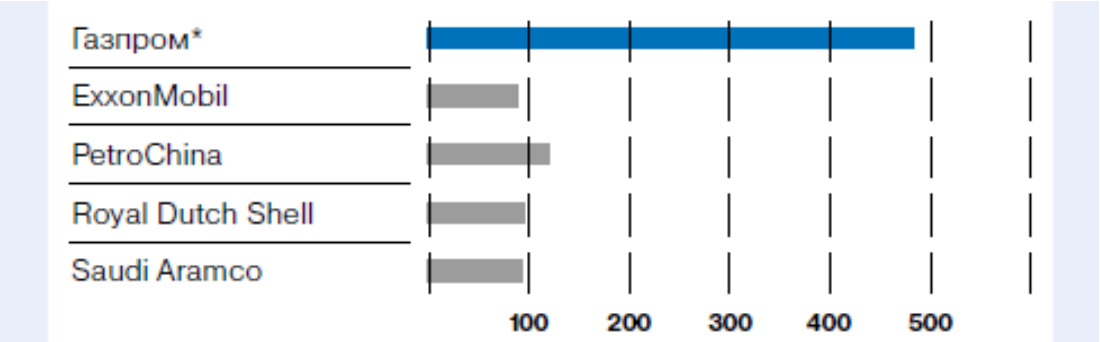

Kaynak: Gazprom Annual Report 2020
https://www.gazprom.ru/f/posts/57/982072/gazprom-annual-report-2020-ru.pdf

Küresel enerji piyasasını etkileyen 2020 yılının en önemli olayı koronavirüs pandemisi olmuştur. Karantina ve anti-epidemiyolojik önlemlerin uygulanması, ekonomik aktivitede bir azalmaya ve enerji kaynakları tüketiminde bir düşüşe yol açmıştır. Salgınla mücadelenin sonucu küresel ekonomideki durgunluk ve petrol ürünleri tüketiminin azalmasına neden olmuştur. Ajanslar, 2020'de yıllık ortalama petrol talebindeki düşüşü günlük 8-9 milyon varil seviyesinde tahmin etmişlerdir. Bu çerçevede, Mayıs 2020'de OPEC+ ülkeleri uzun vadede üretimde önemli bir azalmaya karar verdiler. Pandemi küresel doğal gaz piyasasını önemli ölçüde etkilememiştir.Tahmini hesaplamalara göre 2020 yılı sonunda dünyada doğal gaz tüketimi 2019 yılına göre %1.3 oranında azalmıştır (Gazprom Annual Report, 2020:58).

1.8.3. Transneft

Transneft, devlet tarafından kontrol edilen bir Rus petrol boru hattı şirketidir. Ana petrol boru hatları ve petrol ürünleri boru hatları operatörüdür. Rusya Federasyonu enerji sektöründe petrol boru hatlarının tamamı Transneft'in tekelindedir. Transneft, 26 Ağustos 1993 tarihinde Moskova Kayıt Dairesi tarafından tescil edilmiştir (Годовые отчеты ПАО «Транснефть». www.transneft.ru, E.T. 23.07.2021).

Dünyanın en büyük petrol boru hattı şirketi olan Transneft, 68 bin km uzunluğunda petrol boru hatlarına, 500'den fazla pompalama istasyonuna ve 24 milyon m³'ten fazla rezerve sahiptir. Şirket, Rusya'da üretilen petrolün %83'ünü ve

Rusya'da üretilen petrol ürünlerinin %30'unu taşımaktadır (Годовые отчеты ПАО «Транснефть». www.transneft.ru, E.T. 23.07.2021).

16 Nisan 2007'de Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Transnefteprodukt'un devlete ait hisselerinin %100'ünü Rusya'nın Transneft'in yetkili sermayesine katkıda bulunarak Transnefteprodukt'un Transneft ile birleşmesi hakkında bir kararname imzalamıştır (Президент подписал указ о слиянии компаний Транснефть и Транснефтепродукт, E.T. 23.07.2021). Böylece Transneft RF'nin bir şirketi haline getirilmiştir.

1.8.4. Lukoil

Lukoil, neredeyse 20 yıldır ham petrol ve doğal gaz üretiminde dünyanın önde gelen şirketlerinden biri olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Lukoil, en büyük yabancı varlıklar açısından önde gelen, Rus finansal olmayan çokuluslu şirketler arasında liderdir. Lukoil geniş bir yabancı yatırım coğrafyasına sahip olmaktadır. Şirket 4 ülkede hidrokarbon üretmekte, 12 ülkede jeolojik keşif veya hammadde üretimi için hazırlık yapmakta, 5 ülkede petrol rafinerisi işletmekte ve ayrıca 25 ülkede akaryakıt istasyonu ağları aracılığıyla petrol ürünleri satmaktadır. Lukoil'in başarısının ana nedenlerinden biri, 1990'ların sonlarında geliştirilmeye başlanan uzun vadeli kalkınma vizyonudur (Климовец, 2019: 102).

Lukoil, 25 Kasım 1991'de “Langespasuraikogalymneft petrol şirketi olarak, Sovyet varlıkları temelinde kurulmuştur. 1995'e kadar Rusya'da 14 büyük petrol holdingleri kurulmuştur. Lukoil, Yukos, Surgutneftegaz, Sibneft ve Sidanko (gelecekteki TNK) gibi en büyük petrol şirketlerinin önce özelleştirilme sorunu öne çıkmıştır. Devlet, bu şirketlerin beşinden 4'ünün kontrol paketleri hisselerini 1995-1996 yılları arasında teminat ihaleleri sırasında satmıştır. Sadece Lukoil, 227 sayılı Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanı Kararnamesi ile petrol şirketlerine bağlı kuruluşların menkul kıymetleri ile takas etmek için ek hisse senetleri ihracını kaydetme ve tek bir hisseye geçme hakkını kullanarak bu prosedürden. kaçınmayı başarmıştır. Devletin varlığı, Lukoil'in sermayesinden yavaş yavaş arındırılmıştır (Климовец, 2019: 102-103).

Şirketin Batı Sibirya'daki üç petrol üretim kuruluşu ve iki rafinerinin konsolidasyonu ile kurulduğu 1991 yılından bu yana, Lukoil varlık portföyünü önemli ölçüde büyüterek yeni coğrafyalarını genişletmiştir. Arama sondajı, 200'den

fazla alan ve 600 yatak keşfederek 5000 km'nin üzerine çıkmıştır. Lisans sayısı 500'ün üzerine çıkmıştır. İlki 1994 yılında satın alınan yabancı varlıkları sayesinde Lukoil'in hidrokarbon arama ve çıkarma operasyonları şu anda üç kıtayı ve 14 ülkeyi kapsamaktadır. 2000 yılında uluslararası standartlarda tamamlanan ilk kapsamlı rezerv denetiminden bu yana, Lukoil, kanıtlanmış rezervlerine eşdeğer 18 milyar varil petrol eklemiş ve bu hacmin üçte ikisi jeolojik keşif ve üretim sondajı yoluyla güvence altına almıştır. Bu dönemde, kanıtlanmış rezerv oranı %112'yi aşmıştır. 1999'da Lukoil, üretim artışının arkasındaki ana güçlerden biri olan Timan-Pechora petrol ve gaz eyaletinin geliştirilmesine başlamıştır (Şirketin 2020'deki hidrokarbon üretiminin yüzde 17'si Timan-Pechora sağlamıştır). Bölge, şirket tarafından yüksek viskoziteli petrolün geri kazanılması için uygulanan bir dizi son teknoloji projeye tanık olmuştur. 2020'de Lukoil, 7 milyar varilin üzerinde petrol eşdeğeri toplam geri kazanılabilir rezervleri olan yeni bir petrol ve gaz eyaletinin bir parçası olan Hazar Deniz tabanının Rus sektöründeki ilk alanını keşfetmiştir. İlk deniz yatağı Kravtsovskoye, 2004 yılında Baltık Denizi'nde hizmete girmiştir. Bugün Lukoil, Rusya'daki deniz operasyonları açısından liderliğini sürdürmektedir. 2020 yılında deniz yatakları, Şirketin Rusya'daki hidrokarbon üretiminin %10'unu oluşturmaktadır. Ana bölgeler ise her zaman dikkat merkezinde olmuştur. 2014 yılında şirket, Batı Sibirya'daki en büyük yeni yataklardan biri olan Imilor Bölgesini hizmete sokmuştur. Bu bölge, Lukoil tarafından düşük geçirgenlikli rezervuarların geliştirilmesi için ileri teknolojiler kullanılarak geliştirilmiştir (Lukoil Annual Report 2020, 38).

Dört kıtada ve 30'a yakın ülkede faaliyet gösteren bu dev şirket 100.000'den fazla kişiye istihdam sağlamaktadır. Avrupa kıtasında İspanya, İtalya, Hollanda, Romanya, Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ, Avusturya, Norveç, Finlandiya, Hırvatistan ve Türkiye, ABD ve Meksika gibi ülkelerde de faaliyet gösteren Lukoil, Sovyet cumhuriyetlerinden Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan, Gürcistan'da da etkin olmaktadır (Akçapa, 2019: 86).

Lukoil Group tarafından Batı Qurna-2 projesi hariç 2019 yılında 85,9 milyon ton olan gaz kondensatlı petrol üretimi, 2020 yılında %10,1 düşüş ile 77,2 milyon tona ulaşmıştır. Şirketin Rusya'daki ve bazı uluslararası projelerdeki petrol üretiminin hacmi ve dinamikleri, OPEC+ anlaşmasının parametreleri tarafından belirleniyor. Lukoil, bu parametrelerdeki değişikliklere anında yanıt vererek üretimi esnek bir şekilde yönetmeye başlamıştır. Bu parametrelere göre Rusya'da 2019

yılında 82.1 milyon ton olan gaz kondensatlı petrol üretimi, 2020 yılında %10,5 düşüş ile 73,5 milyon tona ulaşmıştır. Bu, Yakıt ve Enerji Kompleksi Merkezi Sevkiyat Ofisi verilerine göre toplam Rus üretiminin %14,3'ünü oluşturmaktadır (Lukoil Annual Report 2020:42).

Grafik 5. 2020 Yılında Batı Qurna-2 Projesi Hariç Petrol Üretiminin Yapısı, %

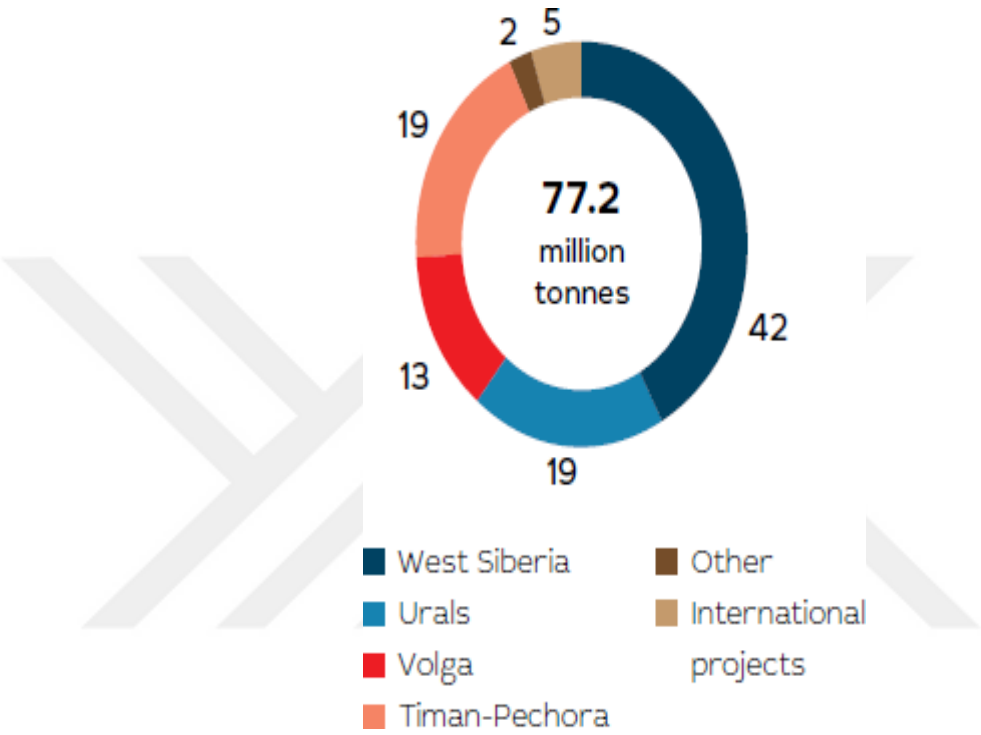

Kaynak: Lukoil Annual Report 2020

2020 yılında doğal gaz üretimi 29,0 milyar m³ olarak 2019 yılına göre %17,2 azalmıştır. Üretimin azalması, COVID-19 salgını sırasında Özbekistan'da üretilen doğal gazın Çin'in talebindeki geçici düşüşten kaynaklanmıştır. Özbekistan hariç uluslararası projeler kapsamındaki gaz üretimi, Azerbaycan ve Kazakistan'daki projelerin geliştirilmesinin yanı sıra 2019 yılında Kongo Cumhuriyeti'nde Marine XII projesine giriş nedeniyle %11,6 artmıştır (Lukoil Annual Report 2020:42).

Grafik 6. 2020 Yılında RF'nin Bölgelere Göre Gaz Üretiminin Yapısı, %

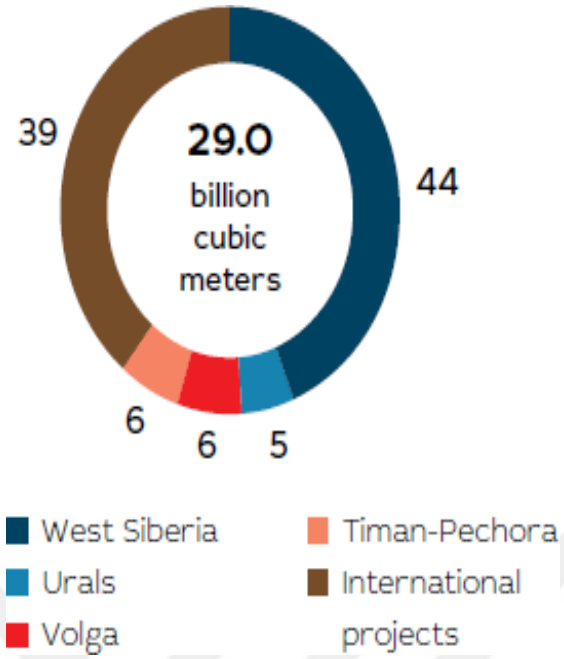

Kaynak: Lukoil Annual Report 2020

1.8.5. Rosneft

Rosneft - Rus petrol endüstrisinin lideri ve dünyanın en büyük halka açık petrol şirketi olarak bilinmektedir. Şirketin başlıca faaliyetleri arasında hidrokarbon yataklarının araştırılması, petrol, doğal gaz, gaz kondensatı üretimi, deniz sahalarının geliştirilmesi için projelerin gerçekleştirilmesi, üretilen hammaddelerin işlenmesi, petrol ve gaz ürünlerinin Rusya ve yurtdışında işlenmesi yer almaktadır (Паршакова, 2020:144).

Rosneft petrol şirketinin ana varlıkları Sovyet döneminde yeni petrol ve gaz sahalarının tam ölçekli gelişiminin başladığı dönemde kurulmuştur. 1990'larda petrol endüstrisinin çoğu özelleştirilmiştir. Devletin mülkiyetinde kalan petrol ve gaz varlıklarının yönetimi, Eylül 1995'te "Rosneft Petrol Şirketi" anonim şirketine dönüştürülen devlet kurumu Rosneft tarafından yönetilmiştir. 1995 yılı sonu itibarıyla petrol ve sıvı hidrokarbon üretimi 12,7 milyon tona ulaşmıştır (Роснефть, История Компании, https://www.rosneft.ru/about/history/, E.T. 10.09.2021).

Rosneft'in Rusya Federasyonu'ndaki petrol üretimindeki payı yaklaşık %40, dünya üretimindeki payı ise %6'dır. Rusya'da ve yurt dışında yerleşik 18 petrol rafinerinin yanı sıra 3 petrokimya tesisi, 4 gaz işleme tesisi, iki katalizör üretim tesisi

ve 1 servis işletmesinden oluşmaktadır (Роснефть, История Компании, https://www.rosneft.ru/about/history/, E.T. 10.09.2021).

Petrolün boru hattından taşınması Transneft şirketi tarafından gerçekleştirilmektedir. Putin'in gölgesi olarak bilinen Rosneft CEO'su Igor Ivanovic Seçin Rusya'daki güçlü işadamlarına liderlik etmektedir. Igor Seçin'in Rusya'da Putin'den sonra en güçlü isim olduğuna dair yorumlar da yapılmaktadır (Akçapa, 2019: 88).

Rosneft'in Rusya'da güçlü bir petrol şirketi haline gelmesinin en büyük sebebi Yukos şirketinin Rosneft'e devredilmesi olmuştur. Yukos'un kurucusu Mikhail Hodorkovski'nin Putin yönetimin hedefi haline gelmesi sonucunda Yukos devletleştirme sürecine girmiştir. Hodorkovski'nin hedefe alınmasının nedeni, Putin'in enerji sektörü üzerinde kurmaya çalıştığı kontrolün önünde bir zorluk oluşturma düşüncesiydi. Çünkü Hodorkovski, Putin'in Rusya'da tesis etmeye çalıştığı modeliyle çelişecek faaliyetlerde bulunuyordu. Hodorkovski'nin öncelikleri arasında büyük bir petrol şirketi olan Sibneft'i satın alma planı olmuştur. Böylece petrol sektöründe Rusya'da lider konumuna gelmeyi amaçlamıştı. Gereken finansmanı sağlamak için Yukos hisselerinin büyük bir kısmını Batılı yatırımcılara satmayı düşünüyordu. Yukos'un hisselerini satın almaya çalışanlar arasında, Amerikan enerji şirketlerinden biri olan Exxon Mobil de yer alıyordu. Hodorkovski hapsedildikten sonra Yuganskneftgaz 9.3 milyar dolara Igor Seçin'in kontrolündeki Rosneft tarafından alınmış ve Yukos devletin kontrolüne geçmiştir (Akçapa, 2019: 88-89).

Şirket, Rusya'daki stratejik işletmeler listesine dahil edilmiştir. Ana hissedarı ROSNEFTEGAZ devlet kurumu olarak %40.4'lük paya sahiptir. Hisselerin %19.75'i BP Russian Investments Limited, %18.46'sı QH Oil Investments LLC ve %0.01'i Federal Devlet Mülk Yönetimi Ajansı tarafından temsil edilen devlete aittir. Rosneft Rusya, Almanya, Hindistan, Çin, Mısır, Irak, Katar, Endonezya, Brezilya, Norveç, Küba Cumhuriyeti, Mozambik, Moğolistan, Türkmenistan, Ermenistan, Beyaz Rusya, Ukrayna ve diğer ülkelerde faaliyet göstermektedir. Rosneft, Batı Sibirya, Doğu Sibirya, Volga ve Ural bölgeleri, Uzak Doğu, Timan-Pechora, Krasnodar gibi tüm büyük petrol ve gaz illerinde, Rusya Federasyonu kıta sahalınlıklarında, Kuzey Kutbu da dahil olmak üzere faaliyette bulunmaktadır (Роснефть, История Компании, https://www.rosneft.ru/about/history/, E.T. 10.09.2021).

2020'de Rosneft'in hem Rusya'da hem de yurtdışındaki gaz üretimi, 30.262 milyar m^3 doğal gaz ve 32.563 milyar m^3 APG (İlişkili Petrol Gazı) olmak üzere

toplam 62.831 milyar m³'e ulaşmıştır. Şirketin çoğu Mısır ve Vietnam'daki uluslararası projeleri 4.49 milyar m³ doğal gaz olmak üzere toplam gaz üretiminin 4.5 milyar m³ oluştururken, yurtiçi üretimi 58.32 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. Rus gazının bir kısmı işlenerek sıvı hidrokarbonlara dönüştürülmüştür. 2020'de şirketin Rusya'daki gaz üretimi, sıvı hidrokarbon üretimi için kullanılan gaz da dahil olmak üzere 58.68 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. Gaz üretimi 2019'a göre %6.2 veya 4.13 milyar m³ azalmıştır. Düşüşün başlıca nedeni, yeni OPEC+ Anlaşması uyarınca petrol üretim kısıtlamaları nedeniyle APG üretiminin azalması, COVID-19 pandemisi ve sıcak hava koşulları arasında gaz talebindeki azalma olmuştur (Rosneft Annual Report 2020: 88).

Grafik 7. RF'da Ana Faaliyet Bölgelerinde ve Yurtdışında Gaz Üretimi, milyar mt

Kaynak: Rosneft Annual Report 2020

Şirketin geçtiğimiz yıl petrol üretimi alanındaki faaliyetlerini etkileyen kilit faktör, Hükümetin Mayıs 2020'de yürürlüğe giren yeni OPEC+ Anlaşması kapsamında üretimi sınırlamaya yönelik direktiflerinin uygulanmasıydı. Sonuç olarak, 2020 yılında sıvı hidrokarbon üretimi 4.14 milyon varil/gün (204.5 milyon ton) gerçekleşerek, 2019'a göre %11.4 oranında bir düşüş görülmüştür. Ağustos 2020'den bu yana uygulanan kısıtlamaların azalması, şirketin üretimini hızlı bir şekilde artırmasına ve bir önceki çeyreğe göre %1.9 artışla bir büyüme göstererek

günlük 3.98 milyon varil (49.46 milyon ton) ulaşmasına olanak sağlamıştır (Rosneft Annual Report 2020:50).

Rusya Federasyonu büyük enerji rezervleri ve büyük enerji şirketleriyle birlikte oluşturduğu enerji politikalarını uygulayarak enerji konusunda süper bir güç olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Özellikle enerji diplomasisi yoluyla Avrupa Birliği (AB) üzerindeki kontrolünü güçlendirmeye çalışan Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nin çökmekte olan coğrafyadaki faaliyetlerinin yanında bu durumu fırsata çevirerek, Avrupa ülkelerini kendi enerji kaynaklarına bağımlı hale getirmeyi amaçlamaktadır. Rusya, petrol ve doğal gaz ihracatını enerji temini yoluyla AB gibi önemli bölgelere gönderip, böylece ekonomiyi canlandırmak amacı ile hedeflediği enerji konusunda süper güç olma konumunu sağlamlaştırmaktadır. Önümüzdeki bölümde AB' nin siyasi ve ticari durumundan, enerji kaynaklarından ve enerjiye olan bağımlılıktan etkilenmelerinden bahsedilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN TİCARİ VE SİYASİ DURUMUNDA ENERJİNİN YERİ

2.1. Avrupa Birliği'nin Kuruluşunda Enerjinin Yeri

II. Dünya Savaşı bittikten sonra barış dönemine girildiğinde, Batı Avrupa ülkeleri Avrupa'nın geleceği ve Avrupa'da gerçekleşecek kavramlar konusunda görüşlerini bildirmişlerdir. Bu görüşler ve tartışmalar neticesinde varılan ortak kararda, Fransa ve Almanya arasında yakınlaşma sağlamak, diğer katılımcı ülkelerin ekonomilerini ortak bir Avrupa pazarı çatısı altında toplanmasını sağlamıştır. Bu doğrultuda alınan karar siyasi bir ittifak oluşturarak yeni bir savaş çıkma olasılığını azaltmak amacına da hizmet ediyordu (European Union, History of the EU 1945-59, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_en, E.T. 11.09.2021).

18 Nisan 1951 yılında Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa, İtalya, Paris'te 50 yıllık bir süre için Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) Antlaşması imzalamıştır. Antlaşma, Temmuz 1952'de yürürlüğe girmiştir. Temel amaçları: kömür ve çelik için ortak bir pazar oluşturmak, kömür ve metalurji sektörlerini modernize etmek, üretim verimliliğini artırmak, çalışma koşullarını iyileştirmek ve bu sektörlerdeki istihdam sorunlarını çözmek olmuştur. Bunların yanı sıra Avrupa'da barışı güçlendirmeyi ve halkların yakın birleşmesi için ön koşullar yaratmayı amaçlamıştır. Kömür madenciliği ve çelik üretimini uluslararası kontrol altına alarak, anlaşmanın tarafları iki sorunu çözmüştür: metalurji ve ağır sanayiye dayanan ulusal ekonomisinin modernleşmesine katkıda bulunmuş ve en önemlisi ülkelerden birini yeni bir savaşa hazırlama olasılığını ortadan kaldırmıştır (European Union, Schuman Declaration May 1950, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en, E.T. 11.09.2021).

Ekonomik entegrasyona dahil olmak için 25 Mart 1957'de bu 6 devlet Roma'da, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET) kuran iki antlaşma imzalamışlardır. AET, öncelikle malların, hizmetlerin, sermayelerin ve insanların hareket özgürlüğünü sağlamak için

tasarlanmış 6 devletin gümrük birliği olarak kurulmuştur. AAET ise bu devletlerin barışçıl nükleer kaynaklarının birleştirilmesine katkıda bulunmak zorundaydı. Bu 3 Avrupa topluluğunun en önemlisi Avrupa Ekonomik Topluluğuydu, daha sonra (1990'larda) Avrupa Topluluğu (EC - European Community) olarak adlandırılmıştır. AET 1 Ocak 1958'de yürürlüğe giren 1957 tarihli Roma Antlaşması ile kurulmuştur. 1959'da Avrupa Parlamentosu, danışma kurulu ve daha sonra yasama organı olan AET üyeleri tarafından Avrupa Parlamentosu kurulmuştur (Солиев, 2018: 65).

Avrupa topluluklarının modern Avrupa Birliği'ne geçiş süreci, yapısal evrim ve kurumsal dönüşüm olarak daha fazla sayıda yönetim işlevinin uluslarüstü bir düzeye devredilmesiyle, Avrupa topluluklarının (daha sonra Avrupa Birliği'nin) katılımcı sayısının 6'dan 28 ülkeye kadar artmasıyla birleşik devletler bloğuna dönüştürülmüştür. Avrupa Birliği'ne katılan ülkeler (Солиев, 2018: 65-66):

- 1973 - Büyük Britanya, Danimarka ve İrlanda
- 1981 - Yunanistan
- 1986 Portekiz ve İspanya
- 1995 İsveç, Avusturya ve Finlandiya
- 2004 - Malta ve Kıbrıs'ın yanı sıra geçmişte sosyalist bloğun ve SSCB'nin bir parçası olan ülkeler: Letonya, Litvanya, Estonya, Polonya, Macaristan, Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya
- 2007 - Romanya ve Bulgaristan
- 2013 - Hırvatistan, Avrupa Birliği'nin 28. üyesi olmuştur.

9 Ocak 2020'de Avam Kamarası ve 22 Ocak'ta İngiliz Parlamentosu Lordlar Kamarası, birçok tartışmaya rağmen Avrupa Birliği'nden ayrılmaya ilişkin Kanun'u kabul ettiler. Kanunla alınan bu karar 23 Ocak'ta Kraliçe II. Elizabeth tarafıdan imzalanmıştır. 31 Ocak 2020'de Büyük Britanya, AB yetkililerinde temsilini ve oy kullanma hakkını kaybetmiş ve AB'yi siyasi açıdan tamamen terk etmiştir (https://rg.ru/2020/01/31/brexit-pochemu-velikobritaniia-vyhodit-iz-es-i-k-chemu-eto-privedet.html, E.T. 20.09.2021).

Avrupa Birliği'nin özellikleri onu diğer tüm uluslararası kuruluşlardan radikal bir şekilde ayırmaktadır (Солиев, 2018: 66-67):

- **Kurumların kendi sistemi**. AB'nin kurumları, entegrasyon kurumlarının yönetimi alanında olan yetkileri bağımsız olarak kullanmakta ve zorunlu yasal düzenlemelerinde karar verme hakkına sahipler.
- **Kendi özerk hukuk sistemine sahiptir**. Avrupa Birliği kurumları tarafından kabul edilen yasalar ve AB Anayasası birliğin hukuk kaynaklarıdır.
- **Kendinin bağımsız bütçesi**. Avrupa Birliği'nin bütçe sisteminin özelliği, üye ülkelerin katkılarıyla değil, kendi fonlarıyla gerçekleşen oluşum sürecidir. AB bütçesi, tarım ürünlerinin ithalat vergilerlerinden, Katma Değer Vergisinin (KDV) bir kısmından, üye ülkelerin GSYİH'sından yapılan kesintilerden (ancak ulusal GSYİH'nın %1.2'sinden fazla değildir) oluşmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerindeki tüm KDV mükellefleri tek bir elektronik veri tabanında birleştirilmiştir. Maaş ücretlerinden yapılan kesinti boyutları ise birliğin çerçevesinde düzenlenmemektedir. Bu nedenle, sosyal ödemeler, sağlık sigortası fonlarından yapılan kesintiler AB ülkelerine göre önemli ölçüde farklılık göstermektedir.
- **Kendi para sistemi**. 1999 yılından bu yana, 19 ülke, tek Avrupa para birimi olan Euro'nun dolaşıma sunulduğu Euro Bölgesi'ne üye olmuştur. Euro bölgesinin tüm üyeleri, birlikte İstikrar ve Ekonomik Kalkınma Paktı'nı oluşturan normatif yasalların gerektirdiği hükümlere uymalıdırlar.
- **AB ülkeleri arasındaki gümrük şartları.** AB'de iç gümrük noktaları kaldırılmış, ancak devletlerin gümrük daireleri taşınabilir hizmet versiyonuna geçmiştir. Örneğin, Çek Cumhuriyeti'nde, ana transit yollarında, gümrük servisinin minibüsleri geçmekte olan araçları izlemektedir. AB vatandaşlarının AB içindeki hareketi serbesttir, ancak işgücü piyasalarında, çalışma izni almayı gerektiren ayrı hükümlerle düzenlenmektedir.

2.2. Avrupa Birliği'nin Enerji Kaynakları

Eneri kaynaklarının hem sosyal, hem ekonomik hayatımızda kullanımının vazgeçilmez bir parçası olduğu düşünüldüğünde, Avrupa Birliği'nin daha ucuz ve yüksek kalitede kesintisiz enerji kaynakları temin etmeyi politikaları arasında hedeflemektedir. Avrupa Birliği enerji tüketiminde dünyada ilk sırada yer alan ABD'den sonra gelmektedir. AB kaynak temininde %57.5 oranında dışa bağımlıdır.

2020 yılında AB'nin toplam enerji piyasasında ithalat oranları petrol ve petrol ürünleri için %97, doğal gaz %83.6, katı fosil yakıtlarda ise %35.8 paylarını oluşturmuştur (Eurostat-Energy statistics- an overview, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview#Imports_and_exports, E.T. 03.10.2021).

2.2.1. Avrupa Birliği Petrol Rezervleri

20. yüzyılın başlarında ticari üretime geçişle beraber önemli bir enerji kaynağına dönüşen ve dünya çapında birincil enerji kaynakları arasında ilk sıralarda yer alan ham petrolün uzun yıllar stratejik önemini koruması beklenmektedir. Fosil enerji kaynağı olarak petrol, yaklaşık %35 tüketim seviyeleri ile dünyanın önde gelen enerji kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu kapsamda Avrupa Birliği üyesi olan ülkeleri sahip oldukları petrol rezervlerine bakıldığında birincil enerji kaynakları arasında en çok gereken petrole yeterli oranda sahip olamadıkları görülmektedir (Erkan, 2013:109).

Kuzey Denizi'nin petrol yatakları AB ülkeleri için büyük önem taşımaktadır. Bu bölge kullandıkları en önemli rezervlerin bulunduğu bölgedir, ancak bölgenin petrol yataklarının kontrolü oldukça zor ve geliştirme maliyetleri son derece yüksek olmaktadır. Bu petrol rezervlerinin çıkarılması için beklenen ömür 25 yıl iken, birliğin ihtiyaçlarına cevap verme süresinin yaklaşık 8 yıl olduğu tahmin edilmektedir (Mammadova, 2018:80).

Avrupa Birliği üyesi olan ülkeler: 2020 yılının verilerine göre, Danimarka 400 milyon varil, İtalya 600 milyon varil, Romanya 600 milyon varil kanıtlanmış petrol rezervlerine sahipler. AB üyesi olmayan Norveç 7 milyar 700 milyon varil kanıtlanmış rezervelerine sahip olmaktadır (BP, 2021:16).

Grafik 8'e bakıldığında, AB ülkelerinin Rusya'dan, petrol ithalatında 2020 yılında ABD'yi %9.5, 2021 yılının 1. döneminde ise Norveç'i %9.1 ile ikinci sırada bırakmasıyla liderliğini korumaya devam etmesine rağmen, ithalat payı 2020 yılında %25.5'den 2021'in 1. döneminde %24.7'e gerilerken, aynı dönemler içinde Norveç'in ithalat payının %8'den %9.1'e yükseldiğini, ABD'nin ise %9.5'den %8.4'e kadar gerilediğini görüyoruz (Eurostat, EU imports of energy producsts – recent development, 2021).

Grafik 8. AB'nin Ülkelere Göre Petrol İthalatı, 2020 ve 2021 Yılının 1. Dönemi (%)

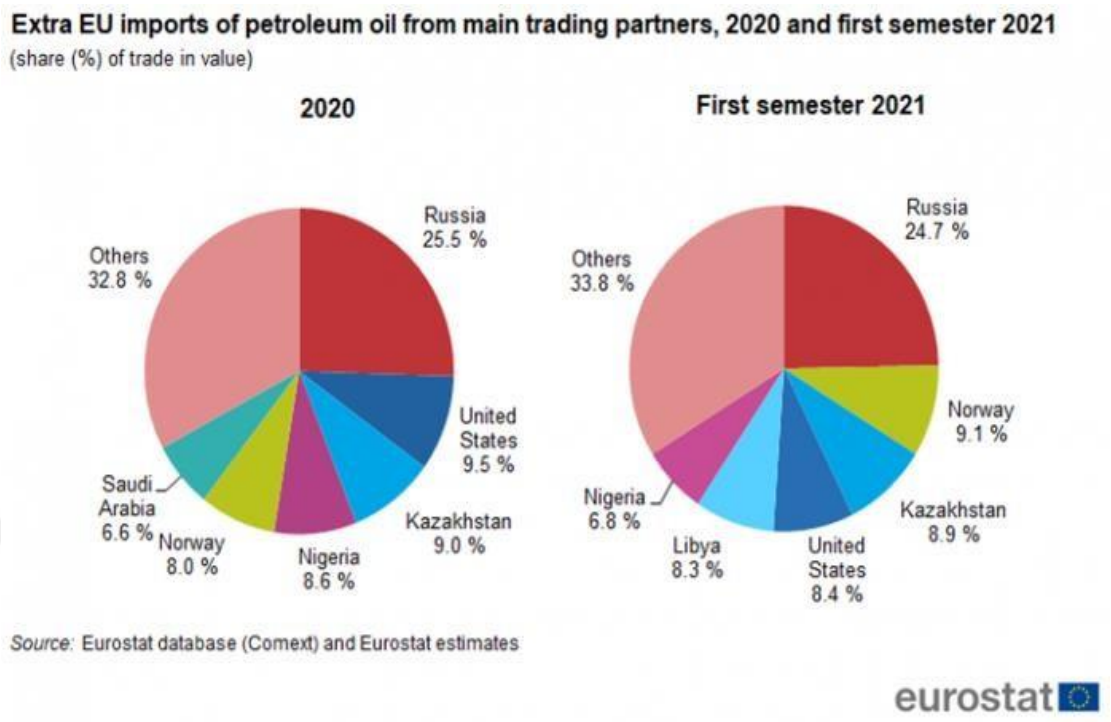

Kaynak: Eurostat

AB enerji tüketiminde %37'lik bir oranla ilk sırasında yer alan petrolün bölgedeki kullanım alanları sıralaması şu şekildedir: %47.5'i ulaşım sektöründe, %8.6'sı havacılık sektöründe, %8.5'i konut vb. gibi tüketim sektörlerinde, %5.4'ü elektrik üretimi ve ısıtmada, %4.8'i sanayi sektöründe kullanılmaktadır (Mammadova, 2018:80).

Tablo 2. AB'de Petrol Kullanımının Dağılımı

Sektör	**%**
Ulaşım	47.5
Havacılık	8.6
Hizmetler ve konutlar	8.5
Elektrik üretimi ve ısıtma	5.4
Sanayi	4.8

2.2.2. Avrupa Birliği Doğal Gaz Rezervleri

AB ülkelerinde doğal gaza olan talep sürekli artmakta, yerli üretim tüketime yetişememekte ve buna bağlı olarak dışa bağımlılık artmaktadır. AB ülkelerindeki doğal gaz rezervleri de yetersizdir. AB; Doğal gaz da petrol kaynakları gibi sınırlı üye ülkelerinden yararlanabilmektedir. Buna ek olarak, AB topluluğu şu anda doğal gaz tüketiminin yaklaşık yarısını Rusya, Norveç ve Cezayir'den sağlamaktadır (Commission Of The European Communities, Green Paper, 2006:3, https://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf).

AB üyesi ülkeleri olan Danimarka, Almanya, İtalya, Hollanda, Polonya, Romanya' da bir miktar doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. Danimarka 28.milyar 316 milyon m³, Almanya 19 milyar 821 milyon m³, İtalya 42 milyar 475 milyon m³, Hollanda 130 milyar 257 milyon m³, Polonya 73 milyar 623 milyon m³, Romanya 79 milyar 287 milyon m³ ispatlanmış doğal gaz rezervlerine sahiptir (BP, 2021:34).

2.2.2.1. AB' nin Doğal Gaz Tüketimi

AB doğal gaz tüketimi, 2020'nin dördüncü çeyreğinde %2.5 ve 2021'in ilk çeyreğinde %7.2 oranla gerçekleşen artışların ardından, yıllık bazda artış oranı %18.9 (13.5 milyar m³) olarak belirlenmiştir. 2021 yılının ilk çeyreğinde 141.2 milyar m³ olan tüketim miktarı, ısınma sezonunun bitimine bağlı olarak, aynı yılın ikinci çeyreğinde düşüşe geçtiği görülmüş, buna rağmen 2021 yılının ikinci çeyreğinde 3 aylık doğal gaz tüketimi, 2020 yılının aynı dönemi ile karşılaştırıldığında ise 714 milyar m³'den tahmini 84.9 milyar m³'e kadar artış olduğu tespit edilmiştir. Bu artışın sebebi olarak tüm dünya ülkelerini etkisi altına alan Covid-19 salgınına bağlı talep kaynaklı olduğu ve 2020 döneminin ikinci çeyreğinde tüketimin çok düşük olmasının da etkisiyle son 7 yılın en yüksek artış seviyesini gördüğü belirlenmiştir. Elektrik üretiminde doğal gaza olan talep yıllık bazda %9.3 artmıştır bu oran 9.9 TWh'a (Teta-Watt-Saat) denk gelmektedir. Avrupa ülkelerinde genellikle hava şartlarının 2021 yılının ikinci çeyreğinde normalin üzerinde soğuk olması, konutlardaki ısınma ihtiyaçlarını sağlayabilmek için doğal gaz talebini arttırmış olup, 2021 Haziran ayı içerisinde birçok ülkede havaların ısınması ise soğutma ihtiyaçlarını artırmıştır. Aşağıdaki Grafikte gösterildiği gibi, 2021'in ilk çeyreğinde AB'deki doğal gaz tüketiminin daha yüksek olduğunu, Nisan ve Mayıs

aylarında ise son 5 yılın üst aralığında olduğunu görebiliyoruz. Ayrıca grafikte 2021 yılının ilk yarısında AB'de doğal gaz tüketiminin, 2020 yılının aynı dönemine göre artış gösterip, bu artışın %11 oranla m³ bazında 23 milyar m³'e denk gelerek, toplamda 226 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir (European Commission, Gas Market Report 2021 Q2: 5).

Grafik 9. AB'nin Doğal Gaz Tüketimi

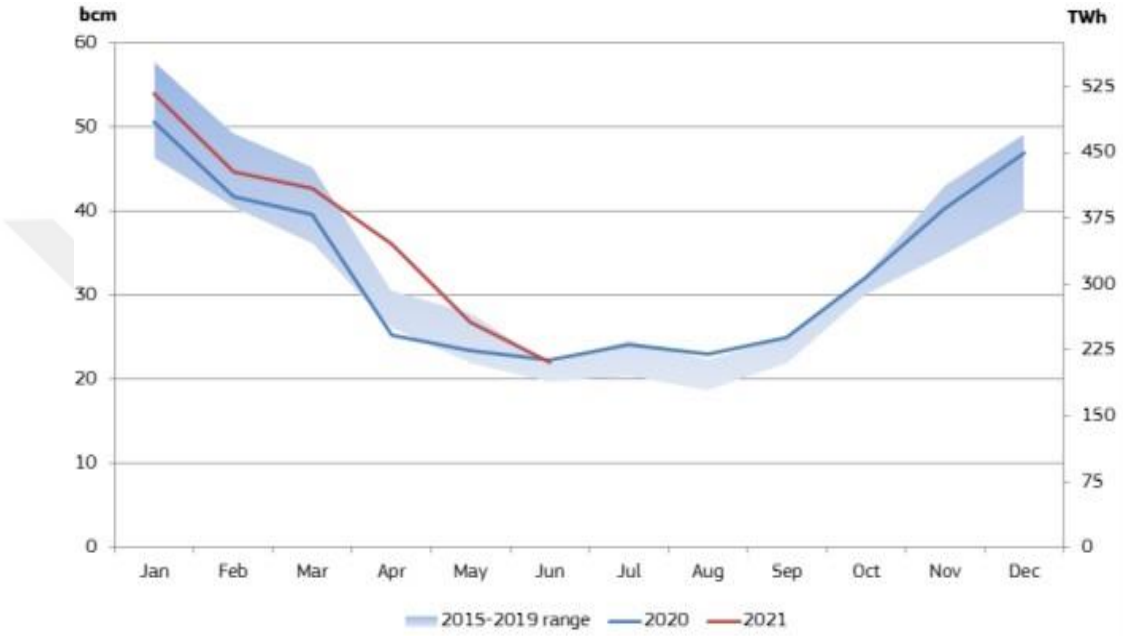

Kaynak: Eurostat

Grafik 10. Her Çeyrekte Yıllıra Göre AB Gaz Tüketimindeki Değişim (%)

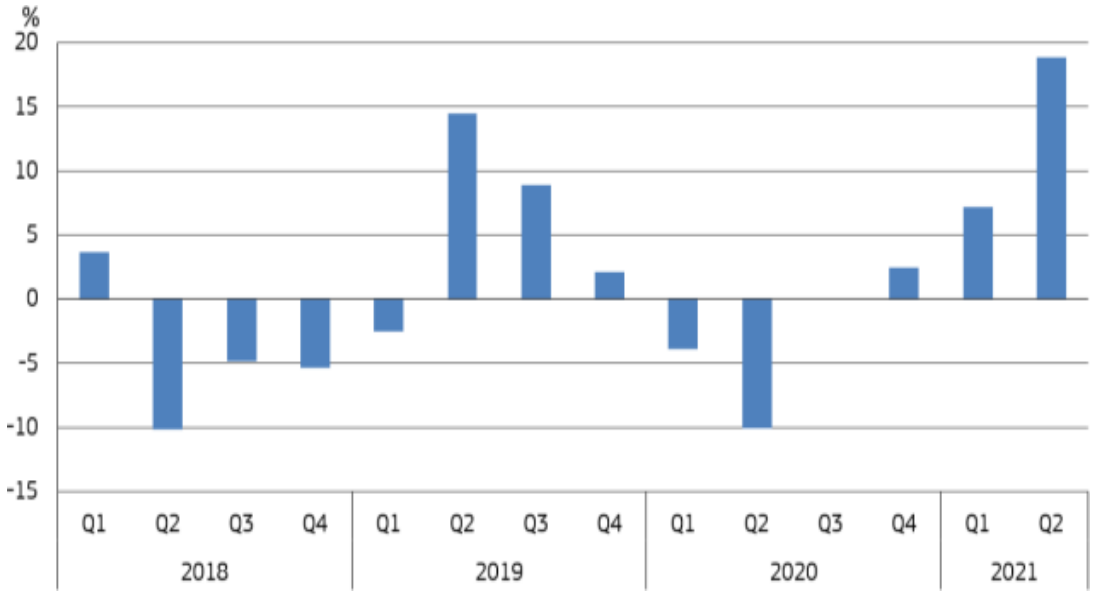

Kaynak: Eurostat

2.2.2.2. AB'nin Doğal Gaz Üretimi

AB'nin en büyük doğal gaz üreticisi Hollanda'da 2021'in ikinci çeyreğinde %10 oranında (0,7 milyar m³) azalarak 5.9 milyar m³ olmuştur. Buna karşılık, AB'deki en büyük ikinci doğal gaz üreticisi olan Romanya'da, aynı dönemde üretim %10 (0.3 milyar m³) artarak 2.2 milyar m³'e ulaşmıştır, ancak bir çeyreğin olumlu olması rakamların düşüş eğilimde çok etkili olmamıştır. Polonya'da ise aynı dönemde doğal gaz üretimi, 1.3 milyar m³ olarak neredeyse değişmeden kalmıştır. 2021'in ikinci çeyreğinde üretimin sırasıyla Almanya 1.1 milyar m³, İtalya 0.7 milyar m³ ve İrlanda'da 0.4 milyar m³ olarak belirlenen yıllık düşüşler %14 ile %26 arasında değişmiş ve üretim her ülkede yaklaşık 0.1-0.3 milyar m³ arasında azalmıştır. Danimarka Kuzey Denizi'ndeki Tyra sahasının yeniden geliştirilmesi (2023'te faaliyete geçmesi beklenmektedir) ülkenin doğal gaz üretimi ve ihracatını hala etkilediğinden, Danimarka'daki doğal gaz üretimi yıllık %6 düşüşle 0.3 milyar m³ olmuştur. 2021'in ilk yarısında ise 12.2 milyar m³ olan Hollanda doğal gaz üretimi %10 (-1.3 milyar m³) düşerken, Romanya'da üretim sabit kalmış ve 4.6 milyar m³'e ulaşmıştır. Polonya'da doğal gaz üretimi 2021'in ilk yarısında %1 düşüşle 2.7 milyar m³ civarındayken, Almanya, İtalya, İrlanda ve Danimarka'da doğal gaz üretimi 2020'nin ilk yarısı ile karşılaştırıldığında oranlarda çift haneli düşüş yaşamıştır. Doğal gaz üretimi AB'de 1 yıl önce 29.4 milyar m³ iken, 2021'in ilk yarısında 26.7 milyar m³'e düştüğü aşağıdaki grafik 11'de görülmektedir (European Commission, Gas Market Report 2021 Q2: 9).

Grafik 11. AB'de Aylık Gaz Üretimi

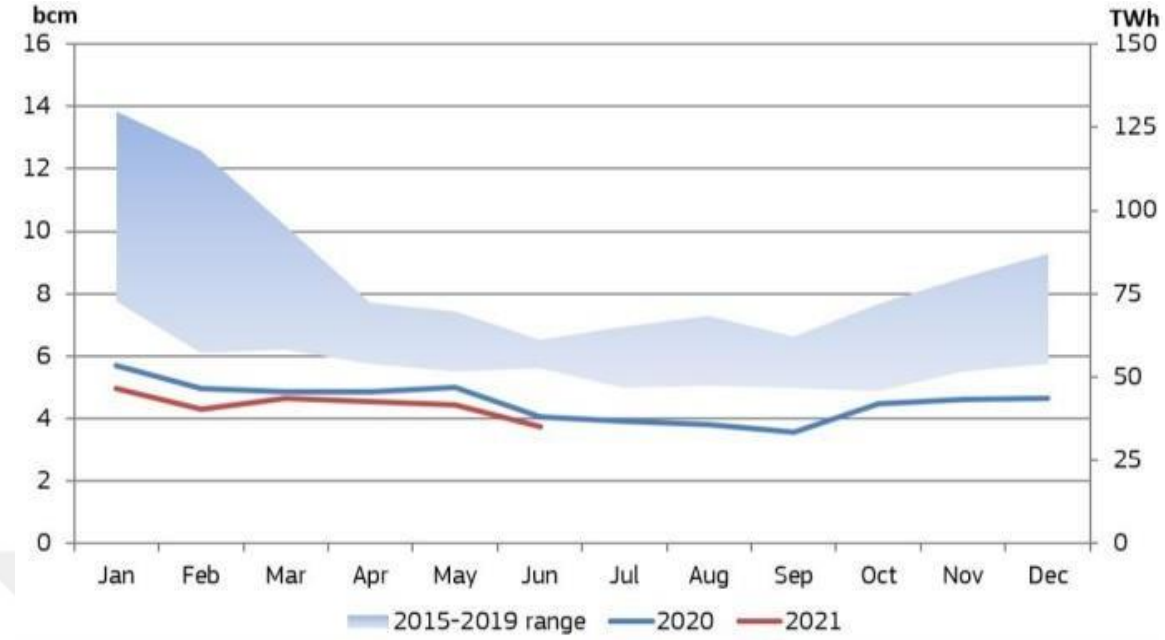

Kaynak: Eurostat

2.2.2.3. AB'nin Doğal Gaz İthalatı

2021 yılının ilk yarısında AB'deki net gaz ithalatı, 2020'nin ilk yarısındaki 165.5 milyar m³'den (%3'lük bir artışı temsil eden) 170.3 milyar m³'e yükselmiştir. Almanya 43 milyar m³ doğal gaz ithal ederken, sırayla İtalya 36.6 milyar m³, Fransa 20.6 milyar m³, İspanya 16.5 milyar m³ ve Belçika 10.2 milyar m³ ithal etmişlerdir. Rusya'dan boru hattı gazı ithalatı, bir önceki çeyreğe göre artışını sürdürürken, geçen yılın aynı dönemine göre %5 artmıştır. Buna karşılık, Norveç'ten yapılan ithalat, bir önceki yılın aynı dönemine göre 2021'in ikinci çeyreğinde %11 oranında düşmüştür. Cezayir'den boru hattı gazı ithalatı, bir önceki çeyreğin trendini sürdürerek, 2021'in ikinci çeyreğinde üç haneli bir artış (%223) göstermiştir. Libya'dan boru hattı gazı ithalatı yıllık %40 oranında azalmıştır. Aynı zamanda, Sıvılaştırılmış Doğal Gaz (LNG) ithalatı 2021'in ikinci çeyreğinde 223 TWh'ye ulaşmıştır. Önceki dönemlere benzer şekilde, Rusya AB'nin en büyük gaz tedarikçisi olarak, Rus boru hattı gazının AB gaz ithalatındaki payı 2020'nin ikinci çeyreğinde %41'den 2021'in ikinci çeyreğinde %42'ye yükselmiştir (European Commission, Gas Market Report 2021 Q2:10- 11).

Norveç'ten boru hattı gazı ithalatının payı 2021'in ikinci çeyreğinde %20'nin altına düştü ve artan ithalat trendinin aksine Norveç'ten boru hattı gazı ithalatının

azalması (%11) nedeniyle 2015'in ikinci çeyreğinden bu yana en düşük seviyeyi gösterdi. Norveç'ten gelen düşük gaz akımları, normalde üçüncü çeyrekte gerçekleşen altyapı (gaz sahaları, boru hatları) bakım sezonunun yılın ikinci çeyreğine ertelenmesiyle ilgili olmuştur. 2021'in ikinci çeyreğinde, Norveç gaz üretimi yıllık %9 düşüşle 27.8 milyar m³'e ulaşmıştır (European Commission, Gas Market Report 2021 Q2:10- 11).

2020 ve 2021'in ikinci çeyrekleri arasında Norveç boru hattı gazının, LNG'nin ve İngiltere'den gelen akışların payındaki düşüş, esasen Cezayir ve Rus boru hattı kaynaklarının AB gaz ithalatındaki artan payı ve Trans Adriyatik Boru Hattı'nın (TAP) yeni bir tedarik yolu olarak ortaya çıkmasıyla telafi edilmiştir. 2020'nin sonundan beri faaliyette olan TAP, 2021'in ikinci çeyreğinde AB'de toplam ithalatın yaklaşık %1.9 olarak 18 TWh gaz ithalatı sağlamıştır. TAP, AB'nin gaz arz güvenliği politikalarının önemli bir sonucu olan Güney Gaz Koridoru üzerinden Azerbaycan gaz kaynaklarına erişim sağlamaktadır. 2021'in ilk yarısında, AB'deki gaz ithalatı %0.5'lik hafif bir artışla 1824 TWh'ye ulaşmıştır. Rus boru hattı gazı en büyük tedarik kaynağı olarak (%44), ardından Norveç'ten gelen boru hattı gazı ve LNG terminalleri (%21 - %22 arasında), Cezayir boru hattı gazı (%11), TAP yoluyla boru hattı gazı (%1.5) ve Libya'dan (%1) oranlarında AB' nin ithalatını sağlamışlardır (European Commission, Gas Market Report 2021 Q2: 11).

Grafik 12. AB'nin Ülkere Göre Doğal Gaz İthalatı, 2018-2021

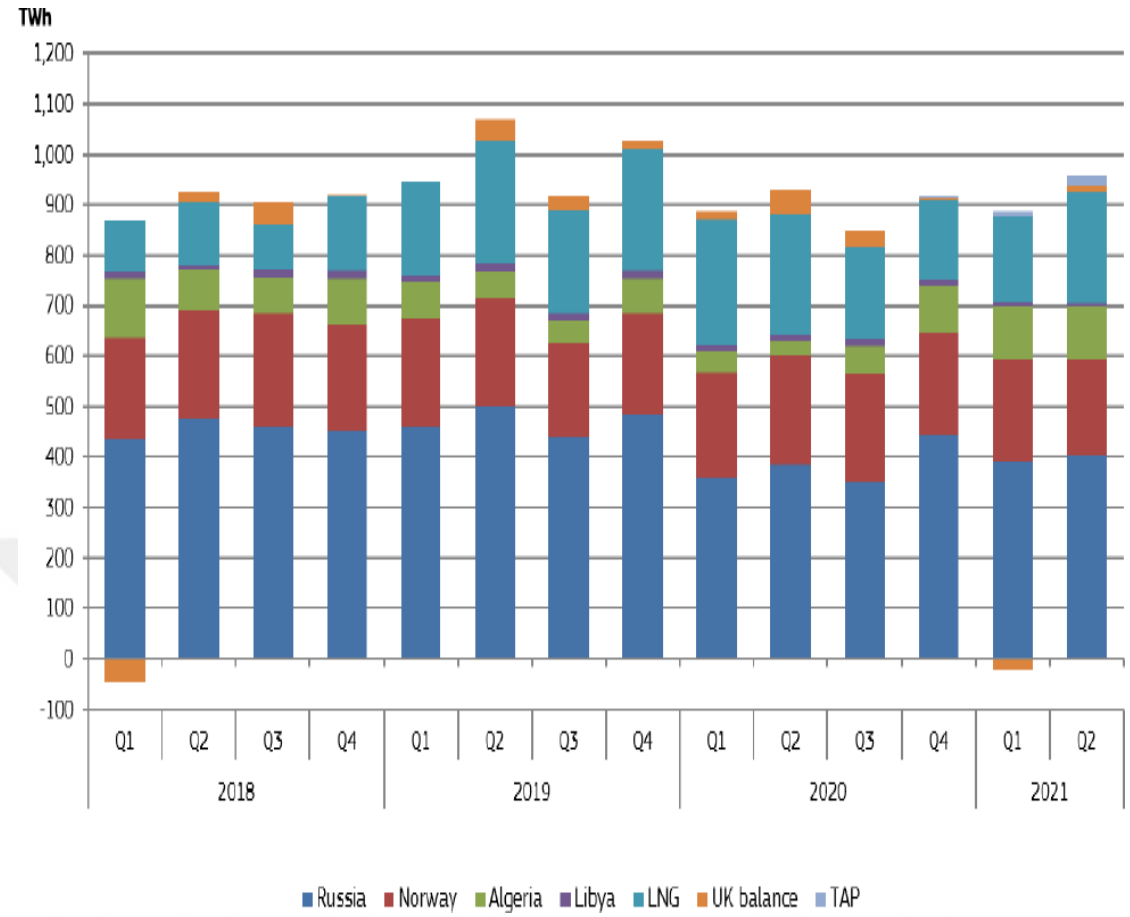

Kaynak: European Commission, Gas Market Report 2021 Q2

Grafik 13'de görüldüğü üzere, Rusya AB'nin en büyük doğal gaz tedarikçisi olma konumunu 2020 yılında %43.9, 2021 yılının birinci döneminde ise %46.8 paylarına sahip olarak liderliğini korumaktadır. AB ithalatında önemli bir paya sahip olan diğer ortaklar 2020 yılında Norveç %19.9, Cezayir %11.9, 2021'in birinci döneminde ise Norveç %20.5, Cezayir %11.6 olarak sıralamada Rusya'nın ardından gelmektedir (Eurostat, EU imports of energy producsts - recent development, 2021).

Grafik 13. AB'nin Ülkelere Göre Dogal Gaz İthalatı, 2020 ve 2021 Yılının 1. Dönemi (%)

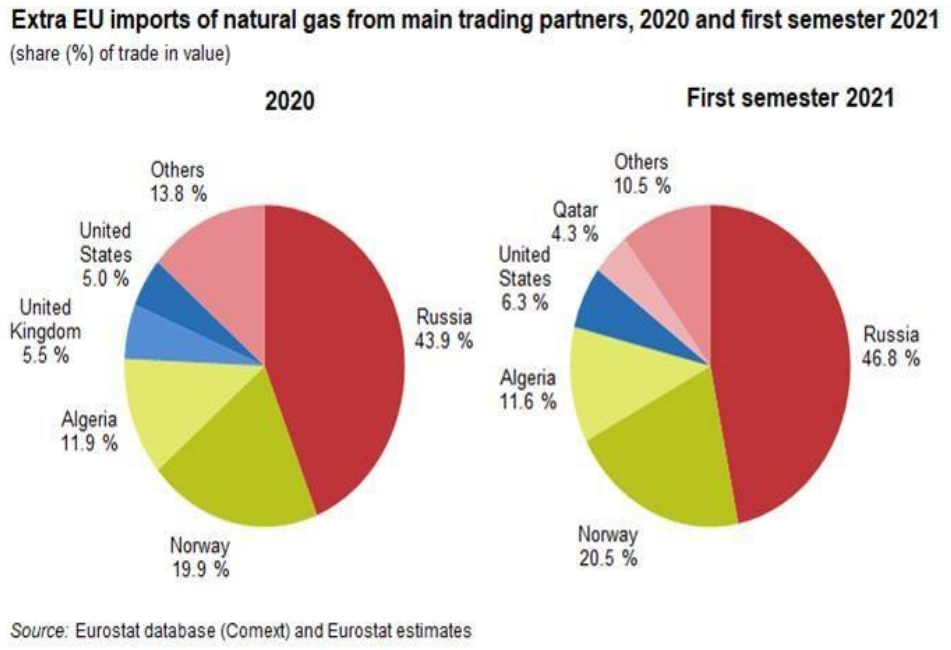

Kaynak: Eurostat

AB, doğal gaz ithalatının gerçek anlamda Rusya'ya bağımlı olduğu görülmektedir. Bu bağımlılığın siyasi ve ekonomik sonuçlarına göre bir güvenlik sorunu olarak AB'yi tehdit etmektedir. Bu durumu fırsata çeviren Rusya, diğer ülkelerin doğal gaza bağımlılığını sıklıkla siyasi bir silah olarak kullanmakta ve AB ülkelerini zor durumda bırakmaktadır. Aynı zamanda bazen Ukraynanın doğal gaz arzını keserek Avrupa ülkelerinin gözünü korkutmaktadır. Doğal gaz tedariği konusunda bir ülkeye %40'tan fazla bağımlı olunması da bir güvenlik tehdididir. Bu yüzden AB, Rusya ile enerji sektöründe bir taraftan işbirliğini sürdürmeye çalışırken, bir taraftan da alternatif enerji yolları belirleyerek enerji arzında çeşitliliğe gitmektedir. Bu alternatifler arasında çoklu boru hatlarını ve LNG tercih etmektedir. AB'de doğal gaz ithalatındaki artış göz önüne alındığında, Hazar Denizi bölgesinin gelecekte alternatif bir enerji yolu olarak kullanılması beklenmektedir (Demir, 2012:32).

2.2.3. Avrupa Birliği Kömür Rezervleri

AB zengin kömür kaynakları sahip olarak üye devletlerin enerji ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Rezervler yeterli olmasına rağmen çevreye verilen zarar kömür tüketimini azaltmıştır. Buna ek olarak bazı durumlarda kömür ithalatı yerli üretime göre daha uygun maliyetli olmaktadır. Bunun nedeni, madenciler sosyal güvenlik maliyetlerini artırdıkça madencilik sektörüne yapılan yatırımların azalmasıdır. AB kömür tüketiminde kendine yetebilmekte ve dış kaynaklara bağımlı kalmamaktadır. Ek olarak AB, sonradan üye olan ülkelerin sayesinde kömür rezervlerini daha da arttırmıştır (Demir, 2012: 48-49).

2020 yılın sonuna AB ülkelerinin, ilk sırada Almanya olmak üzere toplam kanıtlanmış kömür rezervleri yaklaşık 35 milyar 900 milyon ton olmaktadır. Yaklaşık olarak 28 milyar 395 milyon ton kanıtlanmış kömür rezervine sahip olan Polonya, birliğin ikinci fazla kanıtlanmış kömür rezervlerine sahiptir. Üçüncü sırada Çek Cumhuriyeti olmak üzere 3 milyar 395 milyon ton kanıtlanmış kömür rezervine sahiptir. Macaristan 2 milyar 909 milyon ton, Yunanistan 2 milyar 876 milyon ton, Bulgaristan 2 milyar 366 milyon ton, İspanya 1 milyar 870 milyon ton, Romanya ise 291 milyon kanıtlanmış kömür rezervlerine sahip olan ülkelerdir (BP, 2021: 46).

Kömür üretimi 2020'de %20 düşerek 2015 yılının yarısı kadar olmuştur. Kömür üretimi – taş kömür ve linyit 2015'ten bu yana %48 düşüşle 2020'de 365 Terawatt-Saat'e ulaşmıştır. Bu büyük bir başarı olarak, 2020 yılında Avrupa'daki sera gazı emisyonları yaklaşık %7'sini temsil eden CO2 emisyonları yılda 320 milyon tona kadar azaltılmıştır. Linyit üretimi 2020'de %18 oranında düşerek 2000 yılından bu yana en büyük gerileme kaydetmiş, buna rağmen üretiminin altında olan taş kömür üretiminden daha az bir düşüş göstermiştir. Kömür, 2020'de Avrupa elektriğinin sadece %13'ünü sağlamıştır. Avrupa Komisyonu'nun etki değerlendirmesine göre, AB'nin %55 sera gazı emisyon hedefine ulaşmak için kömürün 2030 yılına kadar sıfıra yakın bir seviyeye düşmesi gerekmektedir (EMBER, https://ember-climate.org/project/eu-power-sector-2020/#fossils, E.T. 01.11. 2021).

Grafik 14. AB'nin 2015 – 2020 Yıllarında Kömür Üretimindeki Düşüşü

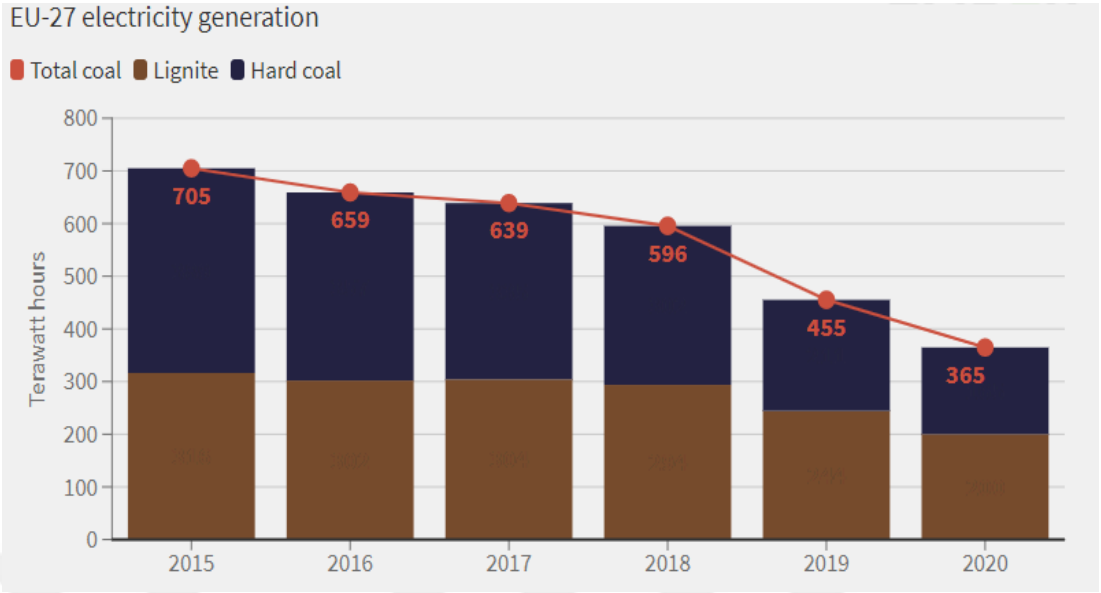

Kaynak: EMBER, Ember and Agora Energiewende on 25th January 2021

1990 yılında, AB'nin mevcut 13 Üye Devleti taş kömürü üretiyordu. 2020'de ise sadece iki ülke kalmıştı: Polonya ve Çek Cumhuriyeti. Polonya 54.4 milyon ton (toplam AB üretiminin %96'sı) ve Çek Cumhuriyeti 2.1 milyon ton (%4) taş kömürü üretmişlerdir. AB taş kömürü üretiminde (106 milyon ton) son zirve olan 2012 ile karşılaştırıldığında, 2020'de Polonya üretimini %31 ve Çekya %81'e kadar azaltmıştır. Diğer tüm eski taş kömürü üreticileri (Almanya ve İspanya dahil) üretimlerini durdurmuşlardı. Polonya (%43) ve Almanya (%22) birlikte 2020'de AB'nin toplam taş kömürü tüketiminin neredeyse üçte ikisini, ardından Fransa, Hollanda, İtalya ve Çekya'yı (her biri %3 ile% 6 arasında) oluşturuyordu (Eurostat, Coal production and consumption statistic, 2021).

Grafik 15. AB Ülkelerindeki Taş Kömür Tüketimi, 2015-2020 (milyon ton)

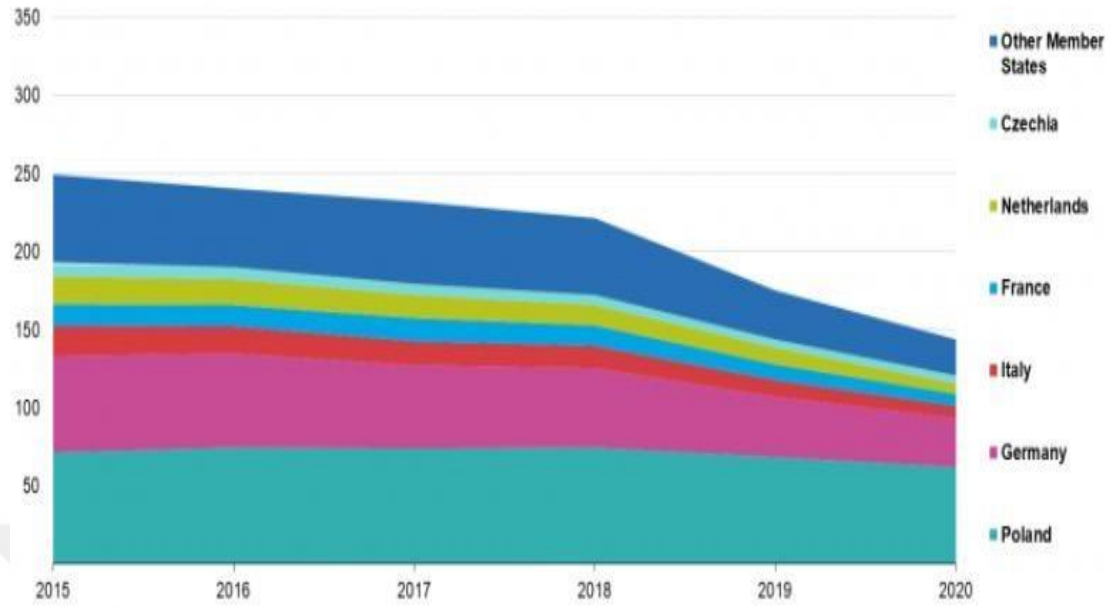

Kaynak: Eurostat

Toplam enerji tüketiminin %16'sını oluşturan kömürün büyük bir kısmı elektrik üretimi için çelik endüstrisi gibi ağır sanayilerde kullanılmaktadır. Kömür üretimindeki düşüş, Avrupa Komisyonu'na göre AB'de kömür madenciliğinin maliyetinin küresel ortalamanın 3-4 katı üzerinde olması, üye ülkelerde yerli üretim için mali desteğin olmaması, kötü jeolojik koşullardan, işçi hak ve iş kanunlarını düzenleyen yönetmeliklerin yarattığı sıkıntılardan kaynaklanmaktadır (Mammadova, 2018:82).

2.2.4. AB Nükleer Enerji Kaynakları

AB ülkelerinde, nükleer enerji kullanımının neden olduğu çevresel zarar ve nükleer santrallerin yüksek maliyeti nedeniyle nükleer enerji kullanımı son zamanlarda azalmıştır. AB'nin 27 üye devletinin 13'ünde faaliyet gösteren 106 nükleer güç reaktörü (104 GW), AB'nin tamamında üretilen elektriğin dörtte birinden fazlasını oluşturmaktadır. AB'nin nükleer elektriğinin yarısından fazlası yalnızca bir ülkede - Fransa'da üretilmektedir. AB üyesi olmayan üç ülkede (Rusya, Ukrayna ve İsviçre) faaliyet gösteren 57 ünite, Avrupa'nın geri kalanındaki elektriğin yaklaşık %15-20'sini oluşturmaktadır. Norveç ve İsviçre, AB senkronize şebekesinin etkin bir

parçasıdır (World Nuclear Association, https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/others/european-union.aspx, E.T. 02.11.2021).

AB'deki nükleer enerji, büyük ölçüde, AB'nin kurucu anlaşmalardan biri olan Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) Antlaşması'na tabidir. AAET Mart 1957'de kuruldu ve atom enerjisinin barışçıl kullanımlarının geliştirilmesi için ortak bir pazar oluşturmak üzere 1958'de Roma Antlaşmaları ile ilişkilendirilmiştir. Başta Belçika, Fransa, Batı Almanya, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda olmak üzere enerji güvenliğinin endişe kaynağı olduğu bir dönemde kurulmuştur. AAET Antlaşması, nükleer endüstrinin büyümesine ve gelişmesine katkıda bulunan, aynı zamanda yakıt arzının ve nükleer santrallerin güvenliğini artıran istikrarlı bir yasal çerçeve sağlamıştır. AAET, dış ortaklarıyla ticareti kolaylaştırmak için ikili işbirliği anlaşmaları imzaladı ve Ukrayna'daki nükleer santrallerin modernizasyonunda önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, barışçıl kullanım için ilan edilen malzemelerin askeri kullanıma yönlendirilmeyeceğinden emin olmak için tasarlanmış kapsamlı bir bölgesel garanti sistemi işletmektedir (World Nuclear Association, https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/others/european-union.aspx, E.T. 02.11.2021).

AB ülkeleri 1970'lerde petrol krizinden sonra, özellikle enerji üretimi için nükleer santrallere bel bağladılar. Ancak teknolojik gelişmelerle birlikte nükleer enerjinin çevreye verdiği zarar uzun yıllardır ilgi odağı olmuş ve nükleer enerjiden faydalanan AB üye ülkeleri çevresel nedenlerle nükleer enerji kullanımlarını en düşük seviyelere indirmişlerdir. Mevcut tüketim eğilimlerinin önümüzdeki yıllarda petrol ve gaz tüketiminin yerini almayacağı tahmin edilmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri: Belçika, Almanya, İspanya, Hollanda, İsveçre'de nükleer santrallerinin teknik ve ekonomik ömürlerinin sonunda kapatacağını belirtmektedir. Finlandiya ve Fransa nükleer kaynakları kullanmaya devam etmektedir. Özellikle Fransa'da nükleer enerji kullanımı yoğunlaşmıştır ve elektrik esasen nükleer enerjiden üretilmektedir (Demir, 2012: 50).

2020'de nükleer reaktör üretimi, Fransa ve Belçika'da ortaya çıkan sorunlar nedeniyle İsveç ve Almanya'daki sürekli kapanışla birleştiğinde %10 oranında düşüş görülmüştür. Bu, en azından 1990'dan ve 2011'de Almanya'nın Fukushima'dan bu yana nükleer santralleri kapattığından dolayı en büyük düşüş olmuştur. Fransa'nın nükleer üretimi, EDF'nin (Électricité de France) büyük kesintiler yaşaması nedeniyle 44 TWh (%11 oranında), İsveç'in ise Aralık 2019'da Ringhals 1'in kapatılması

nedeniyle 17 TWh düşüş yaşanmıştır. Almanya, Aralık 2019'da Phillipsburg'un kapanması 11 TWh kadar azalmaya neden olmuştur. Belçika, nükleer filosuyla ilgili sorunlar devam ettiği için 9TWh (%20 oranında) azalmıştır. Ülkeler nükleerden aşamalı olarak vazgeçerken, nükleer üretim düşmeye devam edecek: 2022'de Almanya, 2025'te Belçika, 2030'da İspanya ve Fransa'da 2035 yılına kadar elektrik yarı yarıya azalacaktır. Bu, rüzgar ve güneş enerjisi ekleme hızını artırmanın acil ihtiyacını bir kez daha göstermiştir (EMBER, https://ember-climate.org/project/eu-power-sector-2020/#fossils, E.T. 04.11.2021).

Grafik 16. 2020 Yılında AB'nin Nükleer Enerjisi Rekor Miktarda Düştü. Nükleer Enerji Üretimi (mor), 2019'dan 2020'ye Yüzde Değişimi (gölgeli)

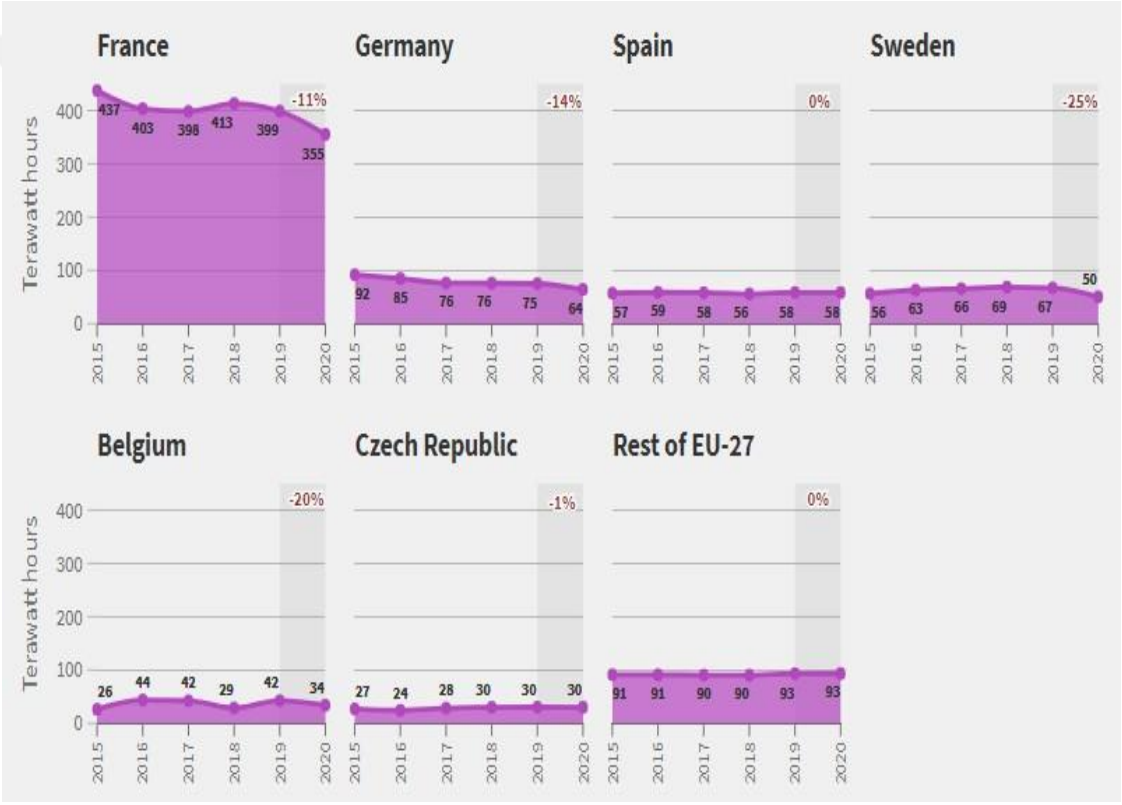

Kaynak: EMBER, Ember and Agora Energiewende on 25th January 2021

2.2.5. AB Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Güneşin etkisi altında doğal olarak oluşan rüzgar, su gibi çevre dostu olan doğal kaynaklar, enerjiye dönüştürülerek kullanılmakla tüketilemeyen klasik enerji kaynakları dışında yer alan yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı Avrupa Birliği için büyük önem taşımaktadır. Güneş kollektörleri, rüzgar türbinleri ve benzeri teknolojik gelişmeler, elektrik üretmek için su ve rüzgar enerjisi potansiyelinden yararlanılmasını sağlamaktadır. Elektrik, ayın etkisiyle oluşan med-

cezirlerden ve çeşitli zamanlarda kara ve denizin ısınmasıyla oluşan rüzgardan elde edilmektedir. Tarım ürünlerine ve kullanılmış atık yağlarına kimyasal bir işleme uygulayarak petrole alternatif olan biyoyakıt elde etmek mümkündür. AB, ithalat bağımlılığını azaltmak, kendi kaynaklarından enerji elde etmek, karbondioksit emisyonlarını azaltmak ve temiz enerji üretmek için yeni yenilenebilir enerji kaynaklarına güvenmektedir (Dursun, 2011: 19-20).

Son 23 yılda AB, yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesinde dünya liderlerinden biri olmuştur. Bu alanda uzun vadeli hedefler belirlemek ve devlet politikası çerçevesinde yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesini teşvik etmek, 2005 yılında %9 olan tüketim payını 2015 yılında %16.7'ye çıkarmayı mümkün kılmıştır. 2014–2015'te AB üye ülkeleri, 2030 yılına kadar Avrupa Birliği'nin enerji ve iklim hedeflerini tanımlayan bir dizi belgeyi kabul ettiler. Bu, 1990 yılına kıyasla CO2 emisyonlarını %40 oranında azaltacak ve yenilenebilir enerji kaynaklarının nihai enerji tüketimindeki payını %27'ye çıkaracaktır (Жилина, 2018:42).

Rüzgar ve güneş, Avrupa'nın yenilenebilir enerji kaynaklarının yükselişine güç vermiştir. Rüzgar ve güneş, 2020'de Avrupa'nın elektriğinin beşte birini üretmiştir. Rüzgar 2015 yılından 2020'ye kadar %9 oranında artarak, Avrupa elektriğinin %14'ünü sağlamıştır. Güneş enerjisi ise 2015 yılında %3'den 2020'de %5'e kadar yükselmiştir. Biyoenerji büyümesi son 10 yılda yavaşlamış ve 2018'den beri durmuştur. Yeni hidro kapasitesi neredeyse sıfıra yakındır, hidro üretimindeki değişiklikler yalnızca atmosfer yağıntılarının değişikliklerinden kaynaklanmaktadır. AB-27'de 2020 yılında rüzgar ve güneş enerjisi üretiminde %10 artış görülmüştür. Hollanda, rüzgar ve güneş enerjisini Avrupa ortalaması ile aynı hizaya getirerek, yıllardır süren yavaş uygulamalardan sonra yakaladığı rüzgar ve güneş üretimindeki en büyük artışı görmüştür (AB-27 için %20'ye kıyasla elektrik üretiminin %19'unu sağlamıştır). Fransa yalnızca rüzgar ve güneş enerjisi ile ilk kez fosilleri geride bırakarak, Danimarka ve İsveç'in halihazırda ulaştığı bir yeşil sınırı işaretlemiştir. En büyük artışlar Hollanda (%40), İsveç (%36) ve Belçika'da (%28) gerçekleşmiştir. Küçük ülkelerin çoğu rüzgar ve güneş enerjisinde sıfıra yakın artışı görmeye devam etmiştir: Avusturya, Portekiz, Çek Cumhuriyeti, İtalya, Romanya ve Slovakya bu gruptadır (EMBER, https://ember-climate.org/project/eu-power-sector-2020/#renewables, E.T. 08.11.2021).

Grafik 17. Rüzgar ve Güneş Sayesinde Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Büyümesi. AB-27'de Elektrik Üretiminin % Payı

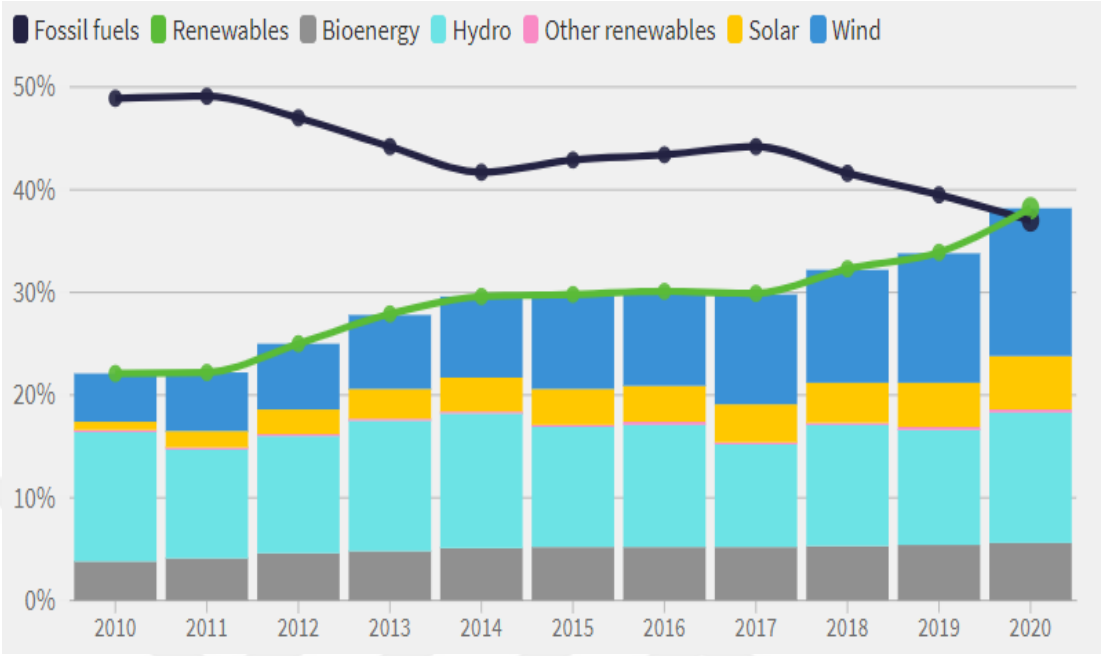

Kaynak: EMBER, Ember and Agora Energiewende on 25th January 2021

Grafik 18.AB'de Rüzgar ve Güneş Enerjisindeki Yükselişin Sürdürülmesi

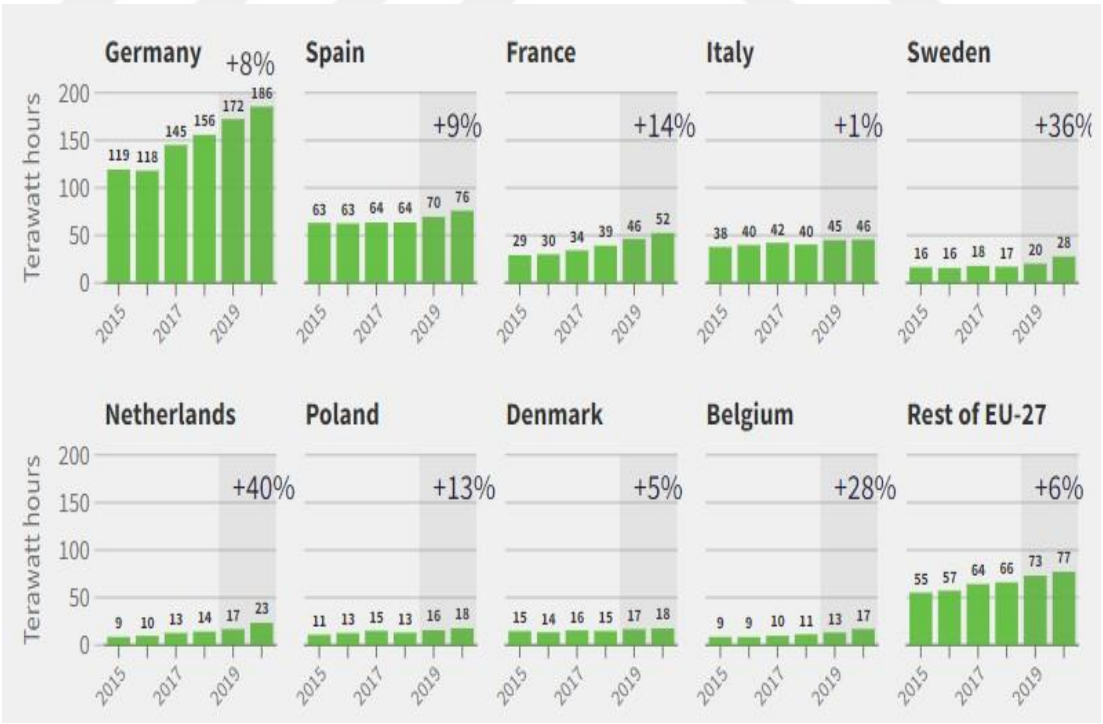

Kaynak: EMBER, Ember and Agora Energiewende on 25th January 2021

Rüzgar ve güneşten enerji üreten liderler, sürdürülebilir bir siyasi iradenin neler yapabileceğini gösterirken, bazı ülkeler coğrafi yönden mükemmel güneş ve

rüzgar koşullarına sahip olmasına rağmen geride kalmaya devam etmektedir. Bu koşullar arasında yer alan Portekiz, Romanya, Avusturya, İtalya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Bulgaristan'da 2015'ten bu yana neredeyse hiç büyüme görülmemiş iken, 2020'de Danimarka, İrlanda'nın neredeyse 2 katı olan rüzgar ve güneşten üretilen elektrik enerjisinin %62'sini üretmiştir. Almanya üçüncü sıradayken, İspanya da Portekiz'i ardında bırakarak dördüncü olmuştur (https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Электроэнергетика_в_Европе, E.T. 08.11.2021).

2020 yılında Avrupa'nın elektrik talebi %4 düşmüştür. Nisan ayında karantinanın en yoğun olduğu dönemde %13 düşmesine rağmen, kış başlangıcında Covid öncesi seviyelere geri dönmüştür. Nisan ayında en büyük düşüşler İtalya'da (%-21), Fransa'da (%-19), ardından İspanya'da (%-17) gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, her üç ülke de Aralık ayında yıllık bazda daha yüksek talep kaydederek 2021'den itibaren normal talep seviyelerine geri döndüğüne işaret etmiştir (EMBER, https://ember-climate.org/project/eu-power-sector-2020/#renewables, E.T. 08.11.2021).

2.3. AB'nin Enerji Açısından Bağımlı Olduğu Ülkeler

AB enerji talebini kendi kaynaklarından karşılamak için üye ülkelerini üç gruba ayırmaktadır. Birincisi, enerjide kendi kendine yeterlilik oranı çok yüksek ve dışa bağımlılığı %20'nin altında olan Danimarka ve Polonya gibi AB üye ülkeleridir. İkinci grup, enerji sektöründe dışa bağımlı olan ve enerji ihtiyacının yaklaşık %80'ini ithal eden Portekiz, İspanya, İrlanda ve İtalya gibi üye ülkelerdir. Üçüncü grupta yer alan ülkeler ise coğrafi konumu ve yapısal özellikleri nedeniyle %100 enerji bağımlılığı olan Malta, Güney Kıbrıs ve Avrupa'nın en düşük enerji rezervlerine sahip olan Lüksemburg'dur. Diğer AB üyesi ülkeler ise bu üç grup arasında bir dağılım göstermektedir. Bazı ülkelerde durum daha çok dikkatleri üzerine çekmektedir. Mesela Estonya, Letonya, Litvanya, Bulgaristan, Slovakya, İrlanda, İsveç ve Finlandiya tek bir üreticiden gaz ithalatına bağımlıdır. Gaz ithalatında bağımlı oldukları bu üretici ise Rusya'dır. Letonya, Estonya, Litvanya ve Güney Kıbrıs kömür ithalatında tek ülkeye bağımlı olmaktadır. Yunanistan, Avusturya ve Macaristan gaz ithalatının %80'nini Rusya'dan tedarik etmektedir. Litvanya, Macaristan, Slovakya ve Polonya petrolü %95 oranında tek bir üreticiden ithal eden

ülkelerdir. AB mevcut enerji taleplerini karşılamak için dışa bağımlı olmakla kalmıyor, aynı zamanda doğal gazı Rusya ve Cezayir gibi büyük üreticilerden de ithalat yapması gerekmektedir. Bu bilgilere dayanarak AB ülkelerinin enerji talebini karşılayacak enerji arz çeşitliliğini sağlayamadığı ortaya çıkmaktadır (Mammadova, 2018:91).

2.3.1. Rusya Federasyonu

Mevcut boru hatları rekabetçi bir yapıya sahip olmakla birlikte Avrupa doğal gaz piyasasında orta ve büyük ölçekli projeler geliştirilmektedir. Hemen hemen tüm politika belgelerinde belirtildiği gibi, AB'nin en büyük önceliği güvenli ve çeşitli enerji arzını sağlamaktır. Bu kapsamda AB, doğu komşuları için stratejik önem taşımaktadır. Şu anda AB petrolünün %25 ve doğal gazın %46.8 Rusya'dan gelmektedir. Polonya, Slovakya ve Macaristan rus petrolüne büyük ölçüde bağımlı olmaktadır (Eurostat, EU imports of energy producsts – recent development, 2021).

Rusya'ya olan bağımlılığı 3 grupa ayırtedebilirz. Bunlar %5'in altında doğal gaz ithal eden ülkelerdir: Birinci grupta İspanya, İsviçre, Hollanda, Portekiz, Belçika ve İrlanda yer alırken, ikinci grupta Fransa, İtalya ve Almanya olmak üzere orta derecede bağımlılığı olan gruptur. Üçüncü grupta ise Avustralya, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovenya, Finlandiya, Letonya ve Slovakya gibi Rusya'ya yüksek enerji bağımlılığı olan ülkeler yer almaktadır (Youngs, 2009:79).

Rusya ile AB arasındaki ilişkilerde en çok tartışılan konu enerji güvenliğidir. Buna ek olarak, bu konu bazen Rusya ile AB arasındaki ilişkilerin daha da kötüleşmesine yol açabiliyor. AB'yi doğrudan etkileyen doğal gaz ve petrol fiyatları, Rusya ile eski Sovyet transit ülkeleri arasında tartışılmaktadır. Örneğin, 2006 ve 2007 yıllarında Rusya ile Beyaz Rusya arasında yaşanan petrol ve gaz krizi, kısa sürede çözülmesine rağmen en çok AB üye ülkelerini etkilemiştir. Rusya ve Ukrayna arasında 2009 yılının başlarında doğal gaz fiyatları üzerine tartışmalar olmuştur. Bu kriz, AB'nin enerjide Rusya'ya bağımlılığını göstermiş ve AB ile Rusya arasındaki ilişkileri kötüleştirmiştir. Avrupa gibi büyük pazarlara, Sibirya ve Orta Asya'dan gelen doğal gaz ve petrolün sağlanması Rusya için büyük önem taşımaktadır (Mammadova, 2018:93-94).

AB üye ülkeleri bireysel verilen kararları ortak bir enerji politikasına yönelik adımları olumsuz etkilemektedir. Örnek olarak bakıldığında, 2005'te Rusya ve Almanya, Baltık Denizi'nin altında bir gaz boru hattı inşa etmeye karar verdiler. Kuzey Akım olarak bilinen boru hattı, Baltık Denizi'ni Rusya'daki Vyborg'dan Almanya'daki Greifswald'a kadar 1200 km'lik ikili boru hattı inşası planlanmıştır. Almanya bu boru hattı sayesinde ülkeye daha fazla doğal gaz girişini sağlayacaktır. Ancak Litvanya ve Polonya gibi diğer AB ülkelerinden de geçecektir. Bu yeni doğal gaz boru hattı ile AB, Rusya'nın doğal gazına daha çok bağlanacaktır (Whist, 2008:5-15). Kuzey Akımı eleştirenler, Avrupa'nın Rus gazına bel bağlamasının tehlikeli olabileceğini belirtmişlerdir. Baltık Denizi'nde enerji rotasını koruyarak, AB'de enerji güvenliği sorunu yaratacak ve Rusya Baltık Denizi üzerinde fazla askeri güce sahip olacaktır (Mammadova, 2018:95).

Rusya'nın yanı sıra AB ülkelerine alternatif enerji yolları Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika ülkeleridir. Ancak Güneybatı Asya savaş, terör ve siyasi olarak tehditkar rejimlerle doludur. Irak 2003 yılı savaşından sonra petrol üretimi savaş öncesi seviyelere ulaşamadı ve terörist grupların bölgedeki boru hatlarını ve üretim merkezlerini hedef almaktadır ve bu saldırılara dair korkular vardır. Bu korkular doğrultusunda Irak nükleer güç programından vazgeçmek zorunda bırakılırsa, petrol üretimini keserek tehditlere karşı gelmeyi planlamıştı. Avrupa Komisyonu ve Irak, 26 Mayıs 2011'de Stratejik Enerji Deklarasyonu'nu imzaladılar. Ancak Irak'ın enerji güvenliği tehlikede olabilir. Çünkü ABD birliklerin Irak'tan çekilmesinden sonra ülkedeki dini ve etnik gruplar arasında savaş ihtimali yükselmiştir. Enerji kaynaklarının güvenliğinin olmaması nedeniyle AB yakın gelecekte Irak'tan enerji sağlayamayabilir. Ayrıca son dönemde Suriye'de Beşar Esad'ın baskıcı politikaları nedeniyle AB ile Suriye arasındaki ilişkiler kopmaya başlamıştır. AB ülkeleri Suriye'den petrol ithalatını yasaklamaya karar verdiler. Bu, demokrasiye karşı protestoları engellemek için askeri güç kullanan Beşar Esad yönetimine uygulanan büyük bir ekonomik yaptırımdır (Mammadova, 2018:95-96).

2.3.2. Kuzey Afrika

AB enerji politikasının dış enerji yönünü güçlendirmenin önemi, AB sınır ötesi politikalarına desteği artıran ve gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir enerji erişimi sağlayan iç pazarların ve ortaklıkların geliştirilmesiyle yakından bağlantılıdır. Akdeniz bölgesi sadece fosil yakıtları açısından değil, yenilenebilir kaynaklardan enerji transferi potansiyeli açısından da önemlidir. Avrupa Birliği bu bölgeyi enerji altyapısının gelişimine daha aktif katılım için bir başlangıç noktası olarak görmektedir. Dolayısıyla bu ilişkileri güçlendirmek AB'nin dış enerji politikasının da ana hedeflerinden biridir. Avrupa Komisyonu, bölgede artan enerji talebini ve AB'nin piyasa reformuna katkıda bulunma isteğini kabul ediyor, aynı zamanda Güney Akdeniz'in hem enerji kaynakları hem de iletim açısından stratejik önemini vurgulamaktadır. Seçkin siyasi hedefler arasında "AB-Güney Akdeniz Enerji Ortaklığı" aracılığıyla bölgede yenilenebilir enerjinin teşvik edilmesi yer almaktadır (European Commission, 2011:5-7 LexUriServ.do (europa.eu)).

AB'nin enerji güvenliği politikasında Kuzey Afrika ülkeleri bahis konusu olduğunda, Cezayir'in özel bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Cezayir, AB'ye güvenilir bir enerji tedarikçisi olarak 30 yıldır ilgi odağı olmuştur. Gelecekte Hollanda ve Norveç doğal gazının üretiminin düşeceyi ve yerine geçeceyi, Avrupa enerji güvenliğinin önemli bir bileşeni olması beklenmektedir (Çaha, 2007:468).

Cezayir, Libya ve Mısır, genel olarak bölgenin başlıca petrol ve gaz üreticileri olarak sınıflandırılmakta, petrol ve doğal gaz ihracatı ana gelir kaynağını oluşturmaktadır. 2020'de ispatlanan petrol rezervleri Cezayir'de 12,2 milyar varil, Libya'da 48,4 milyar varil ve Mısır'da 3,1 milyar varildir. Doğal gaza gelince Cezayir'de 2.3 trilyon m^3, Libya'da 1.4 trilyon m^3 ve Mısır'da 2.1 trilyon m^3 ispatlanmış rezervlere sahipler (BP, 2021: 16-34).

Devamlı olarak petrol ve gaz ihracatçısı olan Cezayir, AB'nin üçüncü büyük doğal gaz tedarikçisidir. Cezayir'in petrol ve gaz gelirleri Gayri Safi Milli Hasıla'nın %40'ını oluşturmakta ve bu enerjinin çoğu AB'ye ihraç edilmektedir, dolayısıyla bu ilişkiler son derece birbirine bağlıdır (Lacher ve Kumetat, 2011:4468). Mısır'ın petrol üretimi giderek düşüyor ve bazı kaynaklara göre Mısır artık net petrol ithalatçısı konumuna gelmiştir. Mısır'ın gaz üretimi artmaktadır ve bu da ülkeyi kalıcı bir doğal gaz ihracatçısı yapmaktadır (Ibrahim, 2012:218).

Libya gibi Mısır da AB'nin enerji talebinde daha önemli bir rol oynayabilir. Libya, doğal gaz ve petrol üretiminde önemli konumda iken, Mısır ise doğal gaz üretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Mısır ve Libya arasındaki büyüyen bir ortaklık, AB'nin Rusya'dan ithal edilen gaz ve petrole olan bağımlılığını azaltmanın çıkış yolu olarak görebilir (Bahgat, 2010:45).

2.3.3. Basra Köfrezi

Avrupa Birliği'nin Basra Körfezi bölgesinden istikrarlı bir hammadde tedarikine ihtiyacı var. Son yıllarda AB, özellikle Akdeniz kıyısında, Basra Körfezi'nde ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyeleri arasında olmak üzere güney ve doğudaki komşularıyla ilişkilerini kurumsallaştırmaya çalışmıştır. (Bahgat, 2006: 974).

2000-2007 yılları arasında sunulan verilere göre, Güneybatı Asya'daki üreticileri Rusya ve Norveç ile karşılaştırıldığı zaman AB'nin başlıca petrol ve doğal gaz kaynakları olmadığını görülmektedir. Örnek olarak, Irak ve Suudi Arabistan'dan ithal edilen fosil yakıtlar, tüm AB ithalatının sırasıyla sadece %2'sini ve %4'ünü oluşturmaktadır (Mammadova, 2018:101).

AB'nin Rusya veya Hazar Denizi bölgesi ile uzun enerji diyaloğuna rağmen, Güneybatı Asya, özellikle bol kaynakları, coğrafi avantajları ve enerjisi bağlamında küresel piyasa fiyatlarını istikrara kavuşturma potansiyeline sahiptir. Bu, AB'nin enerji güvenliği stratejisi bağlamında Irak ve Körfez İşbirliği Konseyi ile diyaloğunu ilerletmesine olanak sağlayabilir (Bahgat, 2006: 975).

1981'de oluşturulan tüzüğe göre, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK), üyeleri arasında koordinasyonu, entegrasyonu ve arabağlantıyı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Konseye 6 ülke dahil olmuştur: Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri. 1988'de Avrupa Birliği, KİK ile bölgede istikrarı güçlendirmeyi, siyasi, teknik ve ekonomik ilişkilerin gelişmesini teşvik etmeyi, finans, enerji, sanayi, ticaret, tarım, balıkçılık, yatırım, bilim ve teknoloji, çevre alanlarında işbirliğini geliştirmeyi sağlayan bir İşbirliği Anlaşması imzalamıştır. 1988 Anlaşması'nın rehberliğinde, her iki taraf da Serbest Ticaret Bölgesi (STB) oluşturulması için müzakerelere başlamışlardır (Михайленко & Успенских, 2019: 36-37).

1990'ların sonlarında İşbirliği Konseyi, 2005 yılına kadar KİK üyeleri arasında bir gümrük birliğinin imzalanacağını açıklamıştır. Bu bağlamda, AB, STB ile ilgili bir anlaşmanın imzalanmasına yönelik hazırlıkları kolaylaştırmak için yeni müzakere direktifleri geliştirmiştir. 2003 yılında, İşbirliği Konseyi bir gümrük birliği haline geldi ve bu, STB ile ilgili müzakerelerin yoğunlaşmasına yol açmıştır. 2007 yılına kadar AB ile KİK arasında böyle bir anlaşmanın sonuçlandırılması için her şeyin hazır olduğu görünüyordu. Ancak, müzakereler aniden durmuştur. KİK üyesi ülkelerin liderliğinde AB'den herhangi bir ayrıcalık almadan çok fazla taviz verdikleri yargısı yayılmıştır. İstişareler, müzakerelerin başarılı bir şekilde sonuçlanma şansı olmadan devam etmiştir. AB, "Altı Arap" ülkelerinden gelen gaz tedariki için KİK'teki farklı fiyatlandırmadan ve KİK bölgesinden gelen ürünlerin menşeinin doğası hakkında güvenilir bilgi eksikliğinden memnuniyetsizliğini dile getirmiştir. Öte yandan, KİK petrol ve gaz ürünleri gümrük vergilerine tabi değilken, Arap ortakları satış noktasında AB ülkeleri tarafından alınan yüksek tüketim vergilerinden şikayet ediyorlardı. Bu tür vergilendirme, "Altı Arap" ülkeleri tarafından kaba korumacılık olarak algılanmıştır (Echagüe, 2007:7).

Avrupa Birliği ve KİK, işbirliği için muazzam potansiyele sahip 2 önemli uluslararası aktördür. AB, KİK ülkelerinin ana ekonomik ortağıdır. Aynı zamanda iki bölgesel blok arasındaki etkileşim, bölgeler arası ilişkilerin karmaşık ve çelişkili dinamiklerine tanıklık etmektedir. Avrupa Birliği, temel değerlerinin tanıtımından vazgeçmeden, daha farklı bir bölgesel politika izlemekte ve Basra Körfezi ülkelerinde kendi politikasını yürütmeye devam etmektedir. AB'nin Basra Körfezi ülkelerine yaptığı ihracat oldukça çeşitliydi. İhracatda makine mühendisliği ürünleri, nakliye ekipmanları ve kimyasal üretim tercih ediliyordu. İşbirliği Konseyi ülkelerinden AB'ye yapılan ihracat ağırlıklı olarak akaryakıt ve madencilik ürünleri olmuştur (Михайленко & Успенских, 2019:42).

2.4. AB Enerji Politikasının Öncelikli Hedefleri

2.4.1. Avrupa Ekonomik Topluluğun'da Enerji: 1960-1980 Yıllarında Önceliklerin Belirlenmesi

Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndaki (AB'nin öncüsü) enerji tedarik sorunlarının çözümü 1960'larda düşünülmeye başlandı. Böylece, 18 Aralık 1968'de

AET Komisyonu AET Konseyine (bundan böyle Komisyon ve Konsey olarak anılacaktır) Topluluğun enerji politikası konusundaki vizyonunu ilk kez açıklayan bir memorandum gönderdi. Brüksel'e göre, bu politika iki temel zorluğun üstesinden gelmek için gerekliydi: 1) AET ülkelerinin ithal petrollere olan büyük bağımlılığından kaynaklanan riski ortadan kaldırmak; 2) enerji sektörünü Toplumun genel piyasasına entegre etmek. Brüksel'de ani petrol kıtlığının, siyasi ve diğer nedenlerden dolayı fiyat yükselmesinin, yanı sıra üye ülkelerin tarife ve enerji düzenlenmesine yönelik tek bir yaklaşımın bulunmamasının, 1950'lerden bu yana Toplumun tüm ekonomik başarılarını yok etmesinden korkuyorlardı (Secretariat-General Of The Commission Of The European Communities, 1968 http://aei.pitt.edu/5134/1/5134.pdf).

Ekim 1973'te, Yom Kippur Savaşı sırasında, Basra Körfezi ülkeleri petrol fiyatlarında bir seferlik %70'lik artış yapmış, aynı zamanda Arap OPEC üyeleri, bu petrolün İsrail ile işbirliği yapan ülkelere yönelik bir ambargo uygulamıştır. Bu kısıtlamaya ABD, Hollanda ve Portekiz dahil olmakla, İsrail işgal altındaki Arap topraklarını terk edene kadar petrol üretimini aylık %5 oranında azaltmıştır. Olayların etkisinde kalan AET ülkeleri gerçek anlamda bir şok yaşamıştır. Ne yeterli petrol rezervleri ne de Güneybatı Asya petrolünü tam olarak telafi etme fırsatları vardı. Sonuç olarak, 1973-1974 yılının soğuk kış aylarında Avrupalılar ilk kez acil enerji tasarrufu önlemleri almak zorunda kalarak, yakıt ve elektrik fiyatlarındaki keskin artış nedeniyle ekonomileri derin bir durgunluğa girmiştir (Ергин, 2019: 634–663).

1979'da İran'daki islam devrimi ve İran endüstri üretimin durdurulması nedeniyle ortaya çıkan bir başka petrol krizi, petrol ithalatına olan yüksek güvenlerini dengelemeyi başarmış olan AET ülkelerine bir kez daha darbe vurmuştur (Ергин, 2019: 731–759). 1979'da ortaya çıkan kıtlık nedeniyle, dünya petrol fiyatları yıl içinde ortalama 2.1 kat artmıştır. Avrupa ekonomisi bir kez daha krize girmiştir (Venn, 2002:26).

Enerji krizlerine çözüm olarak, AET ve üyeleri acilen bir dizi önlemler, misillemeler uyguladılar. Birincisi, tüm AET ülkeleri, petrol ve petrol ürünlerinin artan tüketimini gönüllü olarak sınırlandırmayı ve acil durumlar için stratejik rezervlerini oluşturmayı kabul ettiler. Topluluk düzeyinde aşağıdaki önlemleri öngören düzenlemeler yürürlüğe girmiştir (Боровский & Шишкина, 2021: 119):

1. Üye ülkelerdeki petrol ve gaz projelerine destek.

2. Alternatif enerji ve enerji verimliliğinin geliştirilmesi.
3. Hidrokarbon tedarikçileri ve tüketicileri ile işbirliğinin kurulması.
4. Komisyonun enerji riskini ve AET'in genel enerji dengesinin dinamiklerini analiz etmesinin sağlanması.

Alınan tedbirlerin amacı, Topluluğa güvenilir ve devamlı bir enerji arzı sağlamaktı.

1970'lerde Birleşik Avrupa'nın gelecekteki enerji politikasının bir hedefi daha ortaya çıkmıştır. 1960'ların sonlarından bu yana hem bireysel devletlerde hem de uluslararası arenada çevre korunması kavramı yayılmıştır. Bu zamana kadar, Avrupa ülkeleri uzun zamandır savaş sonrası yıkımın sonuçlarının üstesinden geldiler ve sadece yüksek düzeyde ekonomik kalkınmanın sağlanmasına değil, aynı zamanda çevre kirliliğinin önlenmesine de (hızlı endüstriyel gelişmenin bir sonucu olarak) dikkat etmeye başladılar (Боровский & Шишкина, 2021: 120).

Enerjinin çevre üzerindeki temel etkisini göz önünde bulunduran Brüksel, AET'nin enerji politikasındaki çevresel bileşeni güçlendirmeyi düşünmüştür. Böylece, 1974'te Komisyon, Topluluğun enerji politikasının esas olarak enerji arzıyla ilgili sorunlara ilişkin olduğunu, ancak aynı zamanda çevre de dahil olmak üzere bir dizi başka AET faaliyetinin bir parçası olduğunu, yani enerjinin ilk kez ekolojiyle bağlantılı olduğunu belirtmiştir (Commission Of The European Communities, 1974 https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51974DC1960&rid=10).

Böylece, kronolojik olarak, enerji alanındaki AET politikasının temel amacı, güvenli enerji arzının yani enerji kaynaklarının (her şeyden önce petrolün) kesintisiz tedarikin uygun fiyatlarla sağlanmasıydı. Toplumun iç enerji piyasasının oluşumu, aynı zamanda enerji güvenliğini sağlama ihtiyacıyla politikanın hedefi olarak belirtilmiştir. Ancak uygulanması çok daha sonra başlamış ve ayrıca enerji güvenliğiyle de bağlantılı olmuştur. Son olarak, Topluluğun enerji arzında çevrenin korunması, uluslararası gündemi destekleme ve sıradan vatandaşların çıkarları için çalışan ve gelişmiş bir birlik imajını koruma ihtiyacından esinlenerek, kronolojik olarak üçüncü hedef haline gelmiştir. Avrupa Birliği'nin kurulmasına kadar bu hedef beklenen bir gelişme göstermemiştir (Боровский & Шишкина, 2021:120).

2.4.2. AB'nin 1990-2020 Yılları Arasında Enerji Politikasının Öncelikleri

AET'in Avrupa Birliği'ne dönüşümü enerji politikasının önceliklerinde bir değişikliğe yol açmamıştır. Daha önce olduğu gibi, petrol ithalatının çeşitlendirilmesi

ile enerji güvenliği ön plandaydı. İç enerji piyasası buna paralel olarak oluşmaya başlamış (1996'da iç elektrik piyasasına ilişkin ilk direktif ve 1998'de iç gaz piyasasına ilişkin ilk direktif kabul edilmiştir) ve ilk başta güvenli bir enerji arzı ile bağlantısı net bir şekilde izlenememiştir. Aynı zamanda AB, ekonomiyi ve enerjiyi yeşilleştirme yolunda sistematik olarak ilerlemeye başlamıştır. Aralık 1993'te AB, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ni onaylamış ve Nisan 1998'de, sera gazlarını (Greenhouse Gas (GHG)) azaltmak için tüm Birliğ'in üyelerine özel taahhütler getiren Kyoto Protokolü'nü imzalamıştır. Mayıs 1999'da, Amsterdam Antlaşması'nın yürürlüğe girmesinden sonra enerji, AB'de ilk olarak sürdürülebilir kalkınmanın bir faktörü olarak kabul edilmiştir (Sencar, Pozeb, Krop, 2014:117-124).

Bu arada, 2000'li yılların başında dünya petrol piyasası eşi görülmemiş bir istikrarsızlık ve öngörülemezlik dönemine girmiştir. Buna, siyasi faktörler (ABD ve müttefiklerinin kilit tedarikçilere yönelik güçlü eylemleri ve yaptırımları; uluslararası teröristlerin stratejik üretim ve ulaşım alanlarında benzeri görülmemiş faaliyetler); ekonomik değişimler (değişen keskin inişler ve çıkışlar), teknolojik devrim (ABD kaya gazı devrimi, derin deniz madenciliği); doğal afetler (2005'te Katrina Kasırgaları ve 2012'de Sandy Kasırgaları vb.) ve epidemiyolojik hastalıklar (2020'de COVID-19 pandemisi) neden olmuştur. Ayrıca dünya petrol ticareti büyük ölçüde sanallaştırılmış ve spekülatif bir mantıkla gelişerek küresel finans piyasasının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir (Боровский & Шишкина, 2021:121).

Sonuç olarak, borsa petrol fiyatları yalnızca çok sayıda finansal oyuncuya ve küresel finans piyasasındaki genel duruma doğrudan bağımlı hale gelmekle kalmadı, aynı zamanda dengesiz bir şekilde değişken hale gelmiştir (Yergin, 2020:423–431). Örneğin, 2002-2012'de yıllık ortalama 4.5 kat artarken, 2012–2019'da tam tersi neredeyse 2 kat azalmıştır. 2000-2010'larda tüm çabalara rağmen AB'nin enerji dengesinde petrolün payı %36-40 aralığında kalmış ve Birlik üye devletlerinin ithal petrole olan toplam bağımlılığı aynı dönemde %76'dan %88'e yükselmiştir (BP, 2020: 23-26). Brüksel için bu durumun devam etmesi, petrol kıtlığı ve fiyatlardaki olağanüstü artış tehdit edici olmuştur (Claes, 2019: 311–331).

AB ilk kez gaz tedariğinde birden fazla riskle yüzleşmek zorunda kalmıştır. 2006 ve 2009 yıllarında Rus-Ukrayna gaz çatışması, Rus gazının Avrupa'ya arzının kesintiye uğramasıyla sonuçlanmıştır. 2014 yılında, Moskova ve Kiev arasındaki ilişkilerin durumu, Rus gazının Ukrayna toprakları üzerinden Avrupa'ya geçişini,

Moskova ve Brüksel'in Ukrayna konusundaki siyasi farklılıklarının derinleşmesi - AB ülkelerine Rus gazının tedarikinin durdurulması ile tehdit etmiştir (Yergin, 2020: 69–120).

AB'nin 2005-2006 yılları arasında belirlenen enerji politikası hedeflerinin birbirine karşılıklı bağımlılığının artmasının farkına varması, stratejik belgelerinin giderek artan bir şekilde enerji tedarikin güvenliğini, rekabet gücünü ve çevreciliğinin birbirine bağlamasına yol açmıştır. Böylece, 2015'de AB Enerji Birliği'nin oluşturulması için temel stratejide birinci ve ikinci sırada öncelikli olarak "enerji güvenliği, dayanışma, güven" ve "tam entegre olunmuş iç enerji piyasası" yer almıştır. Daha sonra "enerji verimliliği"; "ekonomiyi karbonsuzlaştıran iklim eylemleri"; "düşük karbonlu ve temiz enerji teknolojileri" ortaya çıkmıştır (Боровский & Шишкина, 2021: 122).

Tedarik çeşitlendirmesi ve enerji altyapısının geliştirilmesi yeni bir seviyeye ulaşmıştır. LNG, tek tedarikçiye bağımlılığını yüksek olduğu durumlarda alternatif olarak değerlendirilmekte ve böylece en büyük Avrupa pazarlarına yakın LNG terminalleri kurulmaktadır. Nabucco (2009), Güney Gaz Koridoru projeleri –TAP ve Trans Anadolu (TANAP) gaz boru hatları (2013) ve Baltık Boru Hattı (2017) olmak üzere AB'ye gaz tedarikini çeşitlendirmek için tasarlanmış doğal gaz boru hatlarının inşasına mali destek sağlanmaya başlamıştır (Хлопов, 2020: 862).

Ekolojiye gelince, 21. yüzyılın başlarında enerji meseleleri ekolojinin ayrılmaz parçası haline gelmiş ve hatta enerji sektörü reformlarının yöneticisi olarak hareket etmeye başlamıştır. 2006 yılında Sürdürülebilir, Rekabetçi ve Güvenli Enerji için Avrupa Stratejisinde Komisyon, gelecekteki AB enerji politikası için temel parametreleri belirlemiştir. 2007 yılında ilk İklim ve Enerji Paketi sunulmuştur. Onaylanmasının ardından, AB ülkelerinin 2020 yılına kadar birlikte gerçekleştirmesi beklenen "20/20/20 hedefleri" ortaya çıkmıştır: GHG emisyonlarının azaltılması; yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji dengesindeki payının artırılması; enerji verimliliğini artırılması (Деденкулов, 2015:120).

2014-2020 yıllarında ekolojinin Avrupa enerjisindeki rolü daha da güçlendirilmiştir. 2014-2015 yıllarında iki Çerçeve belgesi – 2030'a kadar olan dönem için İklim ve Enerji programı ve iklim değişikliğinden gelecek vaat eden politikalarla sürdürülebilir bir Enerji birliği kurma stratejisi - çevre faktörünü enerji verimliliği ve ekonominin karbonsuzlaşması ile birbirine bağlanmıştır. 2016'da Paris İklim Anlaşması'nın imzalanmasının ardından, 2018-2019 yılları arasında "Tüm Avrupalılar için Temiz Enerji" önlem paketi imzalanmıştır. AB'nin 2030 yılına kadar

daha iddialı hedefleri vardı. Her şeyden önce enerji dengesindeki yenilebilir enerji payının artırması ve sera gazı emisyonlarının azaltılması olacaktır. Bu belgeler, AB'nin enerji politikasının derin bir dönüşümü için zemin hazırlamıştır. Komisyonun yeni bileşimi Aralık 2019'da "Avrupa Yeşil Anlaşması'nı" sunmuştur – bu belge, yaşamın her alanında temiz enerji tedarikini ve 2050 yılına kadar karbon nötrlüğü ön plana çıkaran bir belgedir (Боровский & Шишкина, 2021:124). AB'nin 2021-2027 bütçesinde, fonların üçte birine kadar "yeşil enerji" ve iklim ile ilgili projelere tahsis edilmiştir (Макрон рассказал об удвоении бюджета ЕС | Новости мира | Известия |21.07.2020 (iz.ru), E.T. 20.11.2021). 2021 Nisan'ında önceden kararlaştırılan Avrupa İklim Yasası, üye ülkelerin 2030 yılına kadar toplam GHG emisyonlarını 1990 seviyelerine kıyasla en az %55 oranında azaltacaktır (Climate change: EU to cut CO2 emissions by 55% by 2030 - BBC News, E.T: 20.11.2021).

Bu nedenle, önümüzdeki on yıllarda AB üye ülkelerine, antropojenik kaynaklı GHG emisyonlarının ana kaynağı olan fosil karbon yakıt tüketimini en aza indirgemek için enerji ve ekonominin derin, oldukça pahalı bir şekilde modernleştirilmesi yoluyla bir bütün olarak teşvik edilmesi ve temiz çevrenin gelişmesi istenmektedir (Боровский & Шишкина, 2021:124).

AB'nin çevre dostu ve iklimsel olarak nötr bir enerji kaynağı sağlama niyetinin kendi içinde anlamlı olduğu ve dünya trendine tamamen uyduğu tartışmasızdır (Eyl-Mazzega, 2020: 4-6). 2015 Paris İklim Zirvesi'nden sonra, dünya ülkelerinin büyük çoğunluğu, önümüzdeki on yıllar boyunca fosil yakıtlardan sistematik olarak vazgeçtiklerini ima eden "de jure" veya "de facto" olarak karbon nötrlüğüne yönelmeyi hedeflemektedir. AB petrol, gaz ve kömür ithalatına bağlı olup, aynı zamanda güvenli enerji arzının sorununa otomatik bir çözüm olarak – AB'nin enerji politikasının tüm yıllar boyunca merkezi hedefi olmuştur (Боровский & Шишкина, 2021: 125).

AB'nin enerjide çeşitliliğe gitmesi ve bütün alternatifleri değerlendirerek hayati ve ekonomik enerjiyi sağlamakta sıkıntı çektiği görülmektedir. Diğer taraftan RF'de ise enerji fazlası bulunmakta ve AB'nin temel enerji ihtiyaçlarını karşılayabilir durumdadır. Bu ilişkilerin nasıl gerçekleştiği ise önümüzdeki bölümde incelenmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AB-RUSYA İLİŞKİLERİNDE ENERJİNİN YERİ

3.1. AB-Rusya Enerji İlişkilerinin Tarihi

Avrupa ve Rusya arasındaki enerji ilişkileri, 1950'lerin sonlarında Doğu Avrupa'ya petrol ve gaz boru hatlarının inşa edilmesiyle başlamıştır. Sovyet petrolü ve gazı Polonya, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'a ulaşıyordu. Batı Avrupa ülkeleri petrolden doğal gaza geçmek isterken, Batı Avrupa 1960'ların sonlarında Sovyet gazını almaya başladı. Sovyetler Birliği ile Avusturya, Fransa, İtalya, Batı Almanya, İsveç, Finlandiya ve Japonya arasında Sovyet gazının dağıtımı konusunda müzakereler yapılmıştır. 1968'de Avusturya, Çekoslovakya'dan geçen Sovyet gazını 20 yıllık sözleşmeye dayalı olarak alan ilk komünist olmayan devlet olmuştur. 1970'den başlayarak, Sovyetler Birliği ile Ruhrgas arasında Sovyet gazının Batı Almanya ve Fransa'ya ulaştırılması için uzun yıllık sözleşmeler imzalanmıştır. Avrupa ile enerji ticareti, SSCB'ye döviz kazancının %60'ından fazlasını sağlamıştır. Bu, Sovyetlerin 1979'daki İran devriminin ardından Avrupa'ya daha yüksek hacimli gaz teslimatı önermesi için yeterince teşvik ediciydi. 1980'de Batı Avrupa gaz şirketleri, bankalar ve ekipman üreticileri ile Doğu-Batı doğal gaz boru hattının inşası için müzakerelere başlamışlardı. ABD'nin protestolarına rağmen, Batı Avrupalılar 1982'de Doğu-Batı doğal gaz boru hattının inşası için ekipman sağlamışlardır. Avrupalılar bu projeyi yerel istihdam ve petrolden uzaklaşmak için bir fırsat olarak görürken, Amerikalılar Sovyetlerin bu gaz boru hattından elde ettikleri geliri askeri cephaneliklerini finanse etmek için kullanmalarından endişe ediyorlardı. ABD, Sovyetlerin Batı ile pazarlık pozisyonlarını iyileştirmek için Fransa ve Almanya'nın Sovyet gazına olan bağımlılığından yararlanma olasılığından endişe duyuyordu (Sulejmanović, 2014:81-82).

Sovyetler pazarlık etmeye çalıştılar ve bu süreçte Batı Avrupa şirketlerine ABD'nin yanında yer alırlarsa ceza vermekle tehdit ederek, projenin kendilerine sağladığı diplomatik nüfuzunu kaybetmişlerdir. Sovyet tehditleri geri tepti çünkü

Avrupalılar ve Amerikalılar Sovyet gaz ithalatını %30 ile sınırlandırmayı ve bunun yerine Norveç'in Kuzey Denizi'ndeki Trol sahasını geliştirmeye karar verdiler. Bu planlara rağmen, Soğuk Savaş'ın sonunda Sovyetler Birliği'nden enerji ithalatı %30'dan fazla artmıştır. 1982'de Fransa, Batı Almanya ve İtalya, gaz kaynaklarının %15 ila %30'unu Sovyetler Birliği'nden ithal ediyorlardı. 1990 yılında bu rakamlar %30 ile %36 oranları arasında olmuştur (Closson, 2009:92).

Avrupa-Rusya enerji ilişkilerinde bir sonraki aşama 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlamıştır. Piyasa ekonomisine geçişin ardından Rusya'nın tüm ekonomisi (enerji sektörü dahil) kaos içindeydi. Bu, enerji üretiminde düşüşe neden olmuştur. Rusya 1990 yılının enerji üretim seviyesine ancak 2005 yılında tekrar ulaşmayı başarmıştır. 1997'deki Asya mali krizinin ardından ülke 1998'de ekonomik çöküş yaşadı. Döviz rezervlerinin ortadan kalkmasıyla sonuçlanan düşük enerji fiyatlarına rağmen, Rusya Avrupalı müşterilere arz taahhütlerini yerine getirmeye devam etmiştir. 14 Avrupa ülkesine enerji ihraç etmeye devam etmiş ve bu ülkelerin dokuzuna hacim arttırmıştır. Çek Cumhuriyeti, Finlandiya, Almanya, Litvanya, Macaristan ve İtalya gibi yeni tüketiciler de dahil olmak üzere 11 Avrupa ülkesine ham petrol ihracatı artmıştır (Sulejmanovıć, 2014: 82).

AB ve Rusya 1990'ların ortalarında enerji ilişkilerini uluslararası anlaşmalarla resmileştirmeye başlamışlardı. 1994 yılında AB ve Rusya Federasyonu, liberal ekonomik ilkelere dayanan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (OİA) Protokolü imzaladılar (Protocol to the Partnership & Cooperation Agreement, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/fd/08/08en.pdf, E.T. 25.12.2021).

3.1.1. Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması Protokolü (OİA)

OİA çerçevesinde kurulan işbirliği süreci, AB ile Rusya arasındaki siyasi ilişkilerin gelişmesinde kendini kanıtlamıştır. Avrupa Konseyi ve Rusya tarafından 1994 yılında kabul edilen OİA, Aralık 1997'de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma, AB'nin üçüncü ülkelerle kurumsallaşmış ilişkiler geliştirmesinin yollarından biridir. Rusya'nın OİA kapsamında AB kural ve düzenlemelerini kabul etmesi, Rusya'nın bu entegrasyon aracına destek göstereceği anlamına gelmektedir. OİA ile kurulan siyasi diyalog, Rusya'nın AB ile sembolik de olsa eşit düzeyde görülmesini sağlamıştır. AB ile ilişkilerinde, süper güç statüsünü yükseltmek için eşitlik önemli unsurdur. Öte yandan OİA, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerini AB açısından entegrasyonunu ve

komünizm sonrası dünyada Avrupa yanlısı bir model oluşturmayı hedeflemektedir. Bu anlaşma hem Rusya hem de AB için Rusya'nın Doğu Avrupa'daki aday ülkeleri gibi aynı şekilde hareket edeceği fikrini doğurmuştur (Ünal, 2011: 121).

OİA'nın yürürlüğe girmesinden sonra, AB ile Rusya arasındaki siyasi diyalog, birçok alanda gelişmiş işbirliğine dönüşmüştür. 2003 yılının Mayıs ayında St. Petersburg'daki zirvede, OİA'nın bir parçası olarak AB ve Rusya arasında "Dört Ortak Alan" oluşturulmuştur. Dört Ortak Alan; ekonomi, diplomasi ve güvenlik politikası, adalet ve içişleri, kültür, bilgi ve eğitim konularını kapsamaktadır. 2005 yılında Ortak Alanların uygulanması için dört "Yol Haritası" oluşturulmuştur (Kausch, 2007:2).

2003 yılında AB-Rusya arasında başlatılan Ortak Alan inisiyatifinde enerji önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda AB-Rusya Enerji Diyaloğu'nun enerji üretimi, dağıtımı, ulaşımı ve kullanımı alanlarında verimliliğe, tasarrufa ve yenilenebilir kaynaklara bağlı olarak AB-Rusya ilişkilerini güçlendirmeyi amaçladığı belirtilmiştir. Bu hedeflere ulaşmak için enerji sektöründe yatırımların korunması, yatırım ortamının geliştirilmesi, düzenleyici ve çevresel standartlar açısından bir yakınsama politikası istenmektedir (Council of European Union, 15th EU-Russia Summit Road Maps, 2005:14).

3.1.2. AB-Rusya Enerji Diyaloğu

Rusya'nın enerji şartını reddetmesi, AB'nin Rusya'ya olan güveninin azalmasına neden olmuştur. Ayrıca iki ülke arasındaki artan bağımlılık ve AB ile Rusya arasındaki sorunları çözmek için 1997 yılında yürürlüğe giren OİA sonucunda ortaya çıkan Ortak Alan girişimi'nin verimsizliği nedeniyle iki aktör arasındaki artan bağımlılık, daha etkili bir işbirliği gerektiriyordu. Enerji diyaloğunun ana nedeni enerji sektöründe her iki taraftaki teknik ve bazen siyasi sorunlara çözüm bulmaktır. Enerji diyaloğunun teknik, yapısal ve siyasi temelleri, AB-Rusya ilişkilerinin özünü ortaya koymaktadır. Diyalog, Rusya'nın ihtiyaç duyduğu Avrupa yatırımını ve Avrupa'nın Rus petrol ve gazına erişimini sağlamayı amaçlamaktadır (Ünal, 2011:121).

Avrupa Komisyonu Başkanı Romano Prodi'nin inisiyatifine dayanarak, AB Rusya Enerji Diyaloğu, 30 Ekim 2000'de Paris'teki altıncı AB-Rusya Zirvesinde, yatırım ve teknoloji transferi karşılığında AB'ye Rus yakıt arzının beklenen artışına eşlik edecek bir diyaloğa ihtiyaç duyulduğu düşüncesinden yola çıkarak kurulmuştur (Milatschew, 2012: 39).

Enerji Diyaloğu 5 temel konuya odaklanmaktadır: piyasa ve arz güvenliği; enerji verimliliği; ulaşım altyapısı, yasal çerçevelerin, teknolojilerin ve yatırım koşullarının güçlendirilmesi; Kyoto Protokolü ve pan-Avrupa enerji piyasasının oluşturulması (Romanova, 2008:220). Enerji Diyaloğu çerçevesinde işbirliği, yatırım, altyapı, teknoloji ve enerji verimliliği alanlarında yeniliklere sahip iki muhatap taraf: Rus Sanayi ve Enerji Bakanı Victor Khristenko temsil ederken AB'yi de Enerji ve Ulaştırma Genel Direktörlüğü Genel Direktörü François Lamoureux olmak üzere dört çalışma grubu oluşturulmuştur. Enerji diyaloğu boyunca 2001 yılında çalışma grupları dağıtıldı, ancak iki muhatabın işlevleri devam etmiştir. Diyalog AB-Rusya ilişkileri süresinde enerji, çevre ve nükleer enerji alanlarında işbirliğine ilişkin alt gruplara bölünmüştür. AB ve Rusya'daki girişimcileri arasında bağlantı sağlamak amacıyla, 2002 yılında Enerji Teknoloji Merkezi kurulmuştur (Ünal, 2011:124).

AB - Rusya enerji diyaloğunda 3 hedef belirlenebilir (Aalto & Westphal, 2008: 13):

1. Enerji diyaloğunun temel amacı, AB-Rusya enerji ticaretini artırmak için siyasi ve kurumsal bir çerçeve sağlayarak enerji ticareti ve yatırım akışını kolaylaştırmaktır. Her iki taraf da AB'nin Rusya'dan tedarikini sağlama ihtiyacının yarattığı karşılıklı bağımlılığın ve Rusya ihracatının yaklaşık %60'ını sattığı AB'ye enerji talebini sağlama ihtiyacının bir sonucu olarak motive olmaktadır.

2. AB açısından, enerji diyaloğu, AB üye devletlerinin Rusya'daki enerji ticareti konusundaki farklı konumlarını uzlaştırmanın bir aracıdır. AB Anayasası, Birliğin üye ülkelerine enerji konularında ortak bir yetki verecekti. Ancak, bir anayasanın olmaması, AB'nin teşvik ettiği enerji politikası ilkesi tüm tartışmalara rağmen, bu alana ilişkin kararlar yalnızca çevre, teknoloji, rekabet ve iç pazar sektörlerinde alınmakta, AB tarafından tasarlanan ulaşım koridorları ve lojistik zincirleri de olaya dahil olmaktadır.

3. Rus tarafı için, AB ve Rusya arasındaki enerji diyaloğu, en azından enerji ihracatını korumak ve nihayetinde genişletmek, azalan enerji altyapısını modernize

etmek ve ülke ekonomisi için daha iyi koşullar yaratmak adına yatırımları çekmek için bir tür fırsatı temsil etmektedir.

Her iki taraf da enerji dilayoğunu farklı algılamaktadır. Örneğin; AB, Rusya'nın enerji piyasalarını Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) müzakereleri ve enerji diyaloğu yoluyla açmasını ve düzenlemesini istemektedir. Çünkü devlet kontrolündeki Gazprom'un gaz ve boru hattı piyasalarında söz hakkı varsa, Birleşik Enerji Sistemleri elektrik piyasasında da söz sahibi olmaktadır. Diyaloğun ardından Rus hükümeti, enerji üretimi, iletimi ve dağıtımında iki tekeli birbirinden ayırmak için reformlar başlatılmıştır. Reformun ardından, 2003 yılında Birleşik Enerji Sistemleri, dağıtım yasasını onaylarken, Gazprom ile ilgili büyük ilerleme kaydetmemiştir (Grant & Barysch, 2003:2).

Diyalog, AB-Rusya enerji işbirliği düzeyi konusunda bazı başarılar sağlamıştır. Böylece, 2004 yılında Moskova ve Brüksel'in Rusya'nın iç pazarında sübvansiyonlu enerji fiyatları konusunda bir uzlaşma bulmasını sağlamıştır. Buna göre, Rusya iç fiyatları uzun vadede dünya seviyesine yaklaşacaktır. Ayrıca, yıllarca süren müzakerelerden sonra Enerji Diyaloğu, Rusya'nın 2005 yılında gaz ticareti için uzun vadeli sözleşmelerin önemini güvence altına almasına yardımcı olurken, aynı zamanda AB'nin ithalatçı ülkelerin Rus gazını yeniden ihraç etmelerini yasaklayan "varış noktalarını" sınırlamasına yardımcı olmuştur. Toplantılarının en önemli sonuçları 2004 ve 2005 yıllarında gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, hem AB hem de Rusya'nın karşılıklı gaz ticareti için bağlayıcı olmayan bazı tavizleri elde ettikleri için oldukça "ılımlı bir işbirliği" olduğunu göstermektedir (Milatschew, 2012:40).

3.1.3. Enerji Şartı Antlaşması (EŞA)

1991 yılının ortalarında, Hollanda Başbakanı Ruud Lubbers, Avrupa Enerji Topluluğunun kurulması için bir öneride bulunmuştur. Aralık 1991'de Enerji Şartı'na ilişkin siyasi deklarasyon imzalanmıştır. EŞA, AB'nin Rus boru hattı ağını çok taraflı kurallara tabi tutması ve Gazprom tekeline meydan okuması için önemli bir araçtır. Rusya bu antlaşmayı 1994 yılında imzalamış, ancak daha sonra antlaşmanın önemli parçalarından biri olan Transit Geçiş protokolü nedeniyle EŞA'yı onaylamayı reddetmiştir. EŞA'nın Rus eleştirmenleri, bunun AB tarafından Rus tarafına çok fazla olumsuz koşul uygulamak için kullanılan bir araç olduğunu ve Rus enerji şirketi'nin ise Antlaşma'nın onaylanmasından sonra çok az fayda sağlayacağını savunmuştur.

Öte yandan AB, Rusya'nın piyasa ilkelerine uymak ve Hazar boru hatları üzerindeki tekelinden vazgeçmek konusunda isteksiz olduğundan şikayet etmişlerdir (Varol, 2013:205).

EŞA, Rusya'da büyük enerji şirketleri tarafından hoş karşılanmamıştır. Transneft ve Gazprom gibi şirketler onaylamaya karşı çıkarak, "bu, onların EŞA üyesi olan Orta Asya ülkelerinden daha düşük maliyetli gaz için şebeke açmalarını zorunlu kılacağını" savunmuşlardı (Varol, 2013:205). Siyasileştirilmiş gaz ilişkileri, Rusya'nın hala EŞA'yı onaylamamasının nedenlerinden biri olabilir (Losoncz, 2009:154). Birincisi, Gazprom EŞA'nın Rus boru hattı ağına zorunlu üçüncü taraf erişimi getireceğini belirtmiştir. İkincisi, onaylama, Avrupa'ya gaz tedariki için uzun vadeli sözleşmeler sistemini tehlikeye atacaktır. Üçüncüsü, Antlaşma'nın 7. maddesinin bazı hükümleri belirsizdi ve açıklığa kavuşturulması gerekiyordu. Son olarak, Moskova, 10 yıldan uzun bir süredir AB'yi, Duma anlaşmayı onaylayana kadar kendi yoluna gitmekte özgür olduğuna ikna etmeyi başarmıştır (Konoplyanik, 2008:107-109).

3.2. Rusya'nın "Böl ve Yönet" Stratejisi

Avrupa Birliği gaz talebini tek üreticilere olan bağımlılığını sınırlamak için tedarik kaynaklarını ve güzergahlarını çeşitlendirmeyi hedeflemektedir. Buna karşılık Rusya, uluslararası etkisini enerji yoluyla güvence altına almak ve güçlendirmekle ilgilenmektedir. Birliğin en büyük tek gaz tedarikçisi olarak güçlü konumunu sürdürmek, bu nedenle yalnızca istikrarlı gelirleri garanti etmekle kalmaz, aynı zamanda AB'nin pazarlık kaldıracını da sınırlamaktadır. AB üye ülkeleri ulusal enerji dengelerinde gaza farklı şekilde bağımlı olduklarından, aynı zamanda Rus gazına olan güvenlerinin farklılığından, Rusya'ya veya genel olarak enerjiye karşı ortak bir konum üzerinde birleşme konusunda zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Dolayısıyla Moskova, Birliğin çeşitlendirme yaklaşımını engellemeye çalışmaktadır (Milatschew, 2012:40-41).

Birliğin gaz tedarik yollarını ve kaynaklarını çeşitlendirmeye yönelik tedbirleri arasında LNG kapasitesinin daha iyi teşvik edilmesi ve Güney Koridorunun geliştirilmesi yer almaktadır. İkincisi, Rusya'yı atlayarak Hazar ve Güneybatı Asya kaynaklarından doğal gaz tedarik etmeyi amaçlamaktadır. Trans-Avrupa Enerji Ağları (Trans-European Energy Networks (TEN–E)) bağlamında Güney Gaz Koridoru, stratejik öneme sahip önerilen üç boru hattını içerecekti: (1)

Beyaz Akım (gerçekleşmemiş proje) Gürcistan'ın Hazar bölgesinden Romanya ve Ukrayna üzerinden Avrupa'ya doğal gaz taşıyacaktı; (2) Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğal Gaz Boru Hattı (ITGI); ve (3) Nabucco boru hattı ağırlıklı olarak Türkmenistan veya Azerbaycan gazı ile beslenmesi önerilen, Türkiye'den Bulgaristan, Romanya ve Macaristan üzerinden Avusturya'ya uzanacaktı (Van Aartsen, 2009:2-3).

Harita 2. Nabucco, Kuzey Akımı ve Güney Akımı'nın ÖngörülenGüzergahları

Kaynak:https://www.researchgate.net/figure/Nordstream-Nabucco-and-South-Stream-Pipeline-Routes_fig6_265117320 , E.T.14.01.2022

Rusya'dan Batıya rekabetçi boru hatları inşa etmek ve böylece Birliğin Rusya'nın çeşitlendirme çabalarını önlemeyi hedeflemesi, Moskova'nın "böl ve yönet" stratejisinin en belirgin aracı gibi görünüyordu. Sınırlı tüketim kapasitesi ve kısıtlı mali kaynaklar nedeniyle belirsiz sayıda boru hattı inşa edilememektedir.

Burada, Ukrayna'yı bir transit devlet olarak atlamayı amaçlayan Moskova, tedarik yollarını çeşitlendirirken, Rusya'nın Birliğin gaz pazarındaki konumunu açıkça güçlendiren ve Güney Koridorunun rolünü sınırlayan iki proje başlatmıştır. Bu projeler Kuzey Akım ve Güney Akım boru hatları olmuştur (Milatschew, 2012:42).

Güney Akım, Karadeniz'in dibinden Rusya'dan Bulgaristan'a geçmesi ve ardından iki kola ayrılması gerekiyordu. Birincisi Sırbistan ve Macaristan'dan Avusturya'ya, ikincisi Yunanistan'dan Güney İtalya'ya kadar uzanması planlanan gerçekleşmemiş bir uluslararası doğal gaz boru hattı projesidir ve bunun yerine 2016 yılında yeni bir Türk Akımı doğal gaz boru hattı projesi gelmiştir. Başlangıçta, iki kolun Balkan Yarımadası'ndan İtalya ve Avusturya'ya gitmesi gerekiyordu, ancak kesin güzergahları hiçbir zaman onaylanmamıştır. Doğal gaz boru hattının inşaası 7 Aralık 2012'de başladı ve planlamaya göre 2015'te sona ermesi gerekiyordu. Doğal gaz boru hattının Avrupa'ya Rus doğal gaz tedarikini çeşitlendirmesine, tedarikçilerin ve alıcıların transit ülkelere olan bağımlılığını azaltmasına (özellikle Ukrayna'dan) izin vereceği varsayılmıştır. Boru hattının ilk gaz teslimatlarının 2015 yılı sonunda yapılması planlanmıştır. 17 Nisan 2014'te Avrupa Parlamentosu, doğal gaz boru hattının inşasını reddetmeyi öneren bir karar almıştı, ancak Avrupa Komisyonu'na göre, Güney Akım'ın inşasının dondurulması söz konusu bile değildi. 1 Aralık 2014'te Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, Türkiye'deki müzakereler sırasında, AB'nin yapıcı olmayan konumu nedeniyle Rusya'nın Güney Akım'ın uygulanmasına devam edemeyeceğini ve Türkiye'ye aynı kapasiteye sahip bir doğal gaz boru hattının inşasına, aynı zamanda Mavi Akım doğal gaz boru hattının genişletilmesine ilişkin bir mutabakat anlaşmasının imzalandığını söylemiştir (https://www.tadviser.ru/index.php/Компания:Южный_поток_(South_Stream_AG) , E.T. 15.01.2022).

Kuzey Akım boru hattı, Yamal Yarımadası gibi diğer alternatif rotalara kıyasla son derece maliyetlidir. Bu, ekonomik motiflerin Rusya'nın siyasi çıkarlarına eşlik ettiğini göstermektedir. Daha pahalı bir proje, tüketiciler üzerinde uzun vadeli bağlayıcı bir etki yaratırken, diğer projelerle mevcut finansal kaynaklar nedeniyle rekabeti engeller. Her iki faktör de Rusya'nın lehine çalışıyor görülmektedir. Bu nedenle, Kuzey Akım boru hattının hayata geçirilmesinin Rusya'nın “böl ve yönet” stratejisinin başarılı bir unsuru olduğu ve üye devletlerin bölünmelerini güçlendirdiği sonucuna varabiliriz (Baltık devletlerinin itirazı ve Almanya'nın desteği) ve çeşitlendirme çabaları açısından AB'nin “istek tatminini” engellemektedir (Grätz, 2012:9-10).

Ocak 2009'da Rusya, Türkmenistan gibi Orta Asya ülkelerinden gelen gaza "net gelir ikame değeri" fiyatlandırması getirerek AB tarafından tercih edilen Nabucco projesine (Nabucco–gerçekleşmemiş, iptal edilmiş projedir) yönelik beklentiyi nihayet engellemeyi başarmıştır. "Net gelir ikame değeri" sistemi kapsamında, gaz üreticileri daha önce 2009 yılına kadar kullanılan "maliyet artı" fiyatlandırma sisteminin aksine, gaz ihracatı için daha yüksek değerler almaktadır. Rusya, fiyatlandırma sistemini değiştirerek, Avrupa şirketlerinin 2009'dan önce Orta Asya ülkeleriyle yaptığı müzakerelerde sahip olduğu rekabet avantajını geride bırakmayı başarmıştır. Bu durum, önerilen Nabucco boru hattı projesi üzerinden yapılan ihracat artık Türkmenistan için Rusya üzerinden yapılan ihracattan daha karlı değildir. Sırasıyla, Rusya'nın AB ile işbirliğine ilişkin "böl ve yönet" stratejinin ölçülmesi, 2000'li yıllarda daha sık meydana geldiği şeklinde özetlenebilir: Hem Kuzey Akım boru hattı hem de Orta Asya gaz ihracatı için yeni fiyatlandırma sistemi, AB'nin çeşitliliğini baltalamakta ve Rusya'nın uluslararası gaz pazarındaki konumunun temelini oluşturmaktadır (Milatschew, 2012:43).

3.3. Rusya Federasyonu Avrupa Birliği'ne Bağlayan Doğal Gaz Boru Hatları ve Alternatif Boru Hatları

3.3.1. Rusya Federasyonu'nu Avrupa Birliği'ne Bağlayan Doğal Gaz Boru Hatları

Rusya Federasyonu, gaz boru hattının dünyayı dört sefer yapacak kadar uzunluğa sahip olduğunu iddia etse de, Rusya ile Avrupa Birliği arasındaki tüm doğal gaz akışını Ukrayna (%80) ve Beyaz Rusya (%20) üzerinden geçen boru hatları ile sağlanmaktadır. Rusya Federasyonu doğal gazı, yaklaşık olarak 110-120 m^3 taşıma kapasiteli Siyanie (Northern lights), Yamal-Avrupa doğal gaz boru hatlarıyla Beyaz Rusya üzerinden, Mavi akım doğal gaz boru hattıyla Türkiye üzerinden, Kuzey Akım (Nord Stream) doğal gaz boru hattıyla Almanya üzerinden, Urengoy-Pomary-Uzhorod ve Soyuz doğal gaz boru hatlarıyla Ukrayna üzerinden Avrupa Birliği'ne aktarılmaktadır (Erkan, 2013:183).

Harita 3. Rusya Federasyonu Boru Hatları

Kaynak: Gazprom

3.3.1.1. Yamal-Avrupa I Doğal Gaz Boru Hattı

Yamal-Avrupa I doğal gaz boru hattı, Rusya Federasyonu doğal gazını Avrupa Birliğine ulaştıran en önemli doğal gaz boru hatlarından biridir. Uluslararası doğal gaz boru hattı Yamal-Avrupa 4 ülkeden geçmektedir: Rusya, Belarus, Polonya ve Almanya. Yeni ihracat koridoru, Rusya'nın Batı Avrupa'ya gaz arzının esnekliğini ve güvenilirliğini artırmıştır. Avrupa Birliği, Yamal-Avrupa'yı Trans-Avrupa Ağı'nın (Trans-European Networks (TEN)) bir parçası olarak uygulanan en öncelikli yatırım projesi olarak nitelendirmiştir. Yamal-Avrupa I gaz boru hattının inşaatına 1994 yılında başlanmış ve 1999 yılına kadar devam etmiştir. 2006 yılında Yamal-Avrupa doğal gaz boru hattı son kompresör istasyonu devreye alındıktan sonra 32.9 milyar m^3 taşıma kapasitesine ulaşmıştır. Gaz boru hattındaki kompresör istasyonlarının

sayısı -14, boru çapı - 1420 milimetre ve borunun toplam uzunluğu - 2000 kilometreden fazlasını oluşturmaktadır (Gazprom, https://www.gazprom.com/projects/yamal-europe/, E.T. 18.01.2022).

Harita 4. Yamal-Avrupa Boru Hattı

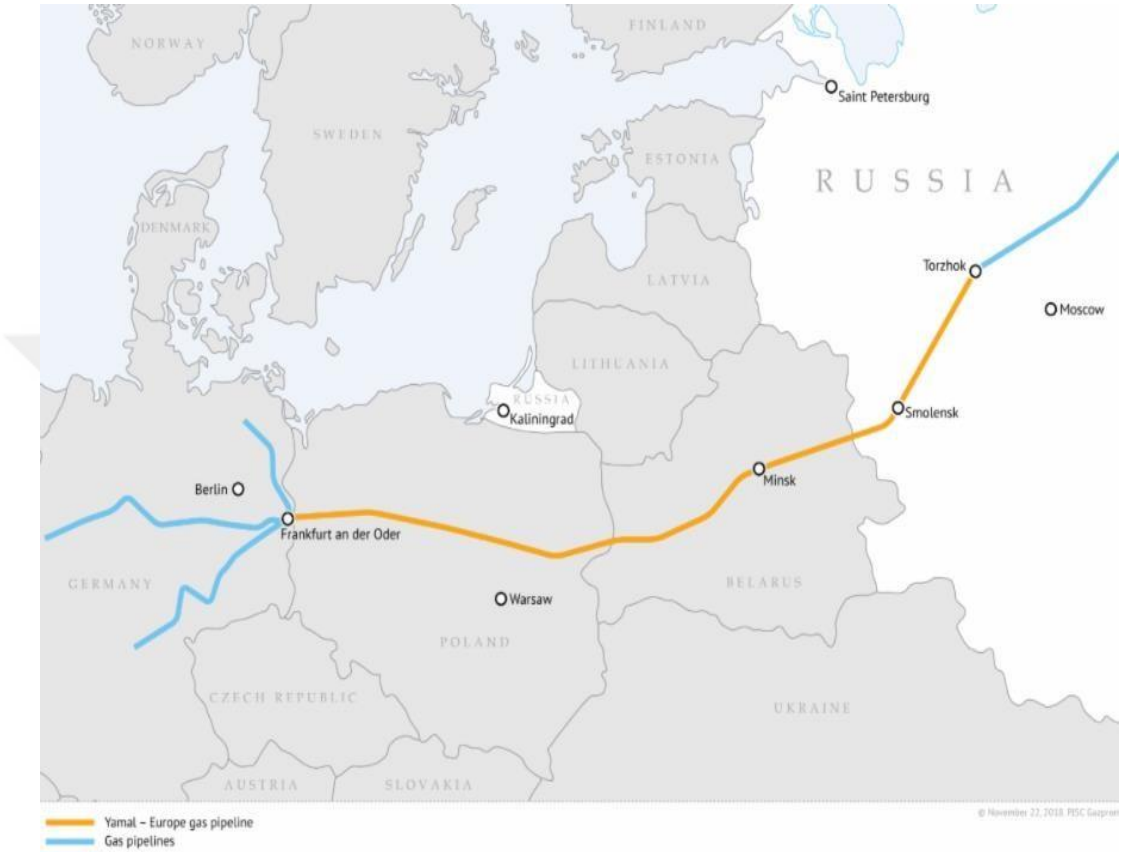

Kaynak: Gazprom

Yamal-Avrupa doğal gaz hattının güzergahı, Belarus ve Polonya üzerinden geçmekte ve Alman YAGAL doğal gaz boru hattı ile Berlin'e bağlanmaktadır. Almanya'nın gelişmiş gaz altyapısında önemli bir yere sahip olan Berlin'e ulaşan Rus doğal gazı, Avrupa Birliği'nin doğal gaz şebekesine ve birçok Avrupa ülkesine taşımaktadır (Erkan, 2013: 184).

402 kilometre uzunluğundaki Tarzhok, Kuzey Tyumen bölgelerinden başlayan doğal gaz boru hattı 3 kompresör istasyonuna (Rzhevskaya, Kholmsko-Zhirkovskaya ve Smolenskaya) sahiptir. Rusya Federasyonu sınırlarının ardından 575 km'lik doğal gaz boru hattı Beyaz Rusya sınırında devam etmektedir. Hattın Beyaz Rusya bölümünde de 5 adet kompresör istasyonu (Nesvizhskaya, Krupskaya, Slonimskaya, Minskaya ve Orshanskaya) bulunmakta ve Beyaz Rusya'da işletim hakkı Rusya'nın Gazprom şirketine ait olmaktadır. Polonya sınırlarında yer alan boru

hattı yaklaşık 683 km uzunlukta ve bu bölümde 5 kompresör istasyonu (Ciechanow, Szamotuly, Zambrow, Wloclawek ve Kondratki) bulunmaktadır. Yamal-Avrupa I doğal gaz boru hattının Polonya kısmının hakları EuRoPol Gaz şirketine aittir. Gaz boru hattının en batı noktası Alman-Polonya sınırının yakınındaki Frankfurt Oder bölgesindeki Malnow kompresör istasyonudur. Burada gaz boru hattı YAGAL-Nord gaz taşıma sistemine bağlanır. Bu sistem de STEGAL-MİDAL-Rehden UGS gaz taşıma sistemine bağlanmaktadır. Alman doğal gaz boru hattının sahibi WİNGAS şirketidir (Gazprom, https://www.gazprom.com/projects/yamal-europe/, E.T. 18.01.2022).

3.3.1.2.Urengoy-Pomary-Uzhgorod Doğal Gaz Boru Hattı (Brotherhood)

Urengoy-Pomary-Uzhgorod Gaz Boru Hattı (Brotherhood Gaz Boru Hattı, Batı-Sibirya Gaz Boru Hattı ve Trans-Sibirya Gaz Boru Hattı olarak da bilinir), Rusya'dan Ukrayna üzerinden Batı Avrupa'ya gaz taşıyan büyük bir doğal gaz boru hattıdır. Boru hattı, Sibirya'nın kuzeybatısındaki Urengoy gaz sahasından başlamakta ve Rusya'nın Avrupa kısmının güneybatısından Ukrayna/Slovakya sınırındaki Ukrayna'nın Uzhgorod kentine kadar uzanmaktadır Boru hattının inşaatı için sözleşme Aralık 1964'te imzalanmış ve sadece 2.5 yıl sonra ilk gaz Çekoslovakya'ya teslim edilmiştir. Boru hattı ilk Sovyet gaz ihracat rotasıydı. Şimdi Urengoy-Pomary-Uzhgorod Merkezi gaz taşıma koridorunun bir parçasıdır (https://www.gem.wiki/Urengoy-Pomary-Uzhgorod_Gas_Pipeline#cite_note-10, E.T. 28.01.2022).

Urengoy-Pomary-Uzhgorod doğal gaz boru hattı 32 milyar m^3 taşıma kapasitesi ile inşa edilmiş, 1983 yılında faaliyete başlamıştır. Boru hattı başlangıçta aynı güzergah boyunca birlikte çalışan iki paralel segmente sahip olacak şekilde tasarlandı, ancak ABD ambargosu ve ABD Cumhurbaşkanı Reagan'ın boru hattına yönelik yaptırımları nedeniyle yalnızca bir boru hattı segmenti tamamlanmıştr (Gazprom, https://www.gazprom.ru/about/history/people/dinkov/batalin/, E.T. 28.01.2022).

Boru hattı, Ukrayna üzerinden geçerek Slovakya'ya uzanan en büyük Rus doğal gaz taşıma rotasıdır. Avrupa'ya transfer edilen Rus doğal gazının yaklaşık olarak %70'lik kısmını sağlayan Brotherhood, Ukrayna ve Slovakya'dan transit olarak geçerek iki kola ayrılmaktadır. Hattın bir kolu Çek Cumhuriyeti, İsviçre,

Almanya ve Fransa'ya uzanırken diğer bir kolu da Avusturya, Macaristan, İtalya ve bazı Eski Yugoslavya ülkelerine uzanmaktadır (Erkan, 2013:185). Urengoy-Pomary-Uzhgorod (Brotherhood) doğal gaz boru hattının güzergahı Harita 3'de gösterilmiştir.

Haziran 2014'te Ukrayna'nın Poltava bölgesindeki boru hattı boyunca bir patlama meydana geldi. Ukrayna İçişleri Bakanlığı sebep olarak sabotajı gösterdi, ancak Enerji Bakanlığı bunun patlamaya yol açan basınç düşmesi sorunu olduğunu belirtmiştir. Poltava yerel yönetimi, şebeke operatörüne kendi bölgelerindeki boru hattının kötü durumu hakkında bilgi verdiğini iddia etse de, operatör gerekli onarımları yapmayı reddetmiştir (https://www.gem.wiki/Urengoy-Pomary-Uzhgorod_Gas_Pipeline#cite_note-10, E.T. 28.01.2022).

3.3.1.3. Soyuz Doğal Gaz Boru Hattı (Orenburg Western Border Gas Pipeline)

Sovyetler Birliği tarafından 1975-79 yıllarında Orenburg gaz kondensat sahasının geliştirilmesi çerçevesinde, Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'nin diğer ülkeleriyle birlikte inşa edilmiştir: Bulgaristan, Macaristan, Alman Demokratik Cumhuriyeti, Polonya, Romanya ve Çekoslovakya. Orenburg gaz kondensat sahasının ortak geliştirilmesi ve Orenburg gaz boru hattının inşasına ilişkin genel anlaşma, 21 Haziran 1974'te katılımcı ülkeler tarafından imzalanmıştır. Soyuz gaz boru hattı 11 Kasım 1980'de faaliyete başlamıştır. Soyuz doğal gaz boru hattı Rusya, Kazakistan ve Ukrayna topraklarından Orenburg - Uralsk - Aleksandrov Gay - Sokhranovka (Rusya ve Ukrayna'nın sınırı) - Kremenchug - Dolina - Uzhgorod güzergahından geçmektedir. Doğal gaz boru hattının toplam uzunluğu, Kazakistan topraklarında 300 km ve Ukrayna topraklarında 1568 km olmak üzere 2750 km'dir . Ukrayna'nın Bar şehrinde (Vinnytsia bölgesi) Soyuz doğal gaz boru hattının güzergahı, Urengoy - Pomary - Uzhgorod ana doğal gaz boru hatlarının güzergahına bağlanmaktadır. Ukrayna'nın batı sınırında "Tekovo", "Beregovo" ve "Uzhgorod" gaz ölçüm istasyonları vasıtasıyla Soyuz boru hattı Romanya, Macaristan ve Slovakya'ya kadar gaz taşımaktadır. Slovakya'dan gaz, Orta ve Batı Avrupa'daki diğer ülkelere de taşımaktadır (Çek Cumhuriyeti, Avusturya, Almanya, Fransa, İsviçre, Slovenya, İtalya) (https://ru.wikipedia.org/wiki/Союз_(газопровод), E.T. 29.01.2022). Soyuz doğal gaz boru hattının güzergahı Harita 3'de gösterilmiştir.

Yamal-Avrupa boru hattı kadar yüksek kapasiteye sahip olmasa da, Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nden sonra da faaliyete devam eden Kazakistan ve

Türkmenistan'dan piyasa fiyatının çok altında satın alarak doğal gazı, Soyuz doğal gaz boru hattı üzerinden Avrupa'ya taşımıştır. Bu ülkelerinin öncelikle Sovyetler Birliği'nde inşa edilen gaz hatlarını kullanma ihtiyacı ve bu mevcut boru hatlarının Rusya Federasyonu'nun kontrolü altında olması, Soyuz doğal gaz boru hattının önemini arttırmaktadır (Uluatam, 2010:64).

3.3.1.4. Northern Lights Doğal Gaz Boru Hattı (Siyaniye Severa)

Northern Lights, Beyaz Rusya ve Polonya üzerinden geçen Rusya'daki doğal gaz boru hattı sistemidir. Bu, Rusya'nın kuzeybatısına ve Avrupa'ya doğal gaz sağlayan önemli boru hatlarından biridir. Northern Lights boru hattı sistemi, 1960-1980'lere kadar Sovyetler Birliği'nde inşa edilmiştir. Vuktıl-Ukhta-Gryazovets-Torzhok bölümünün inşaatı 1967'de başlamış ve 1969'da tamamlanmıştır. 1974 yılında Minsk'e kadar uzatılmıştır. İkinci ana hattın inşaatı 1970'lerde, üçüncü ana hattın ise 1985'te bitmiştir. Doğal gaz başlangıçta Vukhtıl gaz sahasından sağlanıyordu, ancak boru hattı daha sonra Urengoy gaz sahasına bağlamak için uzatılmıştır (https://360wiki.ru/wiki/Northern_Lights_(pipeline), E.T. 01.02.2022).

Northern Lights boru hattı sisteminin toplam uzunluğu 7.377 kilometre olup, bunun yaklaşık 2.500 kilometresi Rus gazını Avrupa'ya taşımak için kullanılmaktadır. Boru hattı Belarus üzerinden Ukrayna ve Batı Avrupa'ya taşıyan birkaç kolu bulunmaktadır. Ek olarak, birkaç büyük Rus boru hattı da bu sisteme bağlıdır. Yeni Yamal-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı'nın bir kısmı da Northern Lights boru hattına paralel uzanmaktadır. Torzhok'ta, ana gaz boru hattından, Beyaz Rusya'nın gaz şebekesine bağlanan Torzhok-Minsk-Ivatsevichy'nin bir kolu geçmektedir. Beyaz Rusyadan birkaç kollar uzanarak Ukrayna, Litvanya, Polonya, Kaliningrad (Rusya) ve Batı Avrupa'ya gaz sağlanmaktadır (https://360wiki.ru/wiki/Northern_Lights_(pipeline), E.T. 01.02.2022).

Bunlar (https://www.gem.wiki/Northern_Lights_Gas_Pipeline, E.T. 01.02.2022):

1. Torzhok-Minsk-Ivatsevichy (Rusya'dan Beyaz Rusya'ya)
2. Ivatsevichy-Kobryn-Dolyna (Beyaz Rusya'dan Ukrayna'ya)
3. Minsk–Vilnius–Kaliningrad (Beyaz Rusya'dan Litvanya ve Rusya'ya)
4. Kobryn-Brest-Varşova (Beyaz Rusya'dan Polonya'ya).

Harita 5. Northern Lights Boru Hattı

Kaynak: Wikipedia

Avrupa ülkelerine yapılan teslimat hacmi yılda 7,1 milyar m³ olmaktadır. Boru hattı sisteminin Rus bölümü, Rusya'nın birleşik gaz sisteminin bir parçasıdır ve Gazprom tarafından işletilmektedir. Beyaz Rusya topraklarındaki boru hattı Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Beyaz Rusya'nın mülkü haline geldi ve şimdi Beltransgaz'a aittir (https://360wiki.ru/wiki/Northern_Lights_(pipeline), E.T. 01.02.2022).

3.3.1.5. Mavi Akım Doğal Gaz Boru Hattı

BOTAŞ ile Gazprom arasında Mavi Akım doğal gaz boru hattı projesi 15 Aralık 1997 tarihinde anlaşma çerçevesinde, Gazprom, 25 yıl boyunca Mavi Akım doğal gaz boru hattı üzerinden Türkiye'ye 365 milyar m³ gaz tedarik etmek üzere bir sözleşme imzalamıştır. Anlaşmaya göre yılda 16 milyar m³ doğal gaz Rusya Federasyonu topraklarından çıkarak, Karadeniz'den geçerek Türkiye'ye ulaşmaktadır. Daha önce düşünülen ancak sonrasında iptal edilen, Bulgaristan üzerinden AB ülkelerine doğal gaz taşıması teklif edilen Güney Akım projesi yerine, Yunanistan üzerinden AB ülkelerine doğal gaz taşıyan Mavi Akım projesi gündeme gelmiştir (Yıldız, Uğur & Durucan, 2017: 359).

Mavi Akım doğal gaz boru hattı, Rusya Federasyonu'nun yaşadığı Çeçen krizi ve Orta Asya'da rezerv ve enerji taşıma rotası olan Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu gibi bölgesel nedenlerden dolayı güvenli bir ulaşım yolu bulmak amacıyla inşa edilen önemli gaz boru hatlarından biridir. Güvenli bir enerji akışı sağlayabilecek geçiş koridoru olan Türkiye'den geçen ve Avrupa'yı da içine alan büyük bir enerji piyasasına Türkiye de dahil edilmektedir. İtalyan ENI, Rus Gazprom ve Türkiye BOTAŞ ortaklığında 1997 yılında yapımına başlanan Mavi Akım doğal gaz boru hattı, 2005 yılında Beregovaya kompresör istasyonunun işletmeye alınmasıyla tamamlanmıştır. Mevcut hattın işletimi BOTAŞ ve Gazprom tarafından yürütülürken, iki taraf arasındaki özel bir anlaşmaya göre Türkiye, Rusya Federasyonu'nun onayı olmadan doğal gazı üçüncü ülkelere satış yapamamaktadır (Erkan, 2013:186-187).

Rusya Karadeniz-Türkiye doğal gaz iletim hattının (Mavi Akım) uzunluğu 1213 km'dir, ancak toplam uzunluğunun 400 km'lik kısmı Karadeniz'in dibindeki Samsun Limanı'ndan başlayarak Amasya, Çorum, Kırıkkale üzerinden Ankara'ya ulaşmakta ve ana hat ile birleşmektedir. Mavi Akım, Ukrayna, Moldova, Romanya ve Bulgaristan topraklarından geçen Rusya'dan Türkiye'ye giden gaz taşıma koridorunu tamamlamaktadır (Gazprom, https://www.gazprom.ru/projects/blue-stream/, E.T. 01.02.2022).

Harita 6. Mavi Akım Boru Hattı

Kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Mavi_Akım, E.T. 01.02.2022

2021 yılının sonunda Rusya'dan Türkiye'ye Mavi Akım boru hattı üzerinden doğal gaz sevkiyatında tarihi rekor kırılmıştır. 2021 yılında 15,98 milyar m^3 doğal gaz Mavi Akım üzerinden sevk edilmiştir. Mevzubahis hacim, Mavi Akım'ın 2003'te

devreye alınmasından bu yana en yüksek yıllık hacimdir" ifadeleri kullanılmıştır (https://www.bloomberght.com/turkiye-ye-2021-de-mavi-akim-uzerinden-rekor-gaz-sevkiyati-yapildi-2297668, E.T. 01.02.2022).

3.3.1.6. Türk Akımı Doğal Gaz Boru Hattı

Türk Akımı, Karadeniz üzerinden Rusya'dan Türkiye'ye ihraç edilen bir gaz boru hattıdır. Rusya'nın Anapa şehrinden Kıyıköy'e uzanan ve 935'er kilometre uzunluğundaki iki hattan oluşan TürkAkım'ın inşaat süreci 2019 yılında sona ermiştir Türk Akımı doğalgaz boru hattı açıldı (TürkAkımı Hattı Projesi) - Son Dakika Ekonomi Haberleri | NTV Haber, E.T. 04.02.2022).

Gaz boru hattının iki kolundan biri Türk tüketicilerine, ikincisi ise Güney ve Güneydoğu Avrupa ülkelerine gaz tedariki için yapılmıştır. Türk Akımı'nın toplam kapasitesi 31.5 milyar m³ (her kolu 15.75 milyar m³) olmaktadır. Boru hattı üzerinden teslimatlar Ocak 2020'de başlamıştır. BOTAŞ ve Gazpromu'un kurduğu ortak firma tarafından işletilecek olan Türk Akımı, Avrupa'nın doğal gaz ihtiyacını karşılayan önemli bir rota niteliğini taşımaktadır. 2020 yılında Türk Akımı üzerinden doğal gaz taşıma hacmi 13.51 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir (Gazprom, http://www.gazpromexport.ru/projects/transportation/6/, E.T. 04.02.2022).

Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasında yaşanan doğal gaz sorunları Balkanlar üzerinden Türkiye'ye ulaşan Batı hattında gazın kesilmesine neden olmakta ve bu durum özellikle kış aylarında Türkiye'nin enerji güvenliği açısından ciddi sorunlar yaratmaktadır. Rusya açısından bakıldığında, Rusya'nın Ukrayna üzerinden Avrupa ülkelerine yaptığı doğal gaz tedariğine ilişkin anlaşmaların 2019 yılında sona ereceği bilindiğinden, Rusya, Türk Akımı projesiyle Avrupa'ya doğal gaz taşımak için bir alternatif yola sahip olacaktır. Rusya %40'nı Ukrayna üzerinden Avrupa'ya doğal gaz sattığı, Türk Akımı projesini gerçekleştirirken, bir yandan sık sık yaşanan Ukrayna siyasi krizlerini yönlendirme zorunluluğu azalacak, diğer yandan transit devletin ortadan kalkmasıyla birlikte Avrupa pazarına doğrudan erişebilecek. Hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın dış politikası için stratejik öneme sahip olan Türk Akımı projesi, Türkiye'nin artan enerji ihtiyaçlarını daha uygun bir fiyat üzerinden karşılama imkânı sağlamaktadır (Yıldız, Uğur & Durucan, 2017: 360).

Rekabet hukuku nedeniyle, Avrupa Komisyonu, bir ülkenin boru hattının hem tedarikçisi hem de hissedarı olmasına karşı çıkmaktadır. Sonuç olarak, Türkiye Akımı öncesi gündeme gelen Güney Akım projesi, Komisyonun baskısı ile iptal edilmiştir. AB üyesi olan Yunanistan ve Bulgaristan, Rus doğal gazının Avrupa'daki dağıtım merkezi olmayı hedeflemiştir. Rusya ise Bulgaristanı seçerek Güney Gaz Koridorunun güzergâhında yer alan Yunanistan'ı devre dışı bırakmıştır (Kakışım, 2020: 270).

Bu bağlamda, Bulgaristan Türk Akımı'na Türkiye sınırında bağlanmak için 11 km uzunluğundaki ara bağlantı boru hattının inşaatına başlamıştır. Yıllık 3 milyar m^3 doğal gaz için tamamen Rusya'ya güvenen Bulgaristan, Ukrayna ve Romanya'ya nakliye ücreti ödemeyerek her yıl hazinesinde milyonlarca avro tasarruf edebilecektir. Bulgar doğal gaz fiyatlarının Türk akışı sayesinde ortalama %5 oranında düşeceğini hesaplanmaktadır (https://tr.euronews.com/2020/01/08/turk-akimi-dogal-gaz-boru-hatti-turkiye-rusya-ve-bolge-icin-ne-anlam-tasiyor, E.T. 04.02.2022).

Rusya ve Türkiye arasında imzalanan anlaşmaya göre, Türk Akımı'nın deniz kolu tamamı Rusya tarafından inşa edilirken, Türkiye tarafından kullanılacak olan boru hattının kara bölümünün inşasını Türkiye üstlenmektedir. AB'nin onayı durumunda, Avrupa'ya ulaşacak ikinci boru hattının kara bölümünün inşası ise Türkiye ve Rusya ortaklığa eşit katılımla gerçekleştirilecektir. Bununla birlikte, ortaklığın eşit payına rağmen, Türkiye bu boru hattı üzerinden Avrupa ülkelerine akacak doğal gaz fiyatının belirlenmesinde ve boru hattının kontrolünde söz sahibi değildir. Bu durumda, anlaşmanın birçok maddesinde, Avrupa'ya ulaşacak bölümlere ait olan Türkiye topraklarının transit olarak kullanılacağı belirtilmektedir. Buna ek olarak, Rusya Avrupa'ya ulaşacak boru hattını kontrol edecek ve Türk doğal gaz piyasasını yöneten yasalar bu boru hattına üçüncü tarafların erişimine ve tarife kurallarına tabi olmayacaktır. Türk Akımı'nın Avrupa ülkelerine ulaşacak olan kısmını kontrol etme hakkının olmaması, bu hattan geçen doğal gazın Türk ulusal doğal gaz şebekesine girmeden transit geçişinin yapılması, Türkiye'nin üçüncü ülkelere doğal gaz ihraç etme hakkının olmaması, Türkiye'nin Avrupa ülkelerine sağladığı doğal gazı fiyatlandıramaması ve Bulgaristan'ın Güneydoğu Avrupa'da bir dağıtım merkezi olarak ortaya çıkması, Türk Akımı'nın Türkiye'yi bir enerji merkezine dönüştürebilecek bir proje olmadığını kanıtlamaktadır (Kakışım, 2020: 270).

Aralık 2020'de Sırbistangaz'ın direktörü Dusan Bajatovic, Türk Akımı'ndan Sırbistan'a gaz akışının başladığını duyurmuştur. Böylece Rusya-Türkiye-Bulgaristan-Sırbistan doğal gaz taşıma güzergahı açılmış oldu. Gelecekte, Türk Akımı'ndan gaz tedarik altyapısının Macaristan ve Slovakya'ya getirilmesi planlanmaktadır (https://tass.ru/ekonomika/7507125, E.T. 04.02.2022).

Harita 7. Türk Akımı Boru Hattı

Kaynak: Türk Akımı doğalgaz boru hattı açıldı (TürkAkımı Hattı Projesi) - Son Dakika Ekonomi Haberleri | NTV Haber, E.T. 04.02.2022).

4 Temmuz 2021'de Sırbistan ile Macaristan arasındaki bağlantı bölümü inşa edilmiştir. Eylül 2021'de Gazprom, Ukrayna'yı geçerek Macaristan'a gaz tedariki için sözleşme imzalamıştır. Bu sözleşmeye göre, önümüzdeki 15 yıl içinde Macaristan'ın, Türk Akımı ve Güneydoğu Avrupa'nın gaz iletim sistemleri aracılığıyla Rusya'dan yılda 4.5 milyar m³ doğal gaz alması gerekmektedir: 3.5 milyarı Sırbistan ve 1 milyarı Avusturya üzerinden. Bu, Ukrayna makamlarının hoşnutsuzluğuna neden olmuştur. Macaristan'a gaz tedariki 2021 Ekim ayında başlamıştır. 2021 yılında Türkiye'deki yüksek talep ve Romanya ve Macaristan'ın katılması nedeniyle gaz boru hattı artık %80'in üzerinde kullanılmaktadır. 1 Aralık 2021'de Gazprom, Türk Akımı üzerinden rekor miktarda gaz sağlamıştır – 45.5 milyon m³, Rusya gazının Avrupa'ya ulaşmaya başladığı Türkiye-Bulgaristan sınırında böyle bir akış kaydedilmiştir. Bulgaristan – 10.5 milyon m³, Yunanistan – 9.6 milyon m³, Sırbistan – 8.9 milyon

m³, Romanya – 8.5 milyon m³, Macaristan (Romanyadan geçerek) – 6.3 milyon m³ ve Kuzey Makedonya – 1.7 milyon m³ Avrupaya ulaşmıştır (Турецкий поток — Википедия (wikipedia.org), E.T. 04.02.2022).

3.3.1.7.Kuzey Akım-1 (Nord Stream-1)

Aralık 2000'de, Avrupa Komisyonu'nun kararıyla, Kuzey Akım – 1 projesine 2006'da onaylanan Trans-Avrupa Ağları (TEN) statüsü verilmiştir. Bu, Kuzey Akım'ın Avrupa'nın sürdürülebilir kalkınması ve enerji güvenliği için büyük öneme sahip olduğu anlamına gelmektedir. Nisan 2010'da Baltık Denizi'nde Kuzey Akım gaz boru hattının inşaatına başlanmıştır. Kasım 2011'de, Kuzey Akımı'nın birinci hattı, Ekim 2012'de ikinci hat işletmeye alınmıştır (Gazprom, https://www.gazprom.ru/projects/nord-stream/, E.T. 06.02.2022).

Kuzey Akım-1, Rusya ile Almanya arasındaki ana doğal gaz boru hattıdır. Baltık Denizi'nin altından geçerek 3 Baltık ülkesinin yanı sıra Polonya, Slovakya ve Ukrayna gibi transit ülkeleri atlayarak geçmektedir. Ukrayna, özellikle Rusya tarafından 2006 ve 2009 yıllarında gaz arzındaki kesintilerin işaret ettiği güvenilmez ve sorunlu bir transit ülke olarak görülüyordu. Kuzey Akım – 1, iki şehri - Novy Urengoy (RF) ve Vyborg şehri üzerinden Lyubimi (Almanya) bir birine bağlamaktadır. Kuzey Akımın ana kaynağı Yuzhno-Russkoye petrol ve gaz sahası olarak kadastroda belirtilen 600 milyar m³ gaz rezervi 6 yıl boyunca Almanya'ya gaz taşımak için yeterli olacaktır. Almanya kıyılarında, Kuzey Akım- 1 gaz boru hattı, Alman gaz boru hatları OPAL ve NEL'i birbirine bağlamakta ve Almanya ile Avrupa ülkelerine gaz sağlamaktadır (Жизнин, & Тимохов, 2019: 28).

Kuzey Akım, yılda yaklaşık 55 milyar m³ gaz taşıyabilmektedir. OPAL'ın taşıma kapasitesi yılda 35 milyar m³ gaza ulaşıyor, bu da Almanya'nın yıllık tüketiminin üçte birine eşittir. NEL gaz taşıma kapasitesi yılda 20 milyar m³'den fazlasını oluşturmaktadır. Boru hattının uzunluğu 1224 km'dir ve yapımı için 2242 milyar ton çelik kullanılmış, aynı zamanda hem yerli hem de yabancı üreticiler ve yatırımcılar dahil edilmiştir (Евсюков & Васильцова, 2013 :23).

Harita 8. Kuzey Akım Boru Hattı

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Nord_Stream, E.T. 07.02.2022

Merkezi Zug'da (İsviçre) bulunan Nord Stream AG, yeni bir açık deniz gaz boru hattı planlamak, inşa etmek ve işletmek için oluşturulmuş uluslararası bir konsorsiyumdur. Rus şirketi Gazprom, konsorsiyum sermayesinin %51 hisseye, Alman şirketleri Wintershall Holding GmbH (BASF Grupları) ve E.ON Ruhrgas AG (E.ON Grupları) her biri %15,5'lik eşit hisseye, Hollandalı gaz altyapı şirketi N.V. Nederlandse Gasunie ve Fransız enerji şirketi GDF SUEZ'in her biri %9 hisselere sahip olmaktadırlar (Nord Stream AG, https://www.nord-stream.com/, E.T. 07.02.2022). Kalan fonlar bankanın proje finansman piyasasından satın alınmıştır. Projenin 3.9 milyar avro tutarındaki ilk aşamasının finansmanı Mart 2010'da başarıyla tamamlanmıştır. İşleme, toplam 26 uluslararası banka dahil oldu ve bu da projenin ilgi çekeciğini göstermiştir. Projeye katılan 12 ülke vatandaşları için yeni işler açılmıştır. Projenin ikinci aşamasının finansmanı Mart 2011'de tamamlanmıştır. 24 bankadan oluşan bir grup, ikinci aşama için 2.5 milyar euro tutarında finansman sağlamıştır (Евсюков & Васильцова, 2013 :23).

Doğal gaz boru hattının inşası için Nord Stream şirketi, güzergahın geçtiği 5 ülkenin her birinden Rusya, Finlandiya, İsveç, Danimarka ve Almanya olmak üzere izin almak zorundaydı. Kuzey Akım doğal gaz boru hattı uluslararası sözleşmelere ve geçtiği ülkelerin her birinin ulusal yasalarına tabidir. Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) sözleşmesi uyarınca yürütülen uluslararası istişarelerin amacı, tüm bu ülkelerin doğal gaz boru hattının potansiyel çevresel etkilerini incelemelerini mümkün kılmaktı. Bu projenin anlaşılmasının karmaşıklığı, her

şeyden önce, uygulamasının riskliliğinden kaynaklanmaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında, etkili ve finansal olarak uygulanabildiği için sürdürülebilir kabul edilmektedir. Bununla birlikte, bir dizi teknik belirsizlikten, çevresel ve olası üretim ve teknolojik risklerden arınmış değildir. Bütün bunlar birlikte kapsamlı bir analiz ve doğrulama gerektiriyordu (Лобанов, 2009:53).

Kuzey Akım'ın, Avrupa'ya yılda 55 milyar m³ doğal gaz taşımak için ek bir rota olduğunu ve tedarik yollarını çeşitlendirerek AB'nin enerji güvenliğini güçlendireceğini belirtmek gerekiyor. Bugüne kadar, Rus gazının yaklaşık %80'i, 1970'lerde inşa edilen eski bir gaz boru hattı sistemi aracılığıyla Ukrayna ve Beyaz Rusya üzerinden Avrupa'ya ihraç edilmektedir. Piyasaya tek bir tedarik kanalına olan bu bağımlılık, hem tedarikçi hem de tüketici için risk oluşturmaktadır. Kuzey Akım, gaz arzındaki kesintilerle ilişkili teknik, ticari ve politik riskleri en aza indirerek mevcut transit kapasitesini tamamlamakta ve Gazprom ile Avrupalı ortaklarına AB'deki gaz talebindeki dalgalanmalara hızla yanıt verme konusunda daha fazla esneklik sağlamaktadır. Tahminlere göre, 2030 yılına kadar Kuzey Akım doğal gaz boru hattından tedarik edilen gazın payı, Avrupa Birliği'ne toplam doğal gaz ithalatının yaklaşık %11'ini oluşturacaktır. Yeni enerji altyapısı yollarını çeşitlendirerek ve Avrupa'ya hammaddelere doğrudan erişim sağlayarak, AB'nin enerji güvenliğini güçlendirmeye yardımcı olacaktır. Doğal gaz boru hattının yüksek rekabet gücü, büyük bir kısmının deniz altından geçtiği gerçeğinden kaynaklanmaktadır bu da, doğal gaz boru hattının uzunluğunu, ara kompresör istasyonlarının sayısını ve dolayısıyla vergi ödemelerini azalmasına izin vermektedir. (Евсюков & Васильцова, 2013:25).

3.3.1.8. Kuzey Akım-2 (Nord Stream-2)

Kuzey Akım-2 projesi (Nord Stream-2) - başarılı olan Kuzey Akım-1 projesinin bir uzantısıdır. Baltık Denizi'ne giden doğal gaz boru hattının giriş noktası Leningrad bölgesinin Ust-Lugi bölgesi ve çıkış noktası ise Almanya'nın Greifswald bölgesindeki toprakları olmuştur. Gaz boru hattı rotasının uzunluğu 1200 km'den fazlasını oluşturmaktadır. Rusya Enerji Bakanlığı tahminlerine göre, yapımı için harcamaların yaklaşık 11 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir (Жизнин, & Тимохов, 2019:29).

Ekim 2012'de, Kuzey Akım hissedarları, gaz boru hattının üçüncü ve dördüncü kollarının inşasına ilişkin bir fizibilite çalışmasının ön sonuçlarını gözden geçirerek inşaatlarının ekonomik açıdan uygun ve teknik olarak mümkün olduğuna karar verdiler. Daha sonra üçüncü ve dördüncü kolların inşası projesi Kuzey Akım-2 olarak adlandırılmıştır. Nord Stream-2 AG, Nisan 2017'de ENGİE, OMV, Royal Dutch Shell, Uniper ve Wintershall şirketleri ile Kuzey Akım-2 doğal gaz boru hattı projesinin finansmanı konusunda anlaşmalar imzalamışlardı. Beş Avrupa şirketi, projenin toplam maliyetinin %50'sinde uzun vadeli finansman sağlayacaktır. Eylül 2018'de Baltık Denizi'nde gaz boru hattının inşaatı başlamış ve Eylül 2021'de Kuzey Akım-2'nin inşaatı tamamlanmıştır (Gazprom, https://www.gazprom.ru/projects/nord-stream2/, E.T. 07.02.2022).

Bu projenin başlıca ekonomik ve jeopolitik avantajları aşağıdakileri içerir (Жизнин, & Тимохов, 2019:29-30):

1) Projenin gerçekleştirilmesi, diğer ana gaz boru hatlarına kıyasla daha düşük ve daha ekonomik işletme maliyetleri sağlayacaktı.

2) Gazprom'un (hissedar olarak) nakliye tarifesi her 100 km'de 1000 m^3 başına 2.1 dolar, Ukrayna toprakları üzerinden ise her 100 km'de 1000 m^3 başına 2.5 dolar olacaktı. Ancak Avrupa'ya gaz transiti için işletme maliyetleri Ukrayna rotasından 1.6 kat daha düşük olacaktı.

3) Zararlı çevresel emisyonların hacminde önemli bir azalma görülecekti.

4) Üretici ve tüketici arasında aracılar olmayacaktı.

5) Rusya Federasyonu ile AB arasında, AB'nin enerji güvenliğinin güçlendirilmesine ve bölgedeki jeopolitik istikrara katkıda bulunacak gaz taşıma altyapısı geliştirilecekti.

Ukrayna, en başından beri tartışmalı Kuzey Akım-2 gaz boru hattının rakibiydi. 2015 yılında başlatılan proje, Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesinin ardından uygulanan AB yaptırımlarıyla uyumluluğu konusunda meşru endişeleri dile getirmiştir. Ancak Kiev 2019'da, Washington ve Brüksel'de Kuzey Akım-2'ye karşı aktif olarak lobi yapmaya başlamıştır. Trump başkanlığındaki altüst olmuş ABD-Ukrayna ilişkisine ve Ukrayna içindeki koordinasyon eksikliğine rağmen, Kiev, Aralık 2019'da Avrupa'nın Enerji Güvenliğini Koruma Yasası (PEESA) kapsamında ABD yaptırımlarının getirilmesi için lobi yapmayı başarmıştır. Ukraynalı yetkililer, boru hattının inşaatı 1.5 yıl süreyle askıya alındığından, geçici zaferi kutlamıştır. ABD yaptırımları, Naftogaz'ın Gazprom ile 2020-2024 dönemi

için gaz geçiş anlaşması imzalamasında da etkili olmuştur (Shagina & Westphal, 2021:5).

Joe Biden'ın yönetime seçilmesiyle Ukrayna, ABD'nin boru hattının inşasını durdurmak için elindeki her türlü yaptırım gücünü kullanacağına dair büyük umutlar beslemiştir. Trump'ın aksine Biden'ın Rusya'ya ve onun çeşitlendirme boru hattına karşı muhalefetinde tutarlı olması bekleniyordu. Kyiv, ABD'nin Kuzey Akım-2'nin "Avrupa için kötü bir anlaşma" olduğu yönündeki açıklamasını, Washington'un projenin ilerlemesine izin vermeyeceğine olan inancının teyidi olarak almıştır. Kiev, Biden'ın bu konuda ekonomik zorlama yerine diplomasiyi tercih ettiğini yavaş yavaş anlamaya başlamıştır. Şubat 2021'e kadar Biden yönetiminin, Almanya ile transatlantik ilişkisini canlandırmaya öncelik verdiği için müttefiklerine karşı bölge dışı yaptırımlar uygulamak istemediğini açıkladı. ABD, PEESA yaptırım paketinin bir parçası olarak Rus boru döşeme gemilerini hedef almıştır, ancak projeye dahil olan Avrupalı şirketlere dokunmamıştır. Daha sonra ABD'nin bu kararla ilgili Ukrayna ile istişare ettiği ve herhangi bir itirazla karşılaşmadığı ortaya çıkmıştır. Ukraynalı yetkililer, ABD yaptırımlarının boru hattını bloke etmek için yeterli olacağından emin oldukları için Kiev bu durumda ciddi bir acil eylem durumu planını devreye sokmayı ertelemiştir (Shagina & Westphal, 2021:5).

Ukrayna Devlet Başkanı Vladimir Zelenskiy, 6 Eylül 2021'de Joe Biden ile ABD Kongresi'nden bir heyet ile yaptığı görüşmede projenin yol açtığı güvenlik tehditlerini net bir şekilde anladıkları için üyelerine teşekkür etmiş ve "Kremlin, gaz kaynaklarını silah olarak kullanmış ve kullanmaya devam etmektedir, Kuzey Akım-2 üzerindeki yaptırım baskısı sürdürülmelidir" diye belirtmiştir. Washington, Kiev'in talebini duymuştur. 10 Eylül'de, ABD Dışişleri Bakanlığı sözcü yardımcısı Jalina Porter, bir basın toplantısında gazetecilerden birinin Kuzey Akım-2'nin inşaatının tamamlanması hakkında yorum yapma talebine yanıt vererek, bu projenin "kötü bir anlaşma" olduğunu söyledi, "Avrupa'ya kötü yansıyabilecek" ve "Avrupa-Atlantik topluluğunun önemli bir bölümünün enerji güvenliğini baltalayabilecek" "bir Rus jeopolitik projesi" olan bu gaz boru hattına karşı çıkmaya devam edeceğiz. Hemen ertesi gün, Naftogaz Ukrayna'nın başkanı Yuriy Vitrenko, ABD yaptırımlarının Rus doğal gaz boru hattının çalışmasını engelleyebileceğini ve ardından Avrupalı şirketlerin boru yoluyla tedarik edilen gazı satın alamayacaklarını umduğunu dile getirmiştir. 1 Ekim'de, Rus gazının Ukrayna gaz taşıma sistemi üzerinden Macaristan'a geçişinin sona ermesiyle ilgili olarak (bu ülkeye teslimatlar Sırbistan ve

Avusturya üzerinden yapılmaya başlandı), ABD ve Alman yetkililerine "Kremlin'in gazını silah olarak kullanması" durumunda söz verdiği yardımı hatırlattı ve Washington'un Kuzey Akım-2 operatörüne karşı yaptırım uygulayacağına olan güvenini dile getirmiştir (Белов, 2021: 75).

ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Ned Price, 23 Kasım 2021 yılında brifingde, kritik değerlendirmelerini bir kez daha tekrarlayarak, gelecekte ABD'nin Amerikan yasalarına göre PEESA, Kuzey Akım-2'nin inşasında yer alan kuruluşlara karşı yaptırım politikalarına devam edecek. Dışişleri Bakanlığı'nın yaptırımlara tabi faaliyetler hakkındaki bilgileri izlediğini, PEESA gereklilikleri açısından alınan gerçekleri göz önünde bulundurarak analiz ettiğini hatırlatmıştır Aynı gün, ABD Hazine Bakanlığı, Ağustos 2021'de Joe Biden tarafından imzalanan kararnameye dayanarak, Kıbrıs'ta kayıtlı Transadria şirketine ve Rus gemisi Marlin'e yaptırım uygulamıştır (https://tass.ru/ekonomika/1300347 , E.T. 15.02.2022).

Polonya en baştan Kuzey Akım-2'nin inşasına karşı çıkmış ve bu projenin Kremlin'in Avrupa'nın Rus gaz kaynaklarına bağımlılığını artırmasına ve transit ülkelere baskı yapmasına izin vereceğini söyleyerek konumunu haklı çıkarmıştır. 2021 sonbaharında Varşova'nın konumu değişmedi – Kuzey Akım -2 konusunda Ukrayna ve Amerikayla aynı taraftaydı. Polonya Kuzey Akım-2'ye yönelik tutumu ile ve Kasım 2021'in ortalarında Polonya Başbakanı Mateusz Morawiecki tarafından "Barış için birlikte çalışalım ve Vladimir Putin'e silah olarak kullandığı enerji kaynakları için fazladan para vermeyelim" ifade ederek liderliğini göstermişir (Белов, 2021: 75).

24 Şubat 2022'de Rusya, Ukrayna'da Batı topluluğunun derhal tepkisine yol açan "özel bir operasyon" başlatmıştır: ülkeler birbirin ardınan Moskova'ya karşı kişisel ve sektörel yaptırımlar uygulamaya başlamış ve birçok uluslararası şirket Rus ortaklarıyla daha fazla işbirliği yapmayı reddetmiştir. Almanya Başbakanı Olaf Scholz, Ukrayna krizinin bir sonucu olarak 11 milyar dolarlık doğal gaz boru hattının belgelendirme sürecini askıya almıştır. Bu karar, Ukrayna Cumhurbaşkanı Volodymyr Zelensky'nin boru hattının "derhal askıya" alınması çağrısında bulunduğu açıklamasının ardından geldi. Nord Stream 2 AG, Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik askeri eylemlerini gerekçe göstererek ABD tarafından yaptırımlara da maruz kalmıştır. ABD'nin yaptırımları sonucunda Nord Stream 2 AG, çalışanlarıyla da sözleşmelere son vermiştir. ABD Hazine Bakanlığı, 23 Şubat'ta şirketin genel müdürü Matthias Varnig'in Nord Stream 2 Agı'ine karşı yaptırımlar uygulamıştır

(https://www.offshore-technology.com/news/nord-stream-2-bankruptcy/, E.T. 02.03.2022).

Reuters haber ajansının bildirdiği habere göre Nord Stream 2 AG'nin e-postayla gönderilen bir bildiride: "ABD'nin Nord Stream 2 AG'ye yönelik yaptırımlarına yol açan son jeopolitik olayların ardından şirket, çalışan sözleşmelerini feshetmek zorunda kaldı. Bu gelişmeden derin üzüntü duyuyoruz" (https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-nord-stream/exclusive-nord-stream-2-owner-considers-insolvency-after-pipeline-halt-sanctions-sources idUSL1N2V425S, E.T. 02.03.2022).

3.4. Doğal Gaz Krizleri

Ukrayna, kendi topraklarında küçük petrol ve gaz rezervlerine sahiptir, ancak esasen Rus enerji kaynaklarına bağımlı olmuştur. Ukrayna, Rus gaz ve petrol tedariki için Rus şirketlerine ve Orta Asya'dan, özellikle de Rus kontrolündeki boru hatları aracılığıyla Türkmenistan'dan gaz tedarikine bağımlıydı. 2006 yılında Ukrayna'da tüketilen gazın %66'sı ve petrolün %78'i Rusya'dan gelmekteydi. Ukrayna'daki evlerin çoğu doğal gazla ısıtılmakta ve doğal gaz ağır sanayide kullanılmaktadır. Ukrayna, Rusya'nın etkisi altında kalmamak için Rus gazının AB'ye geçiş ülkesi konumunu kullanmaktadır. Bu nedenle Ukrayna, kendi topraklarından geçen gaz boru hatlarının yanı sıra büyük gaz depolama tesislerine sahiptir. Kısmen döviz, kısmen de tükettiği gazla ödenen Rusya'dan bir transit ücreti almaktaydı. Rusya, yakın zamana kadar AB'ye giden Rus gazının %80'inin Ukrayna'dan geçtiği göz önünde bulunduğunda, Ukrayna enerji piyasasına sızmak için oldukça başarısız bir girişimde bulunmuştur. Ukrayna gaz boru hatlarını, doğal gaz depolama tesislerini ve gaz dağıtım şebekesini devralmak için girişimlerde bulunmuştur. Şubat 2007'de Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Ukrayna Başbakanı Viktor Yanukoviç, Ukrayna ve Rusya, Ukrayna'nın doğal gaz varlıklarının ortak mülkiyetlerine alacaklarını açıklamışlardır. Karşılığında, Ukrayna bazı Rus gaz sahalarında hisse alacaktı. Bu açıklamayı Ukrayna Parlamentosu hızla reddetmiştir. Rusya, Ukrayna'nın eskiyen bir enerji altyapısının zorluklarıyla karşı karşıya olduğu gerçeğinden de yararlanmaya çalışmıştır. Rusya'nın boru hattı ağlarını modernize etme yardımı karşılığında Rusya, Gazprom'un Ukrayna'nın boru hattı sistemi üzerindeki mülkiyetini güvence altına almaya çalışmıştır (Sulejmanović, 2014:98).

3.4.1. 2006 Rusya-Ukrayna Fiyat Anlaşmazlığı

Rusya-Ukrayna fiyatlandırma anlaşmazlığının ardından Gazprom'un Ukrayna'ya doğal gaz arzını 31 Aralık 2005'ten 2 Ocak 2006'ya kadar kesmiştir. AB'de doğal gaz arzının güvenliği hararetli tartışmalar konusu haline gelmiştir. Transit ücretlerdeki anlaşmazlıklar ve Gazprom'un Ukrayna'nın Sovyet döneminde belirlenen fiyat oranları yerine Rus gazı için piyasa fiyatı ödemesini talep etmesi üzerine anlaşmazlık çıkmıştır. Gaz kesintisi sırasında Ukrayna, yalnızca Ukrayna üzerinden geçiş yapan AB pazarlarına yönelik gazı tüketiyordu. Bu anlaşmazlık Avrupa'da ciddi bir endişe kaynağı olmuştur, çünkü o zamanlar Avrupa'ya giden Rus gazının yaklaşık %80'i Ukrayna'dan geçiyordu. Bazı AB üye ülkeleri, kış aylarında çok ihtiyaç duyulan birkaç günlük gaz arzının azalmasıyla karşı karşıya kaldıkları için bundan etkilenmiştir (Stern, 2006:59-60). Macaristan - %40, Polonya - %38.5, Hırvatistan, Slovakya ve Fransa - %30 oranında tedariklerinde azalma kaydetmişlerdi. Almanya ve İtalya da sevkiyat hacimlerin azaldığını belirtmiştir (Aalto, 2008:38).

Ocak 2006'daki gaz krizi, 2005 yılında Viktor Yuşçenko'nun Ukrayna Cumhurbaşkanı olduğunda öngörülebilirdi. Rusya rakibi Viktor Yanukoviç'i destekliyordu. Eski Cumhurbaşkanı Viktor Yuşçenko ise Ukrayna'nın reformlar yapması ve gelecekte NATO ve AB'ye katılması için planları olan Batıya yönelik bir liderdi. Hakimiyete geldiğinde kısa bir süre sonra Gazprom, doğal gaz teslimatları için daha yüksek bedel ödenmesini talep etmiştir. Aralık 2005'e kadar Gazprom, Ukrayna'dan önceki bin m^3 başına 50$ fiyatı yerine bin metreküp başına 230$ ödemesini istiyordu. Ukrayna Gazprom'un teklifi reddetti ve 31 Aralık 2005'te Gazprom Ukrayna'ya doğal gaz arzını kesmiştir. Ukrayna daha sonra Ukrayna'dan geçen Avrupa pazarlarına yönelik Rus gazını kullanmaya başlamıştır. Avrupalılar bu olaylara karşı protesto ettiler ve 2 Ocak'ta Rusya tekrar Ukrayna'ya gaz vermeye başlamıştır. 4 Ocak'ta Rusya ve Ukrayna bir anlaşmaya vardılar. Ukrayna'nın RosUkrEnergy firma aracılığıyla gaz satın alması kararlaştırılmıştır. Bu firma Orta Asya'dan belirlenen seviyenin altında fiyatlandırılmış gaz satın alacaktı. Orta Asya gazına ilave olarak piyasa seviyesinde satın alınan Rus gazı da eklenecektir. Ukrayna ortalama bin m^3 başına 95$ ödeyecektir. Ayrıca Ukrayna, yalnızca nakit olarak ödenen Rus gazı için daha yüksek transit ücretleri konusunda Rusya ile bir anlaşma yapmayı başarmıştır (Woehrel, 2010:7-10).

2006 yılının ilk birkaç ayı gaz kesintisinin ardından gerginliğini sürdürüyordu. Şubat ve Mart, Avrupa'nın çoğunda soğuk hava ile karakterize edilmiştir. Moskova'da 60 yıldan daha uzun bir süredir en düşük sıcaklıklar kaydedilmiş ve sıcaklıklar 1 haftadan fazla bir süre 30 santigrat derecenin altında kalmıştır. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri de eksi seviyedeydi. İç talep Rus gaz ve elektrik şebekelerine baskı uygulamasına rağmen iç ve dış tedarik yükümlülüklerini yerine getirmeye devam ettiler. Düşük sıcaklıklar nedeniyle Ukrayna, gazın bir kısmını kendi iç ihtiyaçları için Avrupa pazarlarına yeniden yönlendirdi, bu da Gazprom'un Ukrayna'dan geçen boru hatlarından gaz alan bazı Avrupa ülkelerinin çok yüksek talebini karşılamadığı anlamına geliyordu. Polonya, İtalya, Macaristan ve Avusturya birçok gün gaz teslimatlarının planlanandan %10-35 daha düşük olduğunu bildirmiştir. Bu durumda Rusya, Ukrayna'nın Rus etki alanından uzaklaşmaya ve NATO ve AB'ye yönelmeye istekli olması nedeniyle Ukrayna'ya siyasi baskı uygulamakla suçlanıyordu. Ukrayna'nın kendisine ait olmayan gazı almak için AB'den serbest geçiş izni aldığı görülüyordu. 2006 yılının ilk birkaç ayında yaşanan bu olaylar, önümüzdeki yıllarda Rusya ile ilgili bir görüntü oluşturmuştur. Bu görüntü, Rusya'nın doğru bir şekilde ele alınması gereken potansiyelinin bir tehdit oluşturmasıydı. AB, Rusya'yı diğer ülkelere siyasi baskı uygulamak için enerjiyi dış politika aracı olarak kullanmakla suçlamaktaydı (Sulejmanović, 2014:99-100).

3.4.2. 2009 Rusya-Ukrayna Fiyat Anlaşmazlığı

2008 Mart ayında Gazprom, yine bir başka fiyat anlaşmazlığı nedeniyle Ukrayna'ya gaz arzını bu sefer %60 oranında azaltmıştır. AB'ye yönelik gaz arzını kesmekle tehdit eden Ukrayna ve Rusya, 2008 yılı için bin m³ başına 179.5$ yeni bir fiyat üzerinde anlaştılar. 2007'de Ukrayna, AB tarafından ödenen bin m³ başına 315$ hala altında olan bin m³ başına 130$ ödüyordu. Bunu Ocak 2009'da, çok soğuk bir kışın ortasında, Gazprom ile Ukrayna'nın Naftogaz'ı arasındaki gaz fiyatlandırma anlaşmazlığının ardından bir başka gaz krizi izlemiştir (Bouzarovski, 2010:167).

Bu kriz sırasında Gazprom, Avrupa pazarlarına transit olarak geçen gaz da dahil olmak üzere Ukrayna'ya gaz tedarikini durdurmuştur. Kriz, Gazprom Ukrayna'ya gaz arzını askıya aldığında 1 Ocak 2009'da başlamış ve bunu 2009 için yeni fiyatların kabul edilmediğini, Gazprom'a olan borçlarının ödenmediğini açıklamıştır. Gazprom, diğer Avrupa pazarlarına yönelik gaz tedarik etmeye devam

ediyordu. 2006 yılında olduğu gibi, Ukrayna bu gazın bir kısmını kendi ihtiyaçlarına yöneltmiştir. 6 Ocak'ta Rusya, Ukrayna'nın toprakları üzerinden Avrupa'ya tüm gaz teslimatlarını durdurmuştur. Avrupa'nın bir kısmı, Ukrayna da dahil olmak üzere kesintiden çok etkilenmedi, çünkü orada büyük yeraltı depoları vardı. Balkanlar gibi büyük depoları olmayan Avrupa'nın bazı bölgeleri çok etkilenmiştir. Merkezi ve Doğu Avrupa'daki birçok ülkeler ciddi şekilde etkilendi ve hükümetler tüketicileri gaz tüketimini azaltmaları konusunda uyardılar. Bu ülkeler için bir alternatif bulmak zordu. Bazı ülkelerde evsel ve endüstriyel tüketicilere ve kamu binalarına gaz tedarikini durdurmak zorunda kaldılar. Romanya ve Slovakya krizden ülkede olağanüstü hal ilan ettikleri noktaya kadar acı çekmiştir (Sulejmanović, 2014: 101).

Bosna ve Bulgaristan da büyük zorluklar yaşamıştır. Batı Avrupa'daki devletler, krizin güçlü etkilerinden kaçınmak için alternatif rotalara ve tedarik seçeneklerine geri çekilme fırsatına sahipti. Ortak bir enerji politikası olmadan AB, üye ülkelerinin enerji arzının güvenliğini garanti edemeyeceğini oldukça etkili bir şekilde göstermiştir. Siyasi fikir birliği ve kurumsal çerçeve olmadan, bu krizler tekrarlanabilir. Avrupalılar bu durumdan şikayetçi olsalar da AB kurumları içinde genel fikir birliği, bunun Rusya ile Ukrayna arasında ticari bir anlaşmazlık olduğu ve bununla iki taraflı olarak ilgilenmeleri gerektiği yönündeydi. 18 Ocak'ta, Ukrayna ve Rusya birkaç başarısız girişimden sonra anlaşmaya varmış ve 20 Ocak'ta Avrupa'ya gaz teslimatları yeniden başlamıştır (Woehrel, 2010:9).

Temmuz 2009'da Komisyon, Ukrayna adına 1 milyar dolardan fazla bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma kapsamında Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası ile Dünya Bankası, ülkenin gaz boru hatlarını ve depolamasını modernize edebilmesi için Ukrayna'ya kredi vermeyi kabul ettiler. Buna karşılık, Komisyon Ukrayna gaz sektöründe daha fazla şeffaflık talep etmiştir. Ukrayna'nın gaz sektörünü modernize etmeye yönelik bu anlaşma Mart 2009'da duyurulduğunda, Rusya Başbakanı Vladimir Putin bunu profesyonelce olmadığını eleştirmiştir. Rus yetkililer, AB'nin katılımının Gazprom'un Ukrayna doğal gaz boru hatlarını ve yerel gaz dağıtım şebekesini kontrol etme iddiasında daha fazla zorluk yaratacağına inanıldığından, Ukrayna boru hattı şebekesini içeren herhangi bir anlaşmanın Rusya'yı içermesi gerektiğine inanıyorlardı. Ukrayna'nın 2006 ve 2009'daki meydan okuması, Rusya'nın Ukrayna ulaştırma sistemini atlamak ve Rusya üzerindeki kaldıraçlarını azaltmak için AB'ye gaz sağlamak için yeni kanallar açmasıyla sonuçlanmıştır. Bu

durum Rusyanın, diğer konularda Ukrayna'ya daha fazla baskı uygulamak için daha fazla eylem özgürlüğüne sahip olacağını hissettirebilirdi (Woehrel, 2010:10).

Rusya'nın Ukrayna ile olan anlaşmazlıkları, 2005-2006 doğal gaz krizinden bu yana geniş çapta kamuoyuna duyuruluyor. Ancak fiyat anlaşmazlıkları ilk olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra başlamıştır. Ukrayna, Sovyet döneminde ucuza olan Rus gazını onlarca yıl rahat bir şekilde tükettikten sonra Rusya'nın kapitalist fiyatlandırma politikasına göre vatandaşlarının tükettiği enerjiyi ödemeye ikna etmek zor olduğu için, Rusya'ya borç biriktirmeye başlamıştır, yani Sovyetler Birliği'nin dağılmasından ve kapitalist sistemin başlamasından sonra Ukrayna, tükettiği enerjiyi sosyalistten çok kapitaliste yakın fiyatlarla ödemek zorunda kalmış ancak bunu karşılayamamıştır. Ekonomileri de enerji verimliliği dikkate alınmadan kurulmuştur. Bu, Rusya'ya olan borçlarının her yıl artmasına neden olmuştur. Rusya, 1992-1993 döneminden başlayarak, ödeme yapmamaları nedeniyle Ukrayna'ya gaz arzını periyodik olarak kesmeye başlamıştır (Sulejmanović, 2014:102).

3.5. Ukrayna Krizi

Kırım krizi olarak bilinen 2014 yılında gerçekleşen Ukrayna krizinin sebebi, Ukrayna'nın başkenti Kiev'de gerçekleşen protestolara dayanıyordu. Halkın talebi Cumhurbaşkanı Viktor Yanukoviç'in istifasıydı. Aslında bu protestolar amacına ulaşarak başarılı olmuş ve Yanukoviç'in protestolara boyun eğmesi ile sona ermiştir. Yanukoviç Rusya'ya sadık bir liderdi. Bu nedenle iktidarın kaldırılmasıyla, Ukrayna'nın Rusya'ya açılan kapılarını kapatarak, AB ülkeleri büyük başarı elde etmiş oldular. Ukrayna'nın AB ülkelerinden çok Rusya'ya sadık bir politika benimsemiş olması, Ukrayna'nın Doğu kampında uzun yıllar kendine yer edinmiş olmasına rağmen Batı kampına dönmesi anlamına geliyordu. Bu krizin sonucunda AB ülkeleri bu durumu başarı olarak değerlendirmiş ve kendi çıkarları olduğu için, Ukrayna'ya Uluslararası Para Fonu aracılığıyla yaklaşık 15 milyar dolarlık yardım teklifinde bulunmuş, krizi aşmalarına yardımcı olmuştur. Bu arada, Rusya'nın Ukrayna'daki kaybının sonucu ve aynı zamanda Suriye'deki devasa savaş maliyeti, Moskova'yı Kırım Yarımadası üzerindeki etkisini derhal genişletmeye teşvik etmiştir çünkü Kırım jeopolitik önemi nedeniyle Azak Denizi'nin batı kıyısında yer alan ve onu Karadeniz'den ayıran Kerç Boğazı'nı yöneten, ticari ve askeri gemilerin çeşitli

Rus ve Ukrayna limanlarına gönderilmesini kontrol eden büyük bir askeri öneme sahipti (Ababakr, 2022:19).

2013 yılında Ukrayna'nın AB ülkeleriyle dostluk ve serbest ticaret anlaşması imzalaması Rusya'yı tedirgin etmiştir. Buna karşılık Moskova, Ukrayna'yı AB ülkelerine yaklaşmaktan vazgeçirmek için art arda güçlü askeri taktikler uygulamıştır. Kiev bu tehditlerden çekinirek AB ülkeleriyle dostluk ve serbest ticaret anlaşmasından vazgeçmiştir. Moskova Kırım Yarımadası'na müdahale ederken asıl amacı AB ülkelerinin Ukrayna üzerindeki etkileri için gözdağı vermekti çünkü Rusya'nın Kırım üzerinde uyguladığı taktikler AB ülkelerine karşı bir mesaj gönderisiydi. Moskova Kiev'in eski Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in görevden alınmasından sonra hükümette, bakanlıklarda ve diğer kurumlarda siyasi ve askeri alanlardaki güvenlik boşluklarını doldurmak için bütün fırsatları kullanmıştır. Bunun neticesi olarak Rusya Kırım'ın kontrolünü ele geçirdikten sonra bir referandum düzenleyerek onu Rusya topraklarına dahil etmiştir (Trenin, 2014:6-7).

Bu nedenle, Ukrayna'daki kriz, iki taraf arasındaki endişe ve enerji sektörünün güvenliğinin sağlanması nedeniyle Rusya ile AB ülkeleri arasındaki ilişkiyi tüketmiştir. Hem Rusya hem de AB ülkeleri Ukrayna krizini bölgedeki enerji güvenliğini etkileyebilecek bir güvenlik sorunu olarak nitelendirmiştir. Örneğin, Ukrayna krizi ortaya çıkarken Putin, Ukrayna'nın İttifaka katılması durumunda, Kırım'ın Rusya ile birleşmesinin bölgenin NATO'nun eline geçmesini önlemek için uygun olduğunu belirtmiştir. Eylül 2014'te Putin'in öne sürdüğü gibi Ukrayna'daki kriz, Rusya'nın bazı batılı ortakları tarafından NATO askeri bloğunu canlandırmak için tasarlanmıştır. Putin'in bu bağlamda savunduğu söylem: Ukrayna ordusu, Rusya'yı jeopolitik bir amaç ile kontrol altına almak isteyen NATO'nun bir yabancı lejyonuydu (Klotz, 2017: 269-279).

AB ülkelerine gelince, İttifak Kırım'ın ilhak edilmesinden önce Ukrayna'da kötüleşen siyasi durumdan duyduğu endişeyi dile getirmiş, ancak ülkedeki olayları tehlikeli olarak nitelendirmekten kaçınmıştı (Ababakr, 2022:20). NATO'nun eski Genel Sekreter Yardımcısı Alexander Vershbow, Rusya'nın saldırganlığından ve çatışmasından dolayı "artık daha az ortak ve daha fazla düşman olduğu anlamına geldiğini" söylemiştir. BM Rusya'nın Kırım'a müdahalesini saldırganlık eylemi olarak ifade etmiş ve bunu BM ilkelerine aykırı olarak kabul etmiştir. Bu, AB ülkelerinin Moskova'yı baskı altına alarak, Rusya'ya karşı yaptırımlar uygulamayı gerektirmiştir (Mitasova & Havko, 2015: 153-154).

Krizin tetiklenmesinde dış ülkelerin rolü ve öneminin büyük olduğu görülmektedir, örneğin AB ülkelerinin uygulamış olduğu yaptırımların ABD tarafından da desteklenmesi ile birlikte, Moskova üzerinde baskı kurmaya, Kırım'dan çekilmeye ve Moskova'nın AB ülkelerinin doğusu üzerindeki etkilerini azaltmaya teşvik etmiştir. Uygulamada, yaptırımların sıkılaştırılması, uluslararası düzeyde birkaç Rus ekonomik ve stratejik işbirliği kurumunun varlığını büyük ölçüde etkileyebilirdi (House of Lords EU coutries of Committe, 2015:73). Ancak bu yaptırımların Rusya'dan çok AB ülkelerini etkilediği ortaya çıkmıştır. Bunu göz önünde bulundurarak, Rusya, yüksek performanslı Alman otomobilleri ve tüketim malları için gelişen bir pazar olmaktaydı. Bu nedenle, Almanya'nın Rusya'nın yanında durarak yaptırımlara karşı itirazda bulunması anlaşılabilir bir durum olmuştur. Almanya'nın Rusya'ya ihracatı AB ülkeleri arasında en yüksek paya sahip olması aynı zamanda İtalya ve Hollanda'nın çoğunlukla Rusya'ya doğal gazdan dolayı bağlı olması şaşırtıcı değildir. Bu nedenle, AB ülkelerinin Rusya'ya yaptırım uygulama özgürlüğüne sahip olmadığı anlaşılır hale gelmiştir. 2014 Ukrayna krizinden sonra AB ülkelerinin enerji sektöründeki durumu geçmişe göre olumsuz etkilenmiştir. Kırım'ın Rusya tarafından işgal edilmesi, askeri çatışma ve Ukrayna'nın doğusundaki ayaklanmaların devam etmesi, iki taraf arasındaki siyasi ilişkileri kötüleştirmiştir. Bu durum enerji sektörünün her iki taraftan da güvenlikleştirmesinden kaynaklanıyordu. Bu bağlamda, enerji güvenliği, sadece AB'nin daha geniş dış politikalarına katılmakla kalmayıp aynı zamanda Ukrayna krizinde Rusya'nın enerji sektörüne yönelik yaptırımlar uygulayarak onlara karşı misilleme aracı olarak kullanılmıştır. Ukrayna krizi, ilişkilerinde yapısal değişikliklere yol açtı, bu da giderek artan gerginliklere ve enerji sorunlarının güvenlikleştirmesine yol açmıştır. Sonuç olarak, Ukrayna krizinde hem AB ülkeleri hem de Rusya, krizi birbirlerine karşı kullanmak, acil önlemler almak için krizin enerji boyutunu güvence altına almışlardır (Ababakr, 2022:21).

3.6. Rusya - Ukrayna savaşında Rusya'ya uygulanan yaptırımlar

Rusya'nın Ukrayna'yı işgali (Ukrayna'ya karşı Rus saldırganlığı) 24 Şubat 2022'de, Kiev saatiyle sabah saat 5 civarında başlamıştır. 21 Şubat'ta Rusya, daha önce tanınmayan Donetsk Halk Cumhuriyeti'nin ve Luhansk Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıdı ve 2014'ten bu yana sırasıyla Donetsk ve Luhansk bölgelerinin

tam kontrolü için silahlı bir mücadele yürüttüler. 24 Şubat sabahı Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, "özel bir askeri operasyon" başlatma çağrısında bulunmuştur. Operasyonun amacı "Ukrayna'nın silahsızlandırılıp, nazilerden arındırılması" olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda Ukrayna'nın işgal edilmesinin planlamadığı belirtilmiştir. İşgalin gerekçesi olarak Vladimir Putin, Donetsk ve Luhansk Halk Cumhuriyeti'ni ve Rusya'nın kendisini koruma gereğini belirtmiş ve ayrıca Ukrayna'nın bir Neo-nazi devleti olarak gerçek olmayan bir imajını kullanmıştır. Ukrayna liderlerine göre, Putin'in eylemlerinin ana amacı Ukrayna'nın bir devlet olarak tasfiye edilmesidir (Вторжение России на Украину (2022) — Википедия (wikipedia.org) E.T. 10.03.2022).

Putin'in, Rusya'nın askeri yardımı ile Ukrayna'dan ayrılan Donbas bölgelerinin bağımsızlığını tanıması üzerine 21 Şubat'tan sonra Rusya'ya yaptırımlar uygulanmaya başlandı (BBC, https://www.bbc.com/russian/features-60833598, E.T. 15.03.2022):

1. ABD, Rus petrolü, petrol ürünleri, gaz ve kömür alımına tamamen yasak koymuştur.
2. Kanada ve Avustralya, Rus petrolünün ithalatını yasaklamıştır.
3. İngiltere, Rusya'dan petrol ve petrol ürünleri alımına yıl sonuna kadar son vermeye söz vermiştir.
4. Batı'nın Rus enerjisinin en büyük alıcısı olan Avrupa Birliği, şimdilik petrol veya gaz ambargosundan kaçınmaktadır. AB, tüm petrol ve petrol ürünlerinin %60'ını ve gazın %40'ını Rusya'dan ithal etmektedir. Bu payın %8'i geçmediği Amerika Birleşik Devletleri'nde olduğu gibi bir gecede değiştirmek mümkün olmayacaktır.
5. Devlet bankalarının, finansal kurumlar arasında bilgi alışverişi için uluslararası sistem olan SWIFT ile bağlantıları kesilmiştir. Sberbank ve Gazprombank, petrol ve gazın ana ödemeleri bu bankalardan geçtiği için bu kısıtlamaların dışında tutulmuştur.
6. Batı, Rusya'ya borç vermeyi yasakladı, onun için dünyanın ana sermaye piyasasını kapatmıştır.
7. Rusya'nın Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'ndaki fonlara erişimi kapatılmıştır.
8. Büyük Britanya, Kanada ve Yeni Zelanda limanları Rus gemilerine kapatılmıştır.

3.6.1. AB'nin Ukrayna'yı işgaline tepki olarak Rusya'ya yönelik yaptırımlar

Yaptırım listesine girme kriterlerinin genişletilmesi, AB'nin Rusya Federasyonu hükümetinin tüm üyelerine ve ailelerine, oligarklara, işadamlarına, propaganda, dezenformasyonla uğraşanlara ve Rusya ekonomisinin önde gelen sektörlerinde çalışanlar ve askeri saldırganlığı destekleyenlere yaptırımların uygulanmasını kolaylaştıracak. Bu önlemler Rusya'nın AB sermaye piyasalarına erişimini engelleyecek ve yaptırımlara maruz kalan işletmelerin borçlanma maliyetlerini artıracaktır. Bu, yavaş yavaş Rusya'nın sanayi tabanını baltalayacaktır (European Commission, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ru/fs_22_1402, E.T. 15.03.2022). Buyaptırımlar şunları içerir (European Commission, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ru/fs_22_1402, E.T. 15.03.2022):

1. Bazı Rus bankalarına ve hükümete herhangi bir şekilde kredi vermenin, bankalar ve hükümet (Merkez Bankası dahil) tarafından ihraç edilen menkul kıymetlerin satın alınmasının yasaklanması.
2. Bazı Rus devlet kurumularına ve devlet sektörünün bir parçası olan Kremlin askeri-sanayi kompleksi ile yapılan herhangi bir operasyonun tamamen yasaklanması.
3. Rus bankacılık sisteminin %70'i (varlıklar şeklinde), hükümete ve devlete ait önemli işletmeler artık AB sermaye piyasalarında yeniden finansman sağlayamayacak.
4. AB, önemli Rus bankalarının dünyanın önde gelen finansal sistemi olan SWIFT ile bağlantısını kesmeyi kabul etmiştir. AB, Rusya Doğrudan Yatırım Fonu tarafından ortak finanse edilen projelere yatırımı da yasaklamıştır. Rusya'ya euro cinsinden banknot verilmesi de yasaktır. Bu önlem, bu bankaların finansal işlemlerini dünya çapında hızlı ve verimli bir şekilde yürütmelerini engelleyecektir.
5. AB ve ABD, sadece üretimi etkileyen eski yasakların yanı sıra petrol rafinerisi için teknoloji ve ekipman ihracatına yönelik yasaklar koymuştur. Spesifik petrol arıtma teknolojilerinin ihracatına ilişkin bir yasak (2014'te kabul edilen petrol ekipmanı tedarikine ilişkin yasağa ek olarak

koyulmuştur), Rus petrol rafinerilerini modernize etmeyi zorlaştıracak ve maliyetinde artışa yol açacaktır.

6. AB ve Almanya, Rusya'dan Ukrayna'yı atlayarak yeni inşa edilen gaz boru hattı olan Kuzey Akım - 2'yi onaylamayı reddetmiştir.
7. AB, ithalat tarifelerini yükselterek değil, malların ithalat veya ihracatını yasaklayan yaptırımlar uygulayarak hareket etmeye karar verdi. Özellikle: AB, AB koruyucu önlemleri kapsamında olan çelik ürünlerinin ithalatını yasaklamaktadır. Artan ithalat kotaları, tazminat için üçüncü ülkeler arasında dağıtılacaktır.
8. AB'nin lüks mal ihracatı yasağı, doğrudan Rus elit kesimini etkiliyecektir.

Rusya önceden ciddi ve güvenli birikim yapmış, ancak likit rezervlerin yarısı donmuş durumda. Batılı finans ve yaptırımlar konusunda önde gelen uzmanlar finansal kısıtlamaların ölçeğinin eşi benzeri görülmemiş olduğunu, İkinci Dünya Savaşı'nda bile görülmediğini söylemektedirler. Savaş zamanı değişen dış koşulların baskısı altında Rusya hükümeti ve Merkez Bankası, sınırlı kaynaklar koşulları karşısında doğaçlama yapmak zorunda kalıyor. Rus ekonomisi, 2008-2009 küresel mali kriz sonucunda petrol fiyatlarında meydana gelen çöküşten kurtulamayarak on yıldan fazla süren bir durgunluk yaşamıştır. İthal ikamesi ve inovasyondaki başarısı, mevcut batı krediler, teknolojiler, uzmanlar ve teknik bilgiler karşısında bile basit kalmıştır. Şimdi ellerinde daha da az para varken Çin'den teknoloji, yatırım ve ekipman bulmak zorunda kalacak veya birkaç devlet şirketi kurup onlara Rus Tesla'ları, iPhone'ları icat etmeleri gerekecektir. Bilim insanlarının görüşlerine göre, devrimci ayaklanmalar olmazsa Rusya'daki güç katmanı ciddi bir şekilde değişmeyecektir. Ülkeyi hızla modernleştirmeyi, mevcut sistemden yararlananların iradesini kırmayı ve Rusya'nın böyle bir hayata geldiği yasaları ve kavramları yeniden yazmakta zorlanacaktır (BBC, https://www.bbc.com/russian/features-60833598 E.T. 15.03.2022).

SONUÇ

Bu tez, anarşik bir dünyada AB-Rusya ilişkilerinde enerjinin önemini analiz etmeye çalışmıştır. Bu tezin bölümlerinde görüldüğü gibi, enerji zenginliğinin Rusya'nın uluslararası statüsünü yükselttiği ve daha iddialı hale getirdiği göz önüne alındığında enerji, AB-Rusya ilişkilerinde önemli tartışma konusu iken, enerji yoksunu AB, Rusya'nın enerji politikasından büyük ölçüde etkilenen enerji güvenliğini artırmak için mücadele etmektedir.

Putin'in iktidara geldiği dönemde Rusya'nın dış politikasında 1990'lı yıllara kıyasla, büyük değişiklikler olduğu görülmektedir. Putin'in Rusya'yı yeniden bir süper güç ve lider yapma çabaları kapsamında gelişen yeni yaklaşımı ile Rus dış politikası daha aktif bir hale gelmiştir. Vladimir Putin AB, BDT, ABD, Çin, ve Hindistan ülkeleri ile yakın siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmaya özen göstermektedir. Özellikle AB ile yakın ilişkiler kurmaya çalışan Putin, Rusya'nın sorumluluk sahibi ve güvenilir bir ortak olduğunu göstermek için çaba sarfediyordu. AB ülkeleri ile Rusya arasındaki enerji ilişkisinin sadece ekonomik bir mesele olduğunu iddia etmek zordur. AB ülkelerinde gelişen sanayinin en önemli unsuru kesintisiz enerji tedariki ve enerji güvenliğidir. Enerji güvenliği, AB ülkelerinin ulusal güvenliğinin önemli bir parçasıdır. Her iki taraf arasındaki enerji ilişkileri sürecinde yüksek düzeyde enerjiye bağımlılığından kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır.

Rusya Federasyonu ekonomi gelirlerinin büyük bir kısmını enerji kaynakları ihracatından sağlamaktadır. Enerji talebini ve fiyat güvenliğini sağlamak için ülkeler, sınırlı sayıda ekonomi ile enerji ilişkilerinin boyutunu genişleterek, mevcut ticari ilişkilerini baltalayan eylemlerden kaçınmakta ve yeni ithalatçı ülkeler ile ilişkilerini geliştirmek için çabalamaktadır. Yeni enerji ithalatçıları ile ticaretini geliştiren Rusya, bu ilişkileri sürdürmeye ve korumaya yönelik politikalar izlemelidir. Bu kapsamda yürütülen projelerde Avrupa Birliği ile enerji ilişkilerinin korunması ve mevcut ticaret kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapmaktadır.

Rusya Federasyonu, uygulanan politikalarla birlikte enerji güvenliğini temin etmek için adımlar atarken, aynı zamanda ticari ilişkilerini geliştirdiği ülkelerin ekonomileri üzerinde siyasi etkinliğini artırmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte, enerji kaynaklarının diplomatik yaptırımlar aracı olarak kullanılması, ülkenin korumaya ve geliştirmeye çalıştığı enerji ilişkilerinin olumlu sonuçlarının önündeki

en önemli engellerden biridir. Bu bağlamda, enerji ihtiyacının büyük bir bölümünü, özellikle doğal gazı Rusya Federasyonu'ndan ithal eden AB için geçmişte yaşanan gelişmeler, enerji güvenliği için büyük bir tehdit olarak görülmektedir.

Avrupa Birliği, enerji kaynaklarının ithalatında sınırlı sayıda tedarikçiye bağımlılığından olumsuz etkilenmektedir. Enerji ihtiyacının Rusya, Kuzey Afrika, Norveç ve Güneybatı Asya gibi dış kaynakalardan karşılandığından dolayı ortaya çıkan yüksek ve değişken enerji fiyatları, enerji arz kaynakları çeşitliliğinin yetersiz olması nedeniyle yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı için teşvik edici politikalar uygulanmaktadır. Bu uygulanan politikaların yenilenebilir enerji kaynaklarında önemli ölçüde ilerlemeler kaydedilse de AB'nin enerji talebini karşılamada çok yetersizdir. Yenilebilir enerjinin etkisini görmek ve Rusya Federasyonu ile ilişkilerin kontrollü bir şekilde sürdürülmesini sağlamak zaman alacaktır. AB enerji politikasında belirli bir seviyeye ulaşmış olmasına rağmen içinde bulunduğu konumun yeterli olmadığı oldukça açıktır. İstenilen sonuçları zamanında almak için çabalayan AB, amacına ulaşmak için yürütmekte olduğu uygulamaları çeşitlendirmesi gerekmektedir.

AB ve Rusya'nın enerji bağlamındaki ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunan Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması ve AB-Rusya Enerji Diyalogu olmuştur. İki taraf arasında enerji ilişkilerinin gelişmesinde en önemli role AB-Rusya Enerji Diyalogu sahip olmuştur. Diyalog kapsamında Rusya'nın ihtiyaç duyduğu Avrupalı yatırımların sağlanması ve AB'nin Rus enerji kaynaklarına güvenli bir şekilde ulaşımı amaçlanmaktadır. İki aktör arasında yapılan Yamal-Avrupa, Kuzey Akım-1, Soyuz, Brotherhood ve Northern Lights gibi boru hattlarının AB'ye gaz sağlayarak üzerindeki etkisini arrtırmaktadır.

AB, Sovyet döneminden miras kalan boru hattı altyapısı ve diğer enerji zengini ülkelerin, siyasi olarak istikrarsız olması nedeniyle Rus enerjisine bağımlı hale gelmiştir. Rusya'nın ülke içindeki istikrarının ve uluslararası düzeydeki güç kaynağının enerji olduğu düşünüldüğünde enerji, siyasi, ekonomik ve dış politika aracı olarak görülmektedir. Rusya, dış politika hedeflerini desteklemek için eski SSCB ülkelerinde tedariki ve fiyatları manipüle etmek için enerji zenginliğini ve Doğu-Batı boru hatları üzerindeki kontrolünü kullanmaktaydı. Ayrıca AB üye devletleri daha karlı enerji anlaşmaları ve yeni boru hattı yolları ile kendi aralarında rekabet etmelerini sağlamak için AB'nin büyük tedarikçi konumunda olmasını kullanmaktaydı. Bu taktik AB'nin ortak enerji politikası oluşturmasını engellemektedir.

2006 ve 2009 yıllarında Ukrayna ve Rusya arasında yaşanan ticari anlaşmazlıklar gaz krizlerin oluşmasına neden olmuştur. Rusya ve Ukrayna arasındaki kırılgan ilişkilerden ve krizlerden en çok AB üye ülkeleri etkilenmiş ve Rusya'nın tek tedarikçi olarak güvenilirliği sorgulanmıştır.

Rusya ile Ukrayna arasında 2014 yılında askeri bir krize dönüşen siyasi sürtüşmelerin bir sonucu olarak Moskova, Ukrayna transit boru hatlarına bağımlılığını azaltmak için Kuzey Akım-2, Türk Akımı gibi boru hatlarını inşa etmeyi planlamıştı. Bu projeleri gerçekleştirirken Rusya, jeopolitik gücünü, enerji ihracat stratejisini Ukrayna'nın etkisini azaltmak için kullanmıştır. Kuzey Akım-2 (durdurulmuş proje) ve Türk Akımı gibi projeler, başta Gazprom'un önemli Batı ihracat pazarlarındaki konumunu güçlendirmeyi ve potansiyel rekabeti önlemeyi amaçlayan ticari çıkarlarını da göz önünde bulundurmuştur.

24 Şubat 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'yı işgali, Avrupa Birliği ülkelerini kendi sanayilerinin yönetimi konusunda yeniden düşünmeye sevk etmiştir. Kriz, Avrupa'nın kendisini Rus doğal gazına, petrolüne, kömürüne ve hatta nükleer yakıtına ne kadar bağımlı hale getirdiğini göstermiştir. Bu durum, kıtayı Rusya'nın enerji hakimiyetini silahlandırmaya yönelik herhangi bir hareketine karşı özellikle savunmasız hale getirmesinin ardından, Avrupa'yı yeni bir rota belirlemeye itmiştir.

AB'nin uyguladığı yaptırımları göz önünde bulundurarak Rusya'nın bu zaman zarfında olası bir missileme yaparak gaz arzını kesmesi ihtimaline karşı Avrupa hazırlıklı olmalıdır. Rus enerji sektörüne yönelik sert yaptırımların yürürlüğe girmesinden sonra etkileri dünya çapında hissedilmektedir. Şimdiye kadar Rusya'ya karşı uygulamaya konulan yaptırımlar ve potansiyel yaptırımların Avrupa Birliği'nin enerji sektörü üzerinde çok büyük etkileri olmuştur. Ayrıca, hem kısa vadede enerji fiyatlarındaki artış, hem de rezerv oluşturmak için AB'ye yapılan ithalatta artış şeklinde sonuçlar görülmektedir.

Avrupa Birliği Rus gazına olan bağımlılığını sona erdirmek adına LNG ithalatının arrtırması, yeni enerji tedarik eden ülkeler bulması, yenilenebilir enerjinin daha aktif kullanması, enerji tasarrufu, biyogaz ve hidrojen kullanımının arrtırması yoluyla gerçekleştirebilir. Bunların hepsi, doğal gaz rezervlerinin daha stratejik

kullanımına ilaveten, AB üyesi ülkeler tarafından ortaklaşarak tedarik edilebilir.

AB, nispeten düşük maliyetlerle enerji arzını diğer bölgelerden tedarik ederek Rus enerji kaynaklarını değiştirmenin bir yolunu bulabilir. AB için enerji sektöründeki potansiyel ortaklar İran ve Venezuela gibi ülkeler olabilir. Ulaştırma altyapısının yeterli gelişimiyle ABD ve Basra Körfezi ülkeleri (Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Umman, Küveyt, Bahreyn) gibi fosil yakıtların üretim kapasitesini artırabilirler. Ancak AB, İran'ın Washington'la ortak bir çabada nükleer bir program geliştirdiğini kabul ederse bazı siyasi tavizler vermek zorunda kalacaktır. Körfez ülkelerinden, örneğin Suudi Arabistan'dan gelen arzların artması ile ilgili olarak, bu bölgede Rusya'dan ithalatın tam olarak yerini alma potansiyeli düşüktür. AB'nin enerji tedariki için özellikle alternatif üreticiler ve alternatif transit ülkelerle işbirliğinin geliştirilmesinde Cezayir, Azerbaycan, Türkmenistan ve Orta Asya doğal gazının taşınması için güvenilir transit ülke olarak Türkiye yer alabilir.

Doğal gaz kullanımı yerine Avrupa yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını tercih edebilir. AB'nin yenilenebilir enerji kaynaklarının enerji tüketimindeki payı son yıllarda artış göstermiştir. Bu nedenle AB'nin yenilenebilir enerji kaynaklarını geliştirmek için enerji sektöründeki yeniliklerin ve yeni teknolojilerin uygulanmasına önem vermesi ve AB üyesi ülkelerin bu alana yatırım yapmaya devam etmesi gerekmektedir. Birincisi, mevcut teknolojiyle, yenilenebilir enerji üretmenin birim maliyeti, fosil yakıttan enerji üretme maliyetinden daha düşüktür. Bu, uzun vadede yenilenebilir enerji tesislerinin başlangıç maliyetini dengeleyecektir. İkincisi, yenilenebilir enerji kaynakları, iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarını ele almak için AB'nin hedefi olan 2050 yılına kadar sıfır emisyon sağlanmasına yardımcı olacaktır. Ek olarak, doğal gaz ve petrol gibi fosil yakıt kaynaklı enerjiye nazaran güneş ve rüzgâr enerjisine daha fazla yatırım yapmaya başladıklarında Avrupa için bu enerji tipinin gelecekte diğer enerji türlerinin yerini alacağı söylenebilir. Yenilenebilir enerji kullanımı Avrupa'yı gelecekte enerji arzında bağımsız hale getirebilir.

Enerjide Rusya'ya bağımlı olan AB'nin enerji bağımsızlığını kazanması, hem Avrupa'daki enerji piyasasının yapısını hem de küresel enerji piyasasının durumunu bir bütün olarak değiştiren uzun ve meşakkatli bir süreç olacaktır.

.

KAYNAKÇA

Aalto, Pami, and Kirsten Westphal.(2008).“Introduction.” In The EU-Russian Energy Dialogue: Europe’s Future Energy Security, edited by Pami Aalto, The International Political Economy of New Regionalisms Series, 1-21. Aldershot: Ashgate.

Aalto, Pami.(2008).“The EU-Russia Energy Dialogue and the Future of European Integration: From Economic to Politico-Normative Narratives.” In The EU-Russian Energy Dialogue: Europe’s Future Energy Security, edited by Pami Aalto, The International Political Economy of New Regionalisms Series, 23-41. Aldershot: Ashgate.

Ababakr, A. (2022). The Securıtized Energy Relationship: The Eu and Russia Political And Security Discourses.Security Science Journal,3(1), 7-26.

Akbulut, G. (2008). Küresel Değişimler Bağlamında Dünya Enerji Kaynakları, Sorunlar Ve Türkiye. Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences,32(1).

Akçapa, M. (2019). Putin Dönemi Rusya’nin Enerji Politikalari Bağlaminda Sirbistan İle İlişkileri: Gazprom Örneği. Doktora Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi. Bursa.

Akdoğan, Ö. (2008). *Rusya'nın enerji poitikasının Avrupa Birliği enerji güvenliğine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Akın, E. K., & Bayram, Ç. (2007). Rusya’da Seçim Rüzgârları ile Yüzeye Çıkan iç Çekişmeler. Bahçeşehir Üniversitesi Karadeniz ve Kafkasya Araştırmaları Merkezi Karadeniz Bülteni, (s 8), 1-17.

Åslund, A. (2008). “Putin’s Lurch Toward Tsarism and Neoimperialism: Why the United States Should Care”, Demokratizatsiya, c. 16, s. 1, ss. 17-25.

Atalay, İ.(1999).Genel Beşeri Ve Ekonomik Coğrafya, Ege Üniversitesi Basimevi, İzmir.

Bahgat, G (2010) “The geopolitics of energy: Europe and North Africa”, The Journal of North African Studies, Cilt 15,Sayı 1.

Bahgat, G. (2006). “Europe's Energy Security: Challenges and Opportunities,” International Affairs, Cilt 82, Sayı 5.

Bayraç, H. N. (2018). Uluslararası Doğalgaz Piyasasının Ekonomik Yapısı ve Uygulanan Politikalar. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 13(3), 13-36.

Bouzarovski, S. (2010). Post-socialist energy reforms in critical perspective: entangled boundaries, scales and trajectories of change. European Urban and Regional Studies,17(2), 167-182.

Claes D.H. (2019) The Global Oil Market and EU Energy Security. Energy Security in Europe. Divergent Perceptions and Policy Challenges: e d. K . Szulecki. London: Palgrave Macmillan. pp. 311–331.

Closson, S. (2009). Russia’s key customer: Europe. In Russian energy power and foreign relations. Routledge.

Cooper, W. H. (2009, June). Russia's economic performance and policies and their implications for the United States. Library of Congress Washington Dc Congressional Research Service.

Coşkun, M. Y. (2007) “Enerji, Tarihi Nasıl Etkiledi?”, Ekonomik Sosyal Araştırmalar. Dergisi, S. 1, Ankara, 2007, s. 33-34.

Çaha, H. (2007) , AB Enerji Güvenliğinde Kuzey Afrika Ve Asya Ülkelerinin Yeri Ve Önemi.

Demir, E. (2012). Avrupa Birliği (AB)’nin Enerji Politikası Ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demirbaş, L. (2002) Türkiye'de Enerji Sektörü, Sektörün Problemleri, Avrupa Birliği ve Türkiye'de Enerji Politikaları, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Isparta.

Dursun, S. Y. (2011). Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası Ve Türkiye, Ankara Üniversitesi Avrupa Topluluklari Araştirma Ve Uygulama Merkezi, Araştırma Dizisi No: 36, Ankara.

Echagüe, A. (2007). The European Union and the Gulf cooperation council (p. 5). Universitäts-und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt.

Emed, O., (2006), The Caspian Oil and Gas in International Energy Policy: Opportunities for Turkey, A Thesis Submitted to The Graduate School of Social Sciences of Middle East Technical University, Ankara.

Erdemir, H. (2016). Suriye Jeopolitiğinin Uluslararası Güçlerin Suriye Politikalarına Yansıması. Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım (Der.), Uluslararası Politikada Suriye Krizi içinde (413-434ss). İstanbul: Beta Basım. İstanbul.

Erdemir, H., & Nuri, B. (2013). The Eu'S Soft Attraction Of Eastern Neighbours And Its International Consequences As In The Example Of Ukraine. EURINT 2013.

Erkan, A. Ç. (2013). Enerji arzı güvenliği bakımından Avrupa'nın Rusya Federasyonu'na bağımlılığı, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Eser, M. (2017). Rusya Federasyonu'nun Dış Ticaret ve Siyasetinde Oligarkların Yeri (Yüksek Lisans Tezi Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve Finansman Anabilim Dalı).

Eugene B. Rumer, (2007). Russian Foreign Policy Beyond Putin, The International Institute for Strategic Studies, Adelphi Papers 390, Routledge, London.

Eyl-Mazzega, M. A. (2020). Energy, Climate and the Covid-19 Shocks. Double or Quits.

Grant, C & Barysch, K (2003). The Eu-Russia Energy Dialogue.Centre For European Reform, London.

Grätz, J. (2012). Russia's pipeline overstretch. Market monopolisation at the expense of reliability. Russian Analytical Digest(113), pp. 9-12.

Gustafson (2012a). "Putin's Petroleum Problem: How Oil is Holding Russia Back– and How It Could Save It," Foreign Affairs, November/December , Volume 91, No 6.

Gustafson (2012b). Wheel of Fortune: The Battle for Oil and Power in Russia (Cambridge, MA: Harvard University Press).

Hirschhausen, C. V. (2004). The internationalization of the Russian gas industry and its export potential. In Economic opening up and growth in Russia (pp. 141-153). Springer, Berlin, Heidelberg.

Ibrahim, A. (2012). Renewable energy sources in the Egyptian electricity market: A review. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 16(1), 216-230.

Kakışım, C. (2020). Türkiye'nin Bölgesel Doğal Gaz Merkezine Dönüşebilme Potansiyeli. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 8(24), 255-280.

Kausch, K. (2007).Europe and Russia, beyond Energy (Vol. 33). FRIDE Working Paper.

Keppler, J. H. (2007). International relations and security of energy supply: Risks to continuity and geopolitical risks.

Klotz, M. (2017). Russia and the Ukrainian Crisis: A Multiperspective Analysis of Russian Behaviour, by Taking into Account NATO's and the EU's Enlargement. Croatian International Relations Review–CIRR, 23(80), 259-287.

Konoplyanik. A (2008), "Regulating Energy Relations: Acquis or Energy Charter?", in Katrina Barysch (ed.) Pipeline, Politics and Power – The Future of EU-Russia Energy Relations, Centre for European Reform, October.

Korkmaz, D. (2007) Rusya Federasyonu- Avrupa Birliği ilişkilerinin Üç Temel Belge Çerçevesinde İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kömürlü, E. (2020). Osmanlı Döneminde Taş Kömürü Madenciliğinin Başlaması. MT Bilimsel, (18), 21-26.

Lacher, W., & Kumetat, D. (2011). The security of energy infrastructure and supply in North Africa: Hydrocarbons and renewable energies in comparative perspective. Energy policy, 39(8), 4466-4478.

Losoncz, M. (2009). Some institutional factors of the EU's logistics in EU-Russia natural gas relations. *EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems*, *141*.

Mammadova, N. (2018). Avrupa Birliği Enerji Politikasında Güney Koridorunun Yeri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Milatschew, V. (2012). EU-Russian energy relations: How Russia's power affects its willingness to cooperate with the European Union in gas-related matters (Bachelor's thesis, University of Twente).

Mitašová, V., & Havko, J. (2015). Economic impact of the EU-Russian sanctions. Ante Portas–Studia nad Bezpieczeństwem, 2, 149-160.

Mitrova, T., & Melnikov, Y. (2019). Energy transition in Russia.Energy Transitions,3(1-2), 73-80.

Morales, J. (2008). Russia as an Energy Great Power: Consequences for EU Energy Security. In Energy Security (pp. 24-33). Palgrave Macmillan, London.

Renz, B. (2006). Putin's militocracy? An alternative interpretation of Siloviki in contemporary Russian politics. *Europe-Asia Studies,* 58(6), 903-924.

Romanova, T. (2008). The Russian perspective on the energy dialogue. *Journal of Contemporary European Studies*, *16*(2), 219-230.

Sencar, M., Pozeb, V., & Krope, T. (2014). Development of EU (European Union) energy market agenda and security of supply. *Energy*, *77*, 117-124.

Shagina, M., & Westphal, K. (2021). Nord Stream 2 and the energy security dilemma: opportunities, options and obstacles for a grand bargain.

Stern, J. (2006). The new security environment for European gas: worsening geopolitics and increasing global competition for LNG. Oxford Institute for Energy Studies.

Sulejmanović, A. (2014). The Role of Energy in EU-Russian Relations, Master's thesis, Hacettepe University, Graduate School of Social Sciences, Ankara.

Tanoğlu, A. (1971), Enerji Kaynakları, İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 124, Coğrafya Enstitüsü No: 6, İstanbul.

Trenin, D. (2014). *The Ukraine crisis and the resumption of great-power rivalry* (pp. 1-38). Moscow: Carnegie Moscow Center.

Tümertekin, E. & Özgüç, N., (1999), Ekonomik Coğrafya Küreselleşme Ve Kalkınma, Çantay Kitabevi, İstanbul.

Uluatam, E. (2010) "Avrupa Doğal Gaz Piyasasında Yeni Dengeler", Ekonomik Forum, s. Ağustos 2010, ss. 62-67.

Ünal, M. C. (2011). Rus Dış Politikasında Enerjinin Rolü ve AB Enerji Politikasına Etkisi. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, AB ve Uluslararası Ekonomik İlişkiler Anabilim Dalı. Ankara*.

Van Aartsen, J. (2009). Activity Report September 2007-February 2009 Project of European Interest No NG3. Brussels, 4 February 2009, p. 8.

Varol, T. (2013). The Russian Foreign Energy Policy. Kocani: EGALITE.

Venn F. (2002) The Oil Crisis. London: Longman. 224 p.

Wallander, C. A. (2007). "Russian Transimperialism and It Implications", The Washington Quarterly, Vol. 30, No. 2, pp. 107-122.

Whist, B. S. (2008). Nord Stream: Not Just a Pipeline. An analysis of the political debates in the Baltic Sea region regarding the planned gas pipeline from Russia to Germany.

Woehrel, S. (2010, March). Russian energy policy toward neighboring countries. Library Of Congress Washington Dc Congressional Research Service.

Yapıcı, M. İ. (2010) Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler: Yeltsin ve Putin Dönemleri, USAK Yayınları: Ankara.

Yergin D. (2020) The New Map: Energy, Climate, and the Clash of Nations. London: Penguin Press. 512 p.

Yıldız, S., Uğur, A., & Durucan, A. (2017) Türkiye-Rusya Arasındaki Doğal Gaz İş Birliği, 19-20 Ekim VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu "Türk Rus İlişkileri" Bildiriler E Kitabı, 350-362.

Youngs, R. (2009). Energy security: Europe's new foreign policy challenge. Routledge.

Белов, В. Б. (2021). Перспективы коммерческой эксплуатации «Северного потока-2». *Научно-аналитический вестник Института Европы РАН*, (6), 68-78. Belov, V.B. (2021). Nord Stream 2'nin ticari işletmesi için beklentiler. Avrupa Enstitüsü'nün Bilimsel ve Analitik bülteni IE RAN 24(6), 68-78.

Бобылев, Ю. Н. (2019). Нефтяной сектор: основные тенденции 2018–2019 гг. *Экономическое развитие России*, *26*(3), 13-17. Bobylev, Yu. N. (2019). Petrol sektörü: 2018-2019 yıllarının ana eğilimleri. Rusya'nın ekonomik gelişimi, 26(3), 13-17.

Боровский, Ю. В., & Шишкина, О. В. (2021). Приоритетные цели энергетической политики ЕС. *Современная Европа*, (3), 117-127. Borovsky, Yu. V., & Shişkina, O. V. (2021). AB'nin enerji politikasının öncelikli hedefleri. Modern Avrupa, (3), 117-127.

Вахшитех А. (2018). Политика России на Ближнем Востоке в контексте кризиса в Сирии: вызовы и возможности // Вестник Российского университета дружбы

народов. Серия: Политология. 20. № 1. С. 36–42. Vahşiteh A. (2018). Rusya'nın Suriye'deki kriz bağlamında Orta Doğu'daki politikası: zorluklar ve fırsatlar // Rus Halkların Dostluk Üniversitesi'nin habercisi. Seri: Siyaset Bilimi. 20(1), 36-42.

Голуб, Ю. Г., & Алексеев, Д. С. (2017). Европейская безопасность в новых условиях взаимодействия России и Запада. Современная Европа, (2 (74)), 55-64. Golub, Yu. G., & Alekseev, D. S. (2017). Rusya ve Batı'nın yeni işbirliği koşullarında Avrupa güvenliği. Modern Avrupa, (2 (74)), 55-64.

Деденкулов А.В. (2015) Евросоюз: эволюция приоритетов энергетической политики. Современная Европа, № 1. С. 116–125. Dedenkulov A.V. (2015) Avrupa Birliği: Enerji politikası önceliklerinin evrimi. Modern Avrupa, No. 1, 116-125.

Дроговоз, П. А., & Курбаналиев, А. А. (2014). Прогнозирование энергопотребления и идентификация проблем эффективного использования топливно-энергетических ресурсов. Инженерный журнал: наука и инновации, (6 (30)). Drogovoz, P. A., & Kurbanaliev, A. A. (2014). Enerji tüketiminin tahmin edilmesi ve yakıt ve enerji kaynaklarının verimli kullanımına ilişkin sorunların belirlenmesi. Mühendislik Dergisi: Bilim ve Yenilik, (6 (30)).

Дрякин, А. Б. (2019). Энергетическое Сотрудничество России Со Странами Северо-Восточной Азии В Конце XX – Начале XXI Века, Пенза. Dryakin, A. B. (2019). XX. Yüzyılın Sonu – XXI. Yüzyılın Başlangıcında Rusya ve Kuzeydoğu Asya Ülkeleri Arasında Enerji İşbirliği, Penza.

Евсюков, В. Г., & Васильцова, В. М. (2013). «Северный поток» в системе стратегических преимуществ газового комплекса России. *Записки Горного института, 201*, 22-26. Evsyukov, V. G., & Vasiltsova, V. M. (2013). Rus gaz kompleksinin stratejik avantajları sisteminde Kuzey Akım. Maden Enstitüsü Notları, 201, 22-26.

Елисеев, В. С. (2020). Влияние «технологического единства электроэнергетики» на формирование структуры договорных связей в электроэнергетике России. *Вестник Университета имени ОЕ Кутафина*, (3 (67)), 96-105. Eliseev, V. S. (2020). Rusya'nın elektrik enerjisi endüstrisindeki

sözleşme ilişkilerinin yapısının oluşumunda “elektrik enerjisi endüstrisinin teknolojik birliğini” etkisi. OE Kutafin adına Üniversite Bülteni, (3 (67)), 96-105.

Ергин, Д. (2019). Добыча: Всемирная история борьбы за нефть, деньги и власть. Альпина Паблишер. Москва. Yergin, D. (2019). Madencilik: Petrol, para ve güç için mücadelenin dünya tarihi. Alpina Yayıncılık. Moskova.

Жизнин, С. З., & Тимохов, В. М. (2019). Экономические и геополитические аспекты «Северного потока-2».*Балтийский регион*, *11*(3), 25-42. Jiznin, S. Z., & Timohov, V. M. (2019). Kuzey Akım-2'nin ekonomik ve jeopolitik yönleri. Baltık bölgesi, 11(3), 25-42.

Жилина, И. Ю. (2018). Перспективы развития возобновляемых источников энергии в ЕС. *Социальные и гуманитарные науки: Отечественная и зарубежная литература. Сер. 2, Экономика: Реферативный журнал*, (3), 42-45. Jilina, I. Yu. (2018). AB'de yenilenebilir enerji kaynakları geliştirilmesinin perspektifleri. Sosyal ve Beşeri Bilimler: Yerli ve yabancı edebiyat. Seri. 2, Ekonomi: Özet Dergi, (3), 42-45.

Климовец, О. В. (2019). Стратегии транснационализации" ЛУКОЙЛ" как глобальной компании. *Вестник Университета Российской академии образования*, (1), 102-107. Klimovets, O. V. (2019). Lukoil'i küresel bir şirket olarak uluslararasılaştırma stratejileri. Rus Eğitim Akademisi Üniversitesi'nin Bülteni, (1), 102-107.

Кондратов**,** Д. И. (2015). Участие России на мировом энергетическом рынке: проблемы и перспективы развития. *Российский внешнеэкономический вестник,* (3), 91-105. Kondratov, D. I. (2015). Rusya'nın küresel enerji pazarına katılımı: sorunlar ve gelişme perspektifleri. Rus dış ekonomi gazetesi, (3), 91-105.

Коноваленко, Н. П. (2016). Газовая отрасль России: современное состояние и основные тенденции развития. Экономика: вчера, сегодня, завтра, 6(10А), 83-94. Konovalenko, N. P. (2016). Rus gaz endüstrisi: mevcut durum ve ana gelişme eğilimleri. Ekonomi: dün, bugün, yarın, 6(10A), 83-94.

Конторович, А. Э., Коржубаев, А. Г., Филимонова, И. В., & Эдер, Л. В. (2008). Стратегия развития нефтяной и газовой промышленности России и перспективы выхода на новые внешние рынки: АТР, Северная Америка/Под ред. *АС Некрасова/М.: ИНП РАН.–2008.–96 с*. Kontoroviç, A. E., Korjubaev, A. G., Filimonova, I. V., & Eder, L. V. (2008). Rusya'nın petrol ve doğal gaz endüstrisini geliştirme stratejisi ve yeni dış pazarlara girme perspektivi: Asya-Pasifik Bölgesi, Kuzey Amerika/ Editör AS Nekrasova/M.: INP RAS.-2008, 96.

Лобанов Н.Я. (2009). Экономическая оценка минеральных ресурсов: Учеб. пособие. СПб. Lobanov N.Ya. (2009). Mineral kaynaklarının ekonomik değerlendirmesi: Ders kitabı.

Макаров, И. Н., & Макаров, О. А. (2015). Эффективность рынка электроэнергетики как фактор экономического развития России. *Российское предпринимательство*, *16* (16), 2651-2662. Makarov, I. N., & Makarov, O. A. (2015). Rusya'nın ekonomik kalkınmasında bir faktör olarak elektrik piyasasının etkinliği. Rus girişimciliği, 16(16), 2651-2662.

Михайленко, В. И., & Успенских, Т. А. (2019). Политика ес в отношении Совета сотрудничества арабских государств Персидского залива. *Современная Европа*, (5 (90)), 35-45. Mihaylenko, V. I., & Uspenskih, T. A. (2019). Körfez Arap Ülkeleri İşbirliği Konseyi'ne yönelik AB politikası. Modern Avrupa, (5 (90)), 35-45.

Паршакова, Н. С. (2020). Стратегия развития ПАО НК «Роснефть» на международных рынках. *Экономика и бизнес: теория и практика*, (1-1), 144-146. Parşakova, N. S. (2020). Rosneft'in uluslararası pazarlarda geliştirme stratejisi. Ekonomi ve işletme: teori ve pratik, (1-1), 144-146.

Сдельников В.А. (2016). Роль личности президента В.В. Путина в современном имидже России//Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология. № 3 (35). С. 217–225. Sdelnikov V.A. (2016). Cumhurbaşkanı Vladimir Putin'in kimliğinin modern Rusya imajındaki rolü //Tomsk Devlet Üniversitesi'nin habercisi. Felsefe. Sosyoloji. Siyaset Bilimi. No. 3 (35), 217-225.

Солиев, Р. А. (2018). История формирование Европейского союза. *Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки*, (1 (54)), 65-73. Soliev, R. A. (2018). Avrupa Birliği'nin oluşum tarihi, Akademisyen B. Gafurov adına Hujand Devlet Üniversitesi bilim adamlarının notları. Beşeri Bilimler, (1 (54)), 65-73.

Таразанов, И. Г., & Губанов, Д. А. (2020). Итоги работы угольной промышленности России за январь-декабрь 2019 года. Уголь, (3 (1128)). Tarazanov, I. G., & Gubanov, D. A. (2020). Ocak-Aralık 2019 için Rusya'nın kömür endüstrisinin çalışmalarının sonuçları. Kömür, (3 (1128)).

Хлопов О.А. (2020) Энергетическая безопасность Европейского союза: между Россией и США. Вопросы политологии, № 3(55). С. 856–866. Hlopov O.A. (2020). Rusya ile ABD arasında Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği. Siyaset Bilimi Soruları, No. 3(55), 856-866.

Черепанова, И. А. (2019). Перспективы Развития Нефтяного Комплекса России. Инновационные Механизмы Решения Проблем Научного Развития .pp. 111-114. Çerepanova, I. A. (2019). Rusya'nın Petrol Kompleksinin Gelişim Perspektifleri. Bilimsel Gelişim Sorunlarını Çözmek İçin Yenilikçi Mekanizmalar, s.111-114.

Шарипов, Ф. Ф. (2019). Экосистема угольной промышленности Российской федерации. Путеводитель предпринимателя, (43), 185-189. Şaripov, F. F. (2019). Rusya Federasyonu kömür endüstrisinin ekosistemi. Girişimci rehberi, (43), 185-189.

Эльхам, М. М. С., & Ахмад, В. (2020). Основные принципы внешней политики России при Владимире Путине. Управление, 8(4), 116-122. Elham, M. M. S., & Ahmad, V. (2020). Vladimir Putin döneminde Rus dış politikasının temel ilkeleri. Yönetim, 8(4), 116-122.

Resmi Kaynaklar

BP Statistical Review of World Energy 2020 | 69th edition.

BP Statistical Review of World Energy 2021 | 70th edition.

Commission Of The European Communities, Community energy policy objectives for 1985: Communication from the Commission to the Council of 27 November 1974, COM (74) 1960 final https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51974DC1960&rid=10

Commission Of The European Communities, Green Paper: A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy, Brussel, https://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf).

Council of European Union, 15th EU-Russia Summit Road Maps Brussels, 11 May 2005 8799/05 ADD 1 (Presse 110).

EMBER, https://ember-climate.org/project/eu-power-sector-2020/#fossils, E.T. 08.11.2021.

European Comission, Quarterly Report Energy on European Gas Markets 2021 Q2.

European Commission, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ru/fs_22_1402, E.T. 15.03.2022.

European Commission,(2011) "The EU Energy Policy: Engaging with Partners beyond Our Borders", Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of Regions, LexUriServ.do (europa.eu)

European Union, History of the EU 1945-59, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59_en, E.T. 11.09.2021.

European Union, Schuman Declaration May 1950, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en, E.T. 11.09.2021).

Eurostat – European Statistics.

Eurostat, Coal production and consumption statistic, 2021.

Eurostat, EU imports of energy products – recent development, 2021.

Eurostat-Energy statistics- an overview, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Energy_statistics_-_an_overview#Imports_and_exports, E.T. 03.10.2021.

Gazprom Annual Report 2019.

Gazprom Annual Report 2020.

Gazprom, https://www.gazprom.ru/about/, E.T. 22.07.2021.

Gazprom, https://www.gazprom.ru/investors/stock/structure/, E.T. 22.07.2021.

Gazprom, https://www.gazprom.com/projects/yamal-europe/, E.T. 18.01.2022.

Gazprom, https://www.gazprom.ru/about/history/people/dinkov/batalin/, E.T. 28.01.2022.

Gazprom, https://www.gazprom.ru/projects/blue-stream/, E.T. 01.02.2022.

Gazprom, http://www.gazpromexport.ru/projects/transportation/6/, E.T. 04.02.2022.

Gazprom, https://www.gazprom.ru/projects/nord-stream/, E.T. 06.02.2022.

Gazprom, https://www.gazprom.ru/projects/nord-stream2/, E.T. 07.02.2022.

House of Lords European Union Committee. (2015). The EU and Russia: before and beyond the crisis in Ukraine. the Authority of the House of Lords.

Lukoil Annual Report 2020.

Ministry of Energy of the Russian Federation. Energy Strategy of Russia for the Period up to 2030. Approved by decree no. 1715-r of the Government of the Russian Federation dated 13 November 2009. Moscow: Institute of Energy Strategy, 2010. http://www.energystrategy.ru/projects/docs/ES-2030_(Eng).pdf

Nord Stream AG, https://www.nord-stream.com/, E.T. 07.02.2022.

Protocol to the Partnership & Cooperation Agreement, https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/fd/08/08en.pdf, E.T. 25.12.2021.

Rosneft Annual Report 2019.

Rosneft Annual Report 2020.

Secretariat-General Of The Commission Of The European Communities,1968 *First guidelines for a Community energy policy: Memorandum presented by the Commission to the Council on 18 December 1968, COM (68) 1040.* http://aei.pitt.edu/5134/1/5134.pdf

Statista, Oil Production in Russia from 2000 to 2020 https://www.statista.com/statistics/265187/oil-production-in-russia-in-barrels-per-day/

The Energy Research Institute of the Russian Academy of Sciences (ERI RAS) and the Analytical Centre of the Government of the Russian Federation, Global and Russian energy outlook up to 2040, https://www.eriras.ru/files/forecast_2016.pdf

World Nuclear Association, https://world-nuclear.org/information-library/country-profiles/others/european-union.aspx, E.T. 02.11.2021.

Годовые отчеты ПАО «Транснефть». www.transneft.ru, E.T. 23.07.2021. "Transneft"yıllık raporları, E.T. 23.07.2021.

Министерство энергетики РФ https://minenergo.gov.ru/node/532. Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı.

Министерство энергетики РФ, https://minenergo.gov.ru/activity/statistic. Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı.

Министерство энергетики РФ, minenergo.gov.ru. Rusya Federasyonu Enerji Bakanlığı.

Роснефть, История Компании, https://www.rosneft.ru/about/history/, E.T. 10.09.2021. Rosneft, Şirketin Tarihi, E.T. 10.09.2021.

Федеральная служба государственной статистики, https://rosstat.gov.ru/. Federal Devlet İstatistik Servisi.

İnternet Kaynakları

https://ria.ru/20171225/1511681058.html, E.T. 16.11.2020.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Топливно-энергетический_комплекс_России, E.T. 06.12.2020.

https://energypolicy.ru/a-novak-ugolnaya-promyshlennostross/business/2020/13/17, E.T. 17.02.2021.

http://www.myenergy.ru/russia/, E.T. 18.02.2021.

Постановление Правительства РФ от 11 июля 2001 г. № 526 "О реформировании электроэнергетики Российской Федерации" https://base.garant.ru/183525/, E.T. 18.02.2021. RF Hükümetinin 11 Temmuz 2001 tarihli "Rusya Federasyonu'nun elektrik sektörünün reformuna ilişkin" № 526 kararı, E.T. 18.02.2021.

Указ Президента РФ от 17 ноября 1992 г. № 1403, https://base.garant.ru/100297/, E.T. 20.02.2021. Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanının 17 Kasım 1992 tarihli kararı № 1403, E.T. 20.02.2021.

https://ria.ru/20130816/956675756.html, E.T.02.03.2021.

https://ria.ru/20110824/422807796.html, E.T. 02.03.2021.

Концепция внешней политики Российской Федерации (фактически утратила силу) от 28 июня 2000 - docs.cntd.ru, E.T. 09.04.2021. 28 Haziran 2000 tarihli Rusya Federasyonu'nun dış politikası kavramı (geçerliliğini yitirmektedir), E.T. 09.04.2021.

http://svop.ru/main/20780/, E.T. 05.05.2021.

Президент подписал указ о слиянии компаний Транснефть и Транснефтепродукт, E.T. 23.07.2021. RF Cumhurbaşkanı, Transneft ve Transnefteprodukt'un birleşmesi hakkında kararname imzaladı, E.T. 23.07.2021.

https://rg.ru/2020/01/31/brexit-pochemu-velikobritaniia-vyhodit-iz-es-i-k-chemu-eto-privedet.html, E.T. 20.09.2021.

https://www.tadviser.ru/index.php/Статья:Электроэнергетика_в_Европе, E.T. 08.11.2021.

Climate change: EU to cut CO2 emissions by 55% by 2030 - BBC News, E.T. 20.11.2021.

Макрон рассказал об удвоении бюджета ЕС | Новости мира | Известия | 21.07.2020 (iz.ru), E.T. 20.11.2021. Macron, AB bütçesinin iki katına çıkarılmasından bahsetti | Dünya haberleri | Haberler, E.T. 20.11.2021.

https://www.researchgate.net/figure/Nordstream-Nabucco-and-South-Stream-Pipeline-Routes_fig6_265117320, E.T.14.01.2022.

https://www.tadviser.ru/index.php/Компания:Южный_поток_(South_Stream_AG), E.T. 15.01.2022.

https://www.gem.wiki/Urengoy-Pomary-Uzhgorod_Gas_Pipeline#cite_note-10, E.T. 28.01.2022.

https://ru.wikipedia.org/wiki/Союз_(газопровод), E.T. 29.01.2022.

https://www.gem.wiki/Northern_Lights_Gas_Pipeline, E.T. 01.02.2022.

https://360wiki.ru/wiki/Northern_Lights_(pipeline), E.T. 01.02.2022.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Mavi_Akım, E.T. 01.02.2022.

https://www.bloomberght.com/turkiye-ye-2021-de-mavi-akim-uzerinden-rekor-gaz-sevkiyati-yapildi-2297668, E.T. 01.02.2022.

https://tr.euronews.com/2020/01/08/turk-akimi-dogal-gaz-boru-hatti-turkiye-rusya-ve-bolge-icin-ne-anlam-tasiyor, E.T. 04.02.2022.

Türk Akımı doğalgaz boru hattı açıldı (TürkAkımı Hattı Projesi) - Son Dakika Ekonomi Haberleri | NTV Haber , E.T.04.02.2022.

https://tass.ru/ekonomika/7507125, E.T. 04.02.2022.

Турецкий поток — Википедия (wikipedia.org), E.T. 04.02.2022. Türk Akımı-Wikipedia, E.T. 04.02.2022.

https://en.wikipedia.org/wiki/Nord_Stream, E.T. 07.02.2022.

https://tass.ru/ekonomika/1300347, E.T. 15.02.2022.

https://www.offshore-technology.com/news/nord-stream-2-bankruptcy/,E.T. 02.03.2022.

https://www.reuters.com/article/ukraine-crisis-nord-stream/exclusive-nord-stream-2-owner-considers-insolvency-after-pipeline-halt-sanctions-sources-idUSL1N2V425S, E.T.02.03.2022.

Вторжение России на Украину (2022) — Википедия (wikipedia.org), E.T. 10.03.2022. Rusya'nın Ukrayna'yı işgali (2022) – Wikipedia, E.T. 10.03.2022.

BBC, https://www.bbc.com/russian/features-60833598, E.T. 15.03.2022.